

Olof Palme i sin tid

Samtidshistoriska frågor 1

Olof Palme i sin tid

Samtidshistoriska institutet
Södertörns högskola

Samtidshistoriska institutet
Södertörns högskola
Box 4141
141 04 Huddinge
besök: Alfred Nobels allé 11,
Flemingsberg
tel. 08-58 58 8251 fax. 08-58 58 8170
epost: samtidshistoria@sh.se

Olof Palme i sin tid
Samtidshistoriska frågor nr. 1.
ISSN 1650-450X
ISBN 91-89615-00-X
© Författarna och Samtidshistoriska
institutet, Södertörns högskola 2001
Omslagsfoto: Jack Mikrut
Grafisk form: Karin Hellström
Tryck: Birger Gustafsson AB

Innehåll

Inledning 5

Olof Palme i sin tid. Programmets allmänna utgångspunkter 7

Person och historia 9

Idéer som teoretisk utgångspunkt 12

Tidsanda och radikaliseringsvågor 15

Från 1950- tal till 1980- tal 18

1960-tals radikaliseringsvåg 19

1970-talets skördetid 21

Högervåg 22

Undersökningsområdena 22

Radikaliseringsvåg och reformismens gränser 22

Olof Palme som politisk ledare 24

Olof Palme och politikens medialisering 25

Individen i internationell politik 27

Olof Palme och politikens medialisering 30

Gunnela Björk

Syftet 31

Olof Palme och politikens medialisering 32

Medielandskapets förändring 33

Politikens medialisering 35

Förändrade förutsättningar för politiskt arbete 37

Bilderna av Olof Palme 39

Den ljusa och den mörka bilden 41

Affärens 43

Internationalisten 44

Palme privat 44
Arkivläge, upplägning och tidplan 46

Individen i internationell politik. Olof Palme som idé-
bärare 47

Ann-Marie Ekengren

Forskningsfrågan 47
Idéer och individer 48
Idéer som problemtolkare 50
Olof Palme som fall 52
Undersökningens upplägg och genomförare 55
Upprepade nej till EEC 59
Ja till stöd för befrielseörelserna i Afrika 61
Arkiv- och materialläge samt insitutionella förutsättningar
för projektet 62
Tidsplan 64

Olof Palmes arkiv 65

Stellan Andersson

Förteckningsarbetet annorlunda 67
...idéer och namnförslag... 70
90% på svenska 71
...lysande manus... 74
Portaltal 78
Studentskrivning 79
...mer personlig... 82
...närvarokänsla... 84
...skrin från de djupa valven... 87
... folkpartiets ideologi och politik... 89
”The joy of politics” 91
... afrikanska träskulpturer... 93

Referenser i urval 96

Projektet Olof Palme i sin tid

Sedan ca ett år tillbaka pågår uppbygget av ett forskningsprojekt kring Olof Palmes politiska gärning. Syftet är att genom ett antal delstudier skildra samspelet mellan Olof Palme och den tid han verkade i. Projektet är ett samarbete mellan statsvetare och historiker i Stockholm, Göteborg och Örebro och har sin hemvist vid Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola. Det har också utvecklats i nära samverkan med Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, där merparten av Olof Palmes arkiv finns samlat.

I denna skrift presenterar vi forskningsprogrammets utgångspunkter och preliminära inriktning. Den bygger på de forskningsansökningar som arbetats fram i anslutning till projektarbetet.

I ett inledande avsnitt tecknas en allmän bakgrund till projektet och dess beståndsdelar. Därefter följer en mer utförlig presentation av två av delprojekten, Olof Palme som utrikespolitiker och Olof Palme och politikens medialisering. Avslutningsvis följer en ingående presentation av Olof Palmes arkiv, utarbetad av Stellan Andersson vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Den har i en tidigare version varit publicerad i *Arbetarhistoria*.

Förutom forskning kommer projektet också att innehålla en dokumenterande del. En rad intervjuer planeras med Olof Palmes medarbetare. En serie offentliga vittnesseminarier kommer med början våren 2001 att genomföras med aktörer i händelser där Palme spelat en betydelsefull roll, t ex Palme och löntagarfonderna, Palme och jämställdhetspolitiken och Palme och europapolitiken. Dessa seminarier kommer att genomföras vid Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola.

I projektet ingår som aktiva forskare: Gunnela Björk, Örebro universitet (gunnela.bjork@hum.oru.se), Marie Demker (marie.demker@pol.gu.se) och Ann-Marie Ekengren (Ann-Marie.Ekengren@pol.gu.se), Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och Kjell Östberg (kjell.ostberg@sh.se) Samtids-

historiska institutet, Södertörns högskola, som också är projektledare. Ytterligare en eller två doktorander kommer att knytas till gruppen.

I en referensgrupp ingår dessutom Samtidshistoriska institutets forskningsledare Karl Molin samt från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek Karin Englund, Stellan Andersson och Klaus Misgeld.

Projektets adress:

Kjell Östberg
Samtidshistoriska institutet
Södertörns högskola
Box 4101
141 04 Huddinge
08-585 880 58
kjell.ostberg@sh.se

Olof Palme i sin tid

Vilken betydelse individer har för historiens gång är en gåta lika gammal som människans förmåga att fråga. I modern forskning om ledarskap, beslutsfattande och eliter har två förklaringar till individers betydelse lyfts fram; dels om den aktuella politiska situationen är stabil eller turbulent dels om det samhällliga system som individerna verkar i är öppet eller slutet.¹ Vid den tidpunkt i mitten av 1950-talet när Olof Palme gjorde sitt inträde i politiken kännetecknades Sverige av såväl en stabil politisk situation som ett slutet nationellt system. Under Palmes verksamma tid på 1960-talet kom den politiska situationen i hela västvärlden att radikaliserats på ett turbulent sätt, medan Sverige som nation fortfarande framstod som slutet. När Olof Palme 1986 mördades på Sveavägen i Stockholm hade radikaliseringsvågen från 1960-talet klingat av och den politiska situationen stabiliserats, men Sverige framstod nu som öppet, eller till och med sårbart, för den omgivande världen. Efter Palmes tid, i början av 1990-talet, skulle den politiska situationen återigen kunna betraktas som turbulent med allvarliga ekonomiska problem och en politisering av främlingsfientligheten samtidigt som det svenska samhället var öppet, och sårbart, mot omvärlden. Vårt forskningsprogram syftar till att karaktärisera relationerna mellan å ena sidan det nationella systemets och den aktuella politiska situationens förändring och å andra sidan Palmes politiska verksamhet. Vi hoppas skapa ökad förståelse för Palmes betydelse i samtidshistorien genom att fokusera på hur politisk situation och samhällssystem kan förklara Palmes val av strategier och grad av framgång i sin politiska gärning.

¹ Se Allan 1994, Ringmar 1997, Checkel 1997 samt Nicholson 1999.

Olof Palme är en av tjugonde århundradets mest framstående svenska offentliga personer. Under mer än ett kvartssekel var han en centralgestalt i svensk politik. Han knöts till Tage Erlanders kansli 1953, blev riksdagsledamot 1958, utsågs till statsråd 1963, var socialdemokratisk partiordförande 1969-86 samt statminister 1969-76 och 1982-86. Hans politikergärning spände över ett brett fält från utbildningspolitik till utrikespolitik och han var en central aktör i de flesta av sin tids viktiga politiska frågor, från atombomben till löntagarfonder. Även internationellt intog Palme en för svenska politiker unik ställning. Hans utrikespolitiska ställningstaganden uppmärksammades ofta över hela världen. Han var bland annat vice ordförande i Socialistinternationalen och FN:s särskilde sändebud i Iran-Irak-konflikten. I den politiska memoarlitteratur som på senare år publicerats i Sverige är Palme i regel den vanligast förekommande referensen (Ingvar Carlsson, Thage G. Petersson, Gösta Boman osv). Palme är kanske också den mest omskrivne och omdiskuterade av samtidens svenska politiska ledare, vilket avspeglas av den rad böcker som publicerats, framförallt av politiska journalister. De traumatiska förhållanden som är förknippad med Olof Palmes död har ytterligare befast synen på Palme som sin tids centrale politiske ledare.

Mot denna bakgrund är det slående hur frånvarande den vetenskapliga forskningen kring Olof Palme och hans livsgärning hittills är. Det som publicerats är alltså i huvudsak skrivet av journalister. Framför allt Björn Elmbrant, men också Gunnar Fredriksson, Christer Isaksson, Anette Kullenberg, Yrsa Stenius, Dieter Strand, Bertil Östergren, Peter Antman och Pierre Schori har publicerat mer eller mindre inträngande reportage och biografiska skisser. Däremot har blott enstaka vetenskapliga studier kring begränsade delar av Palmes verksamhet publicerats, t ex några uppsatser av Sven O Andersson och Magnus Jerneck i Bo Hult och Klaus Misgelds "Socialdemokratin och svensk utrikespolitik". Olof Ruin har skrivit om Palme i Svenskt biografiskt lexikon.

Projektets sammanhållande utgångspunkt är att låta en central placerad aktör fungera som prisma för att på så sätt söka öka kun-

skaperna om och förståelse för några av vår samtids dominerande frågor. Syftet med projektet är således inte att skriva en sammanhängande Palmebiografi, även om projektet känner ansvar för att bidra till att sådana arbeten kommer att framställas.

Det betyder å ena sidan att undersökningarna placeras i ett perspektiv av påtagliga sociala, politiska och ekonomiska samhällsförändringar där Olof Palme spelat en framträdande roll. Vilka dessa är diskuteras översiktligt nedan.

Å andra sidan måste några av de teoretiska utgångspunkter och metodologiska redskap som är nödvändiga för att genom en person tolka en tid och dess dominerande tendenser preciseras och läggas till grund för formulerandet av undersökningsområdena

Det inbegriper teoretiska verktyg för analys av tidsandan och förskjutningar i rådande diskurser, idéernas roll i politiken, hur politik formuleras och implementeras och det politiska ledarskapets villkor.

Vi ämnar däremot, utöver denna gemensamma utgångspunkt, inte anlägga något enhetligt teoretiskt angreppssätt för de enskilda undersökningarna. Tvärt om måste det när det gäller att skildra en person med en så mångfacetterad verksamhet, och vars resultat tolkats så olika, vara eftersträvansvärt att pröva olika infallsvinklar och utveckla olika teoretiska perspektiv för de olika delstudierna. Denna strävan understryks av projektets flervetenskapliga karaktär.

Person och historia

Projektets övergripande syfte är att genom en serie studier av Olof Palmes politiska gärning öka insikterna om centrala delar av svensk efterkrigstids politiska historia. Med denna målsättning aktualiserar vi det som kan sägas vara historievetenskapens grundproblem; förhållandet mellan individ och struktur eller det individuella handlandets betydelse i relation till de givna förutsättningarna; det som sociologen Johan Asplund har kallat ”berättelsen om snedstreck

mellan individ och samhälle”.²

En berättelse som fokuserar en central aktör i tidens ström kastar naturligtvis också ljus över de större historiska sammanhangen. G V Plehanov analyserar i en skrift från 1898 personlighetens roll i historien; det dynamiska förhållandet mellan individ och samhälle, mellan subjektivitet och lagmässighet, mellan det säregna och det determinerade. Plehanov skriver: En stor man är inte stor för att hans personliga egenskaper ger stora historiska händelser en individuell prägel, utan för att han har egenskaper som gör honom bäst ägnad att tjäna sin tids stora samhällsbehov.³ Samma tankegångar uttrycker historikern Göran B Nilsson när han säger att det biografierade föremålet, individen, inte haft den minsta chans att lyckas i sin livsgärning, såvida han eller hon inte hade kunnat få de ideologiska, sociala och ekonomiska strukturerna på sin sida.⁴ Jämför gärna med en annan historiker, Alf W Johansson, som kallar Herbert Tingsten för ”tidsandans kraftigaste megafon” och ”mannen tiden fann”.⁵

Samtidigt är den fokuserade personen något mer än en spegling av tiden och strukturerna. Även om tiden finner sina män och megafoner är det inte givet att en människas idéer eller handlande är vare sig logiskt eller konsistent. Hon kan i sin personlighet förena ideologiskt eller logiskt oförenliga idéer.⁶ Därtill kommer, för att låna en metafor från idéhistorikern Kjell Jonsson, att samma människa ofta spelar (eller spelat) i olika positioner på olika fotbollsplaner.⁷ För forskaren kan det ställa till problem eftersom en bio-

² Asplund, Johan (1983): *Tid, rum, individ och kollektiv*, Stockholm 1983.

³ Citeras i Possing, Birgitta (1997): Biografien ud fra et kvinde- og et historievitenskabeligt synspunkt, i *Att skriva människan. Essäer om biografin som livshistoria och vetenskaplig genre*, s 62.

⁴ Nilsson, Göran B (1997): Biografi som spjutspetsforskning, i *Att skriva människan. Essäer om biografin som livshistoria och vetenskaplig genre*, s 25.

⁵ Johansson, Alf W (1995): *Herbert Tingsten och det kalla kriget. Antikommunism och liberalism i Dagens Nyheter 1946-1952*, s 21 resp s 320.

⁶ Ambjörnsson, Ronny, Ringby, Per och Åkerman, Sune, red (1997): *Att skriva människan. Essäer om biografin som livshistoria och vetenskaplig genre*, se Inledning s 8 f.

⁷ Han citeras av Ringby, Per (1997): Strukturell biografi - att väva med liv och konst, i *Att skriva människan. Essäer om biografin som livshistoria och vetenskaplig genre*, s 181.

grafisk berättelse gärna tenderar att framhäva det konsistenta och ge det motsägelsefulla mindre utrymme. Att förtiga väsentliga men obehagliga sanningar hör inte till vetenskapens natur, men tycks vara en skilleshäl just för personhistoria, menar t ex Göran B Nilsson.⁸ Inför en enskild individ blir man på något sätt mer ansvarig för vad man skriver, även om denna person inte är i livet, påpekar sociologen Jan-Olov Nilsson i sin bok om Alva Myrdal. Man löper risk att förtala en enskild person, medan det är svårare att förolämpa ett helt samhälle.⁹

Med tanke på de problem som kan uppstå ser vi det därför som en styrka att det i vårt projekt ligger på flera händer att skildra Olof Palme och hans agerande på olika arenor; parti, riksdag och regering, den internationella arenan och den mediala och därtill i olika positioner i ”laget”; som ung politiker, byråsekreterare, statsråd, partiledare, oppositionsledare och regeringschef. Det är inget som säger att en biografi eller ett biografiskt projekt som detta måste framställa en människa och hans politiska gärning som något sammanhängande. Att foga samman våra olika delundersökningar till *en* berättelse behöver inte vara ett mål i sig för projektet; istället kan kanske olika sanningar eller bilder få skava mot varandra.

Den danska historikern Birgitte Possing menar att biografen måste stå på tre ben: utforska personens livsförlopp, hans verk och därtill den samtid som detta utspelar sig i. Att tackla dessa tre variabler och motsättningarna dem emellan, dialektiken mellan liv, verk och samtid, ser hon som den stora utmaningen för den historiska biografen idag.¹⁰ Vetenskapshistorikern Gunnar Eriksson förordar istället livsverks- eller yrkesbiografen; en framställning som lägger tonvikten vid en persons insatser i samhället som vetenskapsman, författare eller politiker.¹¹ I samma ögonblick som vi drar in hand-

⁸ Nilsson (1997) s 22.

⁹ Nilsson, Jan-Olov (1994): *Alva Myrdal - en virvel i den moderna strömmen*, s 14 f.

¹⁰ Possing (1997) s 71.

¹¹ Eriksson, Gunnar (1997): Att inte skilja på sak och person. Ett utkast till ett utkast till en biografisk metod, i *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, s 107 ff.

lingarna i den mänskliga personligheten öppnar vi dörren för hela den omvärld vari en människa verkat, menar han och förordar att vi på nytt upprättar en intimare förbindelse mellan personlighet och omvärld än mellan personlighet och vad han kallar ”inre mörker”.¹² Tyngdpunkten bör alltså läggas på den aktuella personens handlande i den tid hon är verksam.

Idéer som teoretisk utgångspunkt

Flera av forskningsprogrammets projekt kommer att diskutera idéers betydelse för att förklara den politik som Olof Palme förde. Frågorna som projekten skall ta sig an är på vilket sätt idéförklaringar skall användas och under vilka omständigheter de är användbara.

I boken *Ideas and Foreign Policy* beskriver statsvetarna Judith Goldstein och Robert O Keohane behovet av att vid studiet av politiska beslut fokusera enskilda centrala aktörers idéer.¹³ Inom såväl internationell politik som inomnationell politik har de samhällsvetenskapliga teoriernas betoning på aktörers egenintresse och resurser tidvis gjort idéer till perifera studieobjekt. Frågorna om det är intressen eller idéer som påverkar beslutsfattare respektive relationen mellan intressen och idéer har ånyo aktualiserats inom samhällsvetenskapen.¹⁴

¹² Eriksson (1997) s 116 f.

¹³ Se även Checkel, Jeffrey (1997): *Ideas and International Political Change. Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War*. Yale University press, Demker, Marie (1999): ”Individuals and Identity in International Politics. Or why the Second-time Failure of Pierre Mendès France?” *Uppsats presenterad vid AFS 2/6 1999 vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet*, Wohlforth, William C (2000): ”A Certain Idea of Science: How International Relations Theory Avoids the New Cold War History”. *Journal of Cold War Studies, Vol 1, Nr 2*, se s 51ff.

¹⁴ Även inom nyinstitutionell teori har ett ökat intresse för idéer och formativa moment kunnat noteras, se t ex Rothstein, Bo (1992): *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts, Berman, Sheri (1998): *The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*. Harvard University Press, Lagergren, Fredrika (1999): *På andra sidan välfärdsstaten. En studie i politiska idéers betydelse*. Symposium.

Statsvetaren Jeffrey T Checkel ställer frågorna *på vilket sätt* samt *under vilka omständigheter* som idéer påverkar politiska beslut. Idéforskningens utmaning består då i att hitta kausala länkar från idé till agerande. Checkel menar dock inte att idéer har större förklaringskraft än till exempel intressen, vilket skulle vara en än mer modig tes.

Om vi vänder oss specifikt mot det utrikespolitiska fältet ser vi att idéperspektivet ligger väl i linje med det nyvaknade intresset för etnicitet, nationalism och identitet som följt i spåren på det kalla krigets slut. I flera studier, med utgångspunkt i dessa begrepp, studeras idéer som enskilda ledande personer eller elitgrupper omhuldar utifrån antagandet att dessa gruppers identitetsuppfattning påverkar den förda utrikespolitiken.¹⁵ Även om idéer står i fokus för det teoretiska och empiriska intresset i flera av de nämnda studierna finns en klar tendens att detta intresse förenas med individansatser. Antagandet som genomsyrar dessa studier är att idéer kan ha betydelse för en stats utrikespolitik under förutsättning att det är ledande personers idéer ("elitidéer") som åsyftas.

Goldstein och Keohane t ex menar att individer tar hjälp av sina idéer på tre sätt. För det första kan idéer tydliggöra principer som individen bedömer är viktiga samt hur olika kausala relationer ser ut. Till exempel skulle en idé om vad som vore rättvist kunna leda fram till en uppfattning om varför u-länderna är fattiga och vilka principer som borde vägleda en förändring av rådande omständigheter. I det första fallet fungerar idéerna som "road maps", det vill säga som ett slags vägkartor. För det andra kan idéer begränsa eller skapa möjligheter för samarbete med andra aktörer. Idéerna förväntas alltså påverka aktörernas strategiska överväganden. För det tredje bäddas idéer in i de politiska institutionerna. De förhärskande idéerna präglar utformningen av olika institutioner. Till exempel skulle de idéer som var dominerande hos beslutsfattarna i

¹⁵ Se tex Ilya Prizel (1998): *National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press.

samband med institutionaliserandet av svenskt bistånd leva vidare i själva institutionerna, exempelvis Sida.¹⁶

Idé- och individforskningen har hittills gjort det sannolikt att personer med en centrala ställning i det politiska livet ges större möjligheter att omsätta sina idéer i praktisk politik än en aktör utanför det politiska systemet.¹⁷ Dessutom förekommer uppfattningen att sannolikheten är större att enskilda individers idéer påverkar politiken när strukturer är instabila.¹⁸

Det är också möjligt att argumentera för att idéer sannolikt har större påverkan på en viss typ av sakfrågor. Enligt den norske statsvetaren Johan P Olsen har politiken i allt större utsträckning blivit ett ideologiskt tomrum. Symboliska utspel i vissa politiska frågor används därför för att markera en ideologisk profil. Ulf Bjereld och Marie Demker menar att alla frågor, exemplifierat med det utrikespolitiska fältet, inte lämpar sig för dessa ideologiska utspel. Enligt Kjell Goldmanns typologi över olika utrikespolitiska frågor finns det dels ”internationalistiska” frågor, som i större utsträckning är profileringsfrågor, dels ”nationens intressefrågor”, som handlar om säkerhet och välfärd.¹⁹

Vi har emellertid inte för avsikt att driva idéförklaringsperspektivet alltför långt utan avser att stanna vid frågorna om på vilket sätt och under vilka omständigheter som idéer påverkar politiska beslut.

¹⁶ Goldstein och Keohane 1993:3.

¹⁷ För en diskussion om betydelsen av elitens föreställningsvärld se t ex Checkel (1997), Demker, Marie (1998): ”Magic Moment i Swedish Foreign Policy: Voting YES to Algerian Self-Determination in 1959” i *Cooperation and Conflict*, Vol 33, no 2.

¹⁸ Nicholson, Michael (1999): ”Individuals and their Influence on the International System” i Girard, Michael (ed): *Individualism and World Politics*. MacMillan Press, s 24f.

¹⁹ Olsen, Johan P. (1983): *Organized Democracy. Political Institutions in a Welfare State - the Case of Norway*. Bergen: Universitetsforlaget., 30f, Goldmann, Kjell, Berglund, Sten och Sjöstedt, Gunnar (1986): *Democracy and Foreign Policy, The Case of Sweden*. Aldershot: Gower., s 34, Bjereld och Demker 1995:25f. Bjereld och Demker har visat empiriskt att i det svenska fallet har partierna oftast politiserat utrikespolitiska frågor utifrån ideologisk grund.

Tidsanda och radikaliseringsvågor

Olof Palmes tid som politiskt reflekterande och handlande medborgare sammanfaller med djupa, stundtals dramatiska svängningar i det samhällspolitiska klimatet. Inte minst inom den samtids-historiska forskningen har dessa förändringar på sistone diskuterats i relation till begreppet tidsanda. Begreppet är varken entydigt eller okontroversiellt

Ett sätt att fånga in dessa förändringar är att sätta in dem i ett mönster av radikaliseringsvågors upp- och nedgångar. Perioder av radikalisering är ett fenomen som tilldragit ökat sig intresse från historiker, historiskt inriktade sociologer och ekonomer.²⁰ Forskare som intresserat sig för dem menar att sådana perioder, och de sociala rörelser som är radikaliseringens bärare, ofta spelar en avgörande roll för samhällsförändringar. Det innebär inte nödvändigtvis att man vill förminska vikten av andra, t ex mer strukturellt, systemintegrerat orienterade eller idébaserade perspektiv, men det understryker vikten av att integrera studiet av förhållandet mellan struktur och (kollektiva) aktörer.

En rad sociala, kulturella och politiska omvälvningar, erövringar och nederlag är möjliga att knyta till sådana vågor: demokratiseringsprocesser och sociala framsteg kring sekelskiftet, rösträttsreformer efter första världskriget, sociala reformer och välfärdsstatens tidiga formering under 30-talet, den koloniala revolutionen och de grundläggande värderingsförändringarna under 60-talet. Dessa kan med detta perspektiv i viss utsträckning sägas ha tillkommit som en följd av kollektiva aktioner, delvis utanför de etablerade maktstrukturerna med syfte att uppnå politiska, sociala eller ekonomiska förändringar eller omfördelningar.

När det gäller att förklara orsakerna till sådana radikaliseringsperioder har en del ansträngningar lagts ner på att diskutera betydelsen av övergripande strukturella faktorer, som ekonomisk ut-

²⁰ Se t ex Sidney Tarrow (1994): *Power in Movement: Social Movements, Collective Actions and Mass Politics in the Modern State*,

veckling, demografiska faktorer, krig osv. Några entydiga samband har inte låtit sig fastställas. När det gäller relationen mellan ekonomiska cykler och radikalisering t ex visar klasskampen en förhållandevis självständig relation till de långa ekonomiska vågorna²¹ Tvärt emot en vanlig uppfattning torde det snarast finnas ett negativt samband mellan ekonomisk kris, hög arbetslöshet och kampberedskap.²²

Radikaliseringsprocessernas längd kan variera. I diskussionerna om 60-talsradikaliseringen har forskningen ofta sökt dess rötter redan till 1950-talet och dess definitiva nedgång anges ibland till 1978-80.²³

Betydande försök har gjort för att karaktärisera en radikaliseringsvågs olika faser. Under inledningsfasen har forskare ofta, vid sidan av de strukturella orsaker som berörts ovan, sökt efter konjunkturella förhållanden, som ökat utrymmet för mobiliseringar och kollektiva aktioner (Political opportunity structures). På den organisatoriska nivån (Mobilizing structures) har man ibland särskilt uppmärksammat betydelsen av "Early risers", alltså grupper eller rörelser, ofta med förbindelser med äldre organisationer och strömningar, som spelat en roll för strukturerandet av den tidiga radikaliseringsen.²⁴

En radikaliseringsvågs kulmen är av naturliga skäl det som väckt störst uppmärksamhet. Under en vågs höjdpunkt dominerar också radikaliseringsens teman ofta samhället mentalt. Allt verkar möjligt, som löfte för en del, som hot för andra. Allt genomsyras av politik. Det ligger i själva naturen för en rörelse av denna typ att just vara i rörelse, annars stagnerar den och omvandlas till något

²¹ Ernest Mandel (1982): *Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen*, Göteborg s 54 f.

²² Klas Åmark (1986) *Facklig makt och fackligt medlemskap : de svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890-1940*, Arkiv, Lund s 157.

²³ Robert Lumley, *States of Emergency : Cultures of Revolt in Italy from 1968 to 1978*, London: Verso för Italien, Forskningsprojektet Les Années 68 för Frankrike.

²⁴ Doug McAdam m fl (1996): *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge N.Y. s 10, Tarrow 1988 s 32.

annan.²⁵ I de, kanske vanligaste, fall där resultatet blir en tillbakagång av den öppna kampen, men där mer eller mindre stora delar av radikaliseringsprogram ändå integreras i samhället lever rörelsen vidare i olika former av sociala organiseringar.²⁶ I länder med ett starkt partiväsen, som t ex Sverige, finns en tendens till partiomvandling – eller integration i redan existerande partier²⁷

I ett svenskt perspektiv kan det hävdas att de mäktiga folkrörelserna är produkter av radikaliseringsvågor.²⁸ Samtidigt har de i hög utsträckning överlevt och vidareutvecklats under nedgångsfaserna genom att de integrerats i samhället, just framför allt genom de politiska partierna.

Olof Palmes politiska liv skulle kunna sägas sammanfalla med en sådan radikaliseringscykels uppgång, kulmen och nedgång. 60-talsradikaliseringsprocesserna är en av de mest omfattande och djuplodande radikaliseringsprocesserna i modern tid. Den fick djupgående politiska, sociala och kulturella återverkningar. Den var i genuin mening internationell, den var ingalunda begränsad till den industrialiserade världen utan började genom den koloniala revolutionen och spred sig också till den kommunistiska, från Tjeckoslovakien till Kina. Den omfattade breda sociala skikt, inte bara tidigare radikaliseringsperioders traditionella bärare, arbetarklassen, utan också studenter, den nya medelklassen, kvinnor och förtryckta etniska grupper. Den föregicks i Sverige av en period av inrikespolitiskt och socialt samförstånd och följdes av vad som allmänt brukar beskrivas som högervåg.

²⁵ Ingrid Gilcher Holtey (1998): 1968 - vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft, *Geschichte und Gesellschaft. Sonderheft; 17*, Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht s 12.

²⁶ Jfr Gunnar Olofsson (1995): *Klass, rörelse, socialdemokrati : essäer om arbetarrörelsens sociologi*, Lund: Arkiv s 27.

²⁷ Tarrow aa.

²⁸ Se Östberg pågående arbete .

Från 1950-tal till 1980-tal

Olof Palmes formativa år sammanfaller vad som kommit att betraktas som den svenska modellens höjdpunkt. Även om 1950-talets innehåller inslag av konfrontation, som planhushållningsdebatten i början av decenniet och ATP-striden i slutet, är dragen av konsensus påfallande. Kalla krigets pro-västliga och antikomunistiska hållning skapade förutsättningar för en grundläggande värdegemenskap, som förstärktes av de konservativa idéernas marginalisering efter andra världskriget och tidens värdenihilistiskt grundade kulturradikala kulturklimat.²⁹

Den långa ekonomiska efterkrigsboomen skapade förutsättningar för betydande välfärdsökningar och Saltsjöbadsandans fortlevnad. Politiskt symboliseras denna tid av Harpsundsdemokratin, alltså ett korporativt orienterat system där mäktiga intresseorganisationer kunde utöva inflytande över beslutsprocessen, vilket i sin tur försvagade det parlamentariska inflytandet.³⁰ Också kring genusrelationerna i allmänhet och genusarbetsdelningen i synnerhet rådde betydande konsensus över ideologiska gränser och mellan arbetsmarknadens parter.³¹ Det var ingen tillfällighet att tesen om ideologiernas död myntades under denna tid.

1960-talsradikaliseringen

Under 1960-talet kom detta samhällsklimat att utmanas på en rad olika nivåer. Internationellt kom den tidigare öst/väst-dikotomin att kompletteras av en nord/syd. Den omfattande koloniala frigörelsen kom att dra till sig uppmärksamheten från framför allt den unga generationen. Det kalla kriget gick in i en mer avspänd fas, och samtidigt drabbades såväl öst som västs ledande företrädare för allvarliga trovärdighetskriser. Den 20:e partikongressen klarade delar av det stalinistiska systemets övergrepp. USA, som fram-

²⁹ Alf W Johansson.

³⁰ Bo Rothstein (199x).

³¹ Yvonne Hirdman (1998).

ställt sig som demokratins förkämpe under det kalla kriget, hamnade allt oftare på förtryckande diktaturers sida.

Radikaliseringens våg bars under sin inledande fas i betydande utsträckning upp av 60-talets stora ungdomsgeneration. I Sverige ifrågasattes folkhemsprojektet från vänster: sprickorna i välfärdsbygget och den bristande internationella solidariteten kritiserades, samtidigt som man ifrågasatte kommersialism, miljöförstöring och den ekonomiska maktkoncentrationen.

Bl a genom den nya vänstern, som försökte utveckla en marxistisk plattform, kritisk mot såväl reformistisk socialdemokrati som stalinistisk kommunism, fick rörelsen en allt mer socialistisk karaktär. Men denna radikaliseringsvåg var inte begränsad till ungdomen, den fick snabbt genomslag även inom den traditionella arbetarrörelsen. Det kommunistiska partiet kom under sin nye partiledare att reformeras, influerat av den nya vänsterns program. Inom socialdemokratien kom 1965 tillsättandet av låginkomstutredningen och Olof Palmes uppmärksamade Vietnamtal tillsammans uttrycka att rörelsen påverkats av de nya stämningarna. De socialdemokratiska partikongresserna under slutet av 60-talet och början av 70-talet präglas av diskussioner om ökad jämlikhet, krav på en aktivare statlig näringspolitik med planekonomiska inslag och förstärkningen av demokrati på arbetsplatserna och uttryck för internationellt engagemang. Gruvstrejken i Malmfälten 1969-70 och den därpå följande vågen av vilda strejker kom att ytterligare understyrka omfattningen av den samhälleliga radikaliseringsvågen och nödvändigheten av kraftfulla socialdemokratiska initiativ för att behålla greppet.

1970-talets skördetid

Olof Palmes första period som statsminister sammanfaller med var som antagligen är den mest omfattande period av samhällsreformer som Sverige genomgått, mätbar bl a genom en kraftig ökning av den offentliga sektorns andel av BNP.

Betydande sociala reformer genomfördes. Påfallande många reformer var knutna till familjepolitiken: föräldraförsäkring, bostads-

bidrag, daghemsutbyggnad osv, och de hade ofta en tydlig jämställdhetsprägel. Fri abort genomfördes 1975. Andelen kvinnor som förvärvsarbetade ökade kraftigt. Kvinnans ställning stärktes också genom en påtagligt ökad kvinnorepresentation i beslutande politiska organ. Miljonprogrammet genomfördes i huvudsak under denna period.

En serie reformer på arbetsmarknadens område var ägnade att stärka arbetstagarernas och de fackliga organisationernas ställning. Förslaget till löntagarfonder syftade till att också ta sig an den ekonomiska demokratin. Med viss rätt kan det hävdas att det var LO och socialdemokratin som genom den omfattande arbetsrättslagstiftningen under 70-talets första hälft först sade upp den svenska modellen.³²

Utrikespolitiken blev mer aktiv, U-hjälpen ökade mot en procentmålet och utrikespolitikens inriktning kom att i ökad omfattning uppmärksamma utvecklingen i tredje världen. Samtidigt som dessa reformer innebar en kraftig tillväxt av välfärdsstaten byggde de på en djupt förankrad tro på den starka staten och dess möjligheter. Den planmässiga hushållningen och en aktiv statlig näringspolitik sågs som ett nödvändigt komplement och korrektiv till de fria marknadskrafterna

I stor utsträckning kan dessa reformer ses som ett svar på de frågor som 1960-talsradikaliseringen utvecklades kring, även om socialdemokratin naturligtvis från vänster anklagades för att inte gå tillräckligt långt. Men på ett område misslyckades socialdemokratin att svara mot en av radikaliserings huvudfåror: kritiken mot det centraliserade, auktoritära samhället. Det var framför allt inom miljörörelsen som de anticentralistiska och antibyråkratiska strömningarna hade sitt starka fäste. Det måste ses som en ödets ironi att en viktig orsak till att socialdemokratin 1976 efter 42 år tvingades bort från regeringsmakten var att en del av de som radikaliserats av 60-talets vänstervåg valde att rösta på centerparti, ett borgerligt parti

³² Klas Åmark (1988): "Sammanhållning och intressepolitik. Socialdemokratin och fackföreningsrörelsen i samarbete och på skilda vägar", i Misgeld/Molin/Åmark, *Socialdemokratins samhälle*, Stockholm 1988

som lyckats integrera centrala delar av rörelsens decentralistiska miljösyn, framför allt när det gäller kärnkraftsfrågan.

Högervåg

Men även på andra områden hade den samhälleliga scenen förändrat förutsättningarna för socialdemokratin. Redan 1973 förlorade de socialistiska partierna majoriteten i riksdagen, och under jämviktsriksdagen fick man dra sig fram med ständiga kompromisser. Att detta var möjligt, samtidigt som partiet genomförde en offensiv utbyggnad av den offentliga sektorns visar att även oppositionen drivits med i tidens radikalisering, och ibland t o m kritiserade socialdemokratin från vänster.³³ Detta innebär inte att hela borgerligheten stillatigande åsåg utvecklingen. Med bas i SAF utvecklades en motståndsrörelse med syfte att försöka hejda radikaliseringsvågen. Denna motoffensiv fick fullt genomslag först vid decenniets slut.

Också i ett vidare perspektiv förändrades förutsättningarna för det politiska projektet. Den långa perioden av högkonjunktur var definitivt över. Kombinationen av ekonomisk stagnation och hög inflation reducerade de traditionella keynesianska medlens verkningar. Istället genomgick den kapitalistiska ekonomin en omfattande strukturstress, där traditionellt starka svenska näringar, som varvs- och stålindustrin särskilt drabbades, samtidigt som kostnaderna för den omfattande expansionen av den offentliga sektorns skulle betalas. Vid decennietskiftet framträder de politiska konturerna av den högervåg som kom att ersätta 60-talet och 70-talets vänstervind. Med början Thatchers England och Reagans USA sker i global skala en pånyttfödelse av en neoliberalt influerad politik. Samtidigt har den internationella scenen i väsentlig grad förändrats. Slutet på kriget i Indokina 1975 följs av Pol Pots regim i Kam-

³³ Emil Uddhammar (1993): *Partierna och den stora staten : en analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*, Stockholm : City Univ. Press, Carl Tham (1973): *Jämlikheten som försvann : socialdemokratin efter Erlander : en debattskrift*, Stockholm : Folk o. samhälle.

bodja. 1979 invaderar Sovjetunionen Afghanistan och det kalla kriget tar fart på nytt.

När socialdemokratin 1982 under Olof Palmes ledning åter tillträdde regeringstaburetterna hade såväl de interna som externa förutsättningarna för den socialdemokratiska politiken förändrats. I många frågor var de inrikespolitiska motsättningarna hårdare än på länge, det gäller såväl utrikespolitik som t ex fondfrågan. Samtidigt utvecklas delar av den socialdemokratiska politiken, framförallt på ekonomins område, klart påverkade av de nyliberala strömningarna.

Undersökningsområdena

I arbetet med att precisera projektets delundersökningar har vi närmast oss ett antal områden som tillsammans belyser centrala delar av Olof Palmes politiska gärning och samtidigt fokuserar på de brytpunkter som är centrala för att förstå och tolka samhällsutveckling under de år Palme verkade. De valda områdena ska också fruktbart kunna brytas mot de teoretiska angreppssätt som vi inledningsvis antydde: tidsanda, diskursförskjutningar, politikens och det politiska ledarskapets villkor, ideologins respektive personlighetens betydelse för samhällsutvecklingen. Tillsammans kommer dessa delstudier att spänna från 1950-tal till 1980-tal och belysa väsentliga aspekter av Olof Palmes verksamhet.

Följande inriktningar är planerade:

Radikaliseringen och reformismens gränser.

(Docent Kjell Östberg)

En studie fokuserar på hur Olof Palme påverkades av, påverkade och kom att samspela med den djupgående radikaliseringsvåg som kännetecknade 1960-talet och första hälften av 1970-talet och som har behandlats ovan. Svensk forskning har endast i mindre grad

diskuterat i vilken utsträckning den påverkat och förnyat arbetarrörelsen, Ett antal frågor som har tilldragit sig uppmärksamhet är det internationella engagemanget med Vietnamfrågan i centrum,³⁴ jämlikhetsfrågan, som i stor utsträckning dominerade den interna debatten inom arbetarrörelsen i slutet av 60-talet och början av 70-talet,³⁵ jämställdheten mellan könen,³⁶ en aktiv statlig näringspolitik och demokratisering av arbetslivet,³⁷ med Mbl och löntagarfonderna som samlande symboler.³⁸ Kulturpolitiken, utbildningens demokratisering, miljöfrågan/kärnkraftsfrågan³⁹ och regionalpolitiken⁴⁰ hör också hit.

Delstudien diskuterar Olof Palmes väg till makten sett mot bakgrund av tidsandans förskjutning och analyserar ett antal områden som kommit att stå i centrum för uppmärksamheten och där Palmes engagemang särskilt uppmärksammats: jämlikhets- och jämställdhetspolitiken, kulturfrågor, demokratiseringsfrågor, den starka statens uppgifter och gränser och politikens internationalisering.

En viktig frågeställning är i vilken utsträckning det politiska program som växte fram under denna tid kom att realiseras, särskild när radikaliseringen efter hand tenderade att avmattas. Undersökningen knyter teoretiskt bl a an till den internationella forskning kring radikaliseringsprocesser och sociala rörelser som utvecklats under de senaste decennierna.

³⁴ Kim Salomon (1996): *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*, Stockholm: Tiden.

³⁵ Bo Stråth (1998): *Mellan två fonder : LO och den svenska modellen*, Stockholm: Atlas, Bengt Lundberg (1979): *Jämlikhet? Socialdemokratin och jämlikhetsbegreppet*, Lund.

³⁶ Christina Florin och Bengt Nilsson (2000): "Något som liknar en oblodig revolution ... " : *jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*, Umeå: Univ, Yvonne Hirdman (1998): *Med kluven tunga. LO och genusordningen*, Stockholm: Atlas.

³⁷ Åmark (1988), Bernt Schiller (1988): "Det förödande 70-talet". *SAF och medbestämmandet 1965-1982*, Stockholm.

³⁸ Erik Åsard (1985): *Kampen om löntagarfonderna*, Stockholm., Stråth (1998).

³⁹ Ulf Stahre (1999): *Den alternativa staden*, Stockholm.

⁴⁰ Ingemar Elander (1978): *Det nödvändiga och det önskvärda. En studie av socialdemokratisk ideologi och regionalpolitik 1940-72*, Diss. Uppsala: Univ.

Olof Palme som politisk ledare
(Docent Marie Demker)

Olof Palme kom under åren 1969-1986 att fungera som politisk ledare i många skepnader. Han var statsminister och därmed en nationell politisk ledare. Han var regeringschef och därmed ledare för ett gruppssamarbete och ledare för en politisk process. Han var partiledare, oppositionsledare, opinionsledare och vallokomotiv. Under den period som Palme kom att vara verksam förändrades möjligheterna för ett politisk ledarskap i många avseenden. 1960-talets radikaliserings och studentmobilisering skapade nya arenor men stängde andra, mediernas traditionella roll hade redan under tidigt 1960-tal övergått i en tuffare attityd och medierna själva hade blivit en arena för politiska utspel. År 1960 genomfördes det första TV-valet, och vid valet 1966 sades det att socialdemokraterna förlorade stort bland väljarna efter ett otaktiskt svar från Tage Erlander i en TV-utfrågning. Under 1970- och 1980-talet följde en helt ny massmediebevakning där politikens privatliv och personliga bakgrund blev fokuserade. Palmes ministrar drabbades och till slut även han själv. Det ökande rampljuset påverkar det nationella politiska ledarskapet.

Också Palmes roll som ledare för den socialdemokratiska rörelsen var en balansgång, under hans period kom miljörörelsen, kärnkraftsfrågan, löntagarfonderna och delvis frågan om anslutningen till Europa kom att splittra och uppröra socialdemokratin. Att lyssna på rörelsen skulle inte bli så lätt, vilken del av rörelsen skulle man lyssna på?

I Riksdagen och i regeringsarbetet kom en ökande arbetsbörda att ställa stora krav på snabbare lösningar och smidigare samarbeten. Samtidigt utkämpade Olof Palme med de borgerliga partierna några av de hårdaste striderna någonsin i den svenska Riksdagen kring utrikespolitiken. Kontrahenterna beskyllde varandra för att mer eller mindre sälja ut den svenska suveräniteten till främmande makt. Som oppositionspolitiker och ledare för oppositionen var Palme otålig och oförsonlig. Hans återkomst som statsminister 1982 var

efterlängtat också av honom personligen, rollen som ledare för motståndet mot regeringen var inte bekväm.

Studien syftar till att undersöka hur de möjligheter och begränsningar som en politisk ledare har används av Olof Palme. Omgivningens betydelse i dess avseenden undersöks genom fokus på maktrelationer inom den närmaste kretsen på såväl parlamentarisk arena som regeringsarena och partiarena. De förklaringsperspektiv som kommer att lyftas fram är dels individperspektivet genom en fördjupad aktörsanalys inkluderande normer, idéer och värden samt en diskursiv analys av de institutioner inom vilka Palme utövade sitt ledarskap.⁴¹ I den sistnämnda analysen kommer jag att lägga särskild vikt vid hur det subjektivt meningsskapande elementet framträder hos aktörerna, detta för att utveckla diskursanalysen utanför en rent strukturalistisk ansats.⁴²

Olof Palme och politikens medialisering (Fil dr Gunnela Björk)

Olof Palmes tid som politiker sammanfaller med tydligt urskiljbara perioder i den svenska medieutvecklingen. Under 1950-talet präglades mediesituationen av överblickbarhet och ett begränsat utbud som skapade gemensamma referensramar. Det var i stor utsträckning politikerna som dikterade villkoren för mediernas bevakning av det politiska fältet. Omkring 1960 förändrades mediesituationen radikalt av TVs expansion och journalistyrkets professionalisering. På kort tid skapades nya villkor för politik och offentlig debatt. Kampen om makten blev på ett helt annat sätt än tidigare en kamp om människors uppmärksamhet, samtidigt som

⁴¹ I *Individualism and World Politics* ed Michel Girard (Macmillan 1999) finns ett flertal uppsatser som pläderar för möjligheten av att diskutera individers och mindre gruppers betydelse för den internationella politikens utveckling. Se även Martha Finnemores bok "National Interests in International Society" (Cornell U.P. 1996) där Röda Korsets verksamhet spåras tillbaka till en enskild persons upprördhet och därefter följande aktiviteter.

⁴² Här vill jag nämna mig Michel Foucaults egen uppfattning om diskursanalysen, tydligast utvecklad i *Diskursens Ordning*, Symposium 1993.

journalistiken allt mer kom att präglas av vinkling, personifiering och polarisering. Medieforskaren Kent Asp har myntat begreppet "politikens medialisering", varmed avses ett maktförhållande där politiker, medvetet eller omedvetet, tvingas anpassa sig till mediernas agerande.⁴³ Olof Palmes tid som politiker fångar kanske mer än någon annan in övergången till dessa nya former av samspel och beroende mellan medier och politiker.

I och med att politiken har blivit allt mer synlig och allt mer medierad har också kontrollen över de mediala framträdandena blivit allt viktigare för politikerna.⁴⁴

Om medierna på 1950-talet främst producerade bilder som journalister och politiker var eniga om skulle publiceras, så var situationen radikalt annorlunda på 1980-talet; då publicerades bilder som journalisterna men inte politikerna ville skulle bli publicerade.⁴⁵ Förhållandet, eller "kontraktet", mellan journalister och politiker förändrades alltså under Olof Palmes tid till politikernas nackdel.

Syftet med studien av *Olof Palme och politikens medialisering* är att undersöka politikens medialisering som en historisk process genom att beskriva och analysera förändringarna i relationen mellan medier/journalister och politik/politiker med speciellt fokus på Olof Palme i hans uppgifter som ung politiker, som partiledare och statsminister.

Undersökningens första del lägger tyngdpunkten på institutionella förändringar under Olof Palmes tid som politiker. Hur förändrades villkoren för mediernas bevakning av det politiska fältet? Hur förhöll sig Olof Palme och hans medarbetare i statsrådsberedningen och i partihögkvarteret till den nya mediesituationen?

⁴³ Asp, Kent (1986): *Mäktiga massmedier*.

⁴⁴ Thompson, John B (1995): *The Media and Modernity*, s 140 ff; Gomard, Kirsten (1999): Negotiating Competence and Gender in Danish Political Television Debate, i Anne Krogstad & Kirsten Gomard:(red): *Instead of the Ideal Debate. Doing Politics and Doing Gender in Nordic Political Campaign Discourse*.

⁴⁵ Olsson, Tom (2000): Den politiska föreställningen, i *Picturing politics. Visual and textual formations of modernity in the Swedish press*, s 80 f.

Hur anpassades organisationen runt partiledaren/regeringschefen för att möta förändringarna och hur påverkades det politiska arbetet?

Den andra delen av undersökningen sätter relationen mellan Olof Palme och medierna i fokus. Det konsensuspräglade "kontrakt" mellan politiker och journalister som gällde under 1950-talet förändrades under Olof Palmes tid till ett betydligt mer komplicerat och till viss del antagonistiskt förhållande. Hur gick denna förändring till? Hur förhöll sig olika journalister till Olof Palme och hur mötte Olof Palme den nya situationen?

Vidare undersöks hur dessa relationer påverkade framställningen av Olof Palme i medierna. Vilka framställningar eller bilder, positiva och negativa, av Olof Palme var det som framtonade i de olika medierna? Och vilka möjligheter hade Olof Palme (och hans medarbetare) att utöva någon form av kontroll över dessa bilder av politikern/privatpersonen Olof Palme och hans politiska budskap? I reaktionerna på mordet på Olof Palme 1986 framkom en för många överraskande stark bild av en internationellt högt respekterad politiker - även den bilden av Olof Palme är här av intresse.

För en utförligare beskrivning av den här delen av projektet se sid 30-45.

Individen i internationell politik. Olof Palme som idébärare
(Fil dr Ann-Marie Ekengren)

Idéer har tidvis varit ett förbisett forskningsområde i internationell politik. Sedan år 1993, då Judith Goldstein och Robert Keohanes bok *Ideas and Foreign Policy* publicerades, har intresset i högsta grad ökat för idéernas betydelse för att förklara staters utrikespolitik. Enligt den senaste idéforskningen om etnicitet, nationalism och identitet har idéer åtminstone en komplementär ställning till maktförhållanden.

Utifrån antagandet att idéer har en komplementär ställning till maktförhållanden avser delprojektet *Individen i internationell politik. Olof Palme som idébärare* att besvara frågorna om *på vilket*

sätt samt *under vilka omständigheter* som idéer påverkar staters utrikespolitik.

Idéforskningens utmaning består i att hitta kausala länkar från idé till agerande och här kan den politiska psykologin ge användbara verktyg och specificera de mellanliggande leden. Statsvetaren Donald A Sylvan och psykologen James F Voss har funnit övertygande argument från de ännu fåtaliga empiriska studier som genomförts för att vi bör ta ett steg tillbaka i beslutsprocessen och studera hur beslutsfattarna uppfattar ett specifikt problem, det vill säga varför det är en fråga som de överhuvudtaget skall ta ställning till och hur de definierar problemet och dess karaktäristika ("problem representation"). De menar att problemuppfattningen har stor betydelse för vilka handlingsalternativ som beslutsfattaren sedan väljer mellan och vilket handlingsalternativ som slutligen bedöms som mest rimligt

Min tanke med projektet är att studera i vilken utsträckning samt på vilket sätt som Olof Palmes idéer påverkar hans problemuppfattning. I studien genomförs bland annat två fallstudier kring centrala delar av Sveriges utrikespolitik – politiken gentemot Europa respektive Tredje världen. Fallstudierna syftar till att undersöka hur Palme kom i kontakt med ett specifikt problem, hans problemuppfattning och hur han definierade dess karaktäristika. Fallstudierna skall göra det möjligt att följa hela beslutsprocessen från idé, problemuppfattning, tänkbara handlingsalternativ till beslut.

Den första fallstudien är *frågan om ett svenskt medlemskap i EEC* som ånyo aktualiserades 1967 och som avgjordes 1971 då Sverige och EFTA undertecknade ett frihandelsavtal med EEC. Europafrågan har tydlig säkerhets- och välfärdsanknytning. Dels eftersom Sveriges ställningstagande kunde uppfattas som ett vägval mellan fortsatt neutralitetspolitik eller närmare beroende av EEC-medlemsländer varav flera var NATO-medlemmar, dels eftersom Sveriges ekonomi var beroende av en god ekonomisk uppgörelse med EEC.

När det gäller Europapolitiken ställdes sannolikt Palmes idéer om jämlikhetspolitik och idéer om skapandet av ett nytt, fredligt Europa mot överväganden om neutralitet och partistrategier.

En fallstudie som uppfyller kraven enligt den andra kategorin är *frågan om Sveriges stöd till befrielseörelserna i de portugisiska kolonierna i Afrika under 1970-talet*. Fallstudien kan betraktas som ett exempel på en tänkbar internationalistisk profileringsfråga, eftersom frågans säkerhetspolitiska konsekvenser för Sverige var försumbara och enbart indirekta. Dessutom är fallstudien ett exempel på Olof Palmes politik gentemot Tredje världen där avkolonisering, självbestämmanderätt och demokratisering var tre självklara teman.

När det gäller politiken gentemot Tredje världen kunde sannolikt idéer om avkolonisering och självbestämmande ställas mot strävanden om att vinna inflytande över radikala kretsar i Sverige, bana väg för den reformistiska socialismen i Tredje världen eller utveckla goda handelspolitiska relationer efter frigörelsen.

För en utförligare beskrivning av den här delen av projektet se sid 47-65.

Olof Palme och politikens medialisering

Gunnela Björk

Jag kommer att säga i kväll - och det sa jag en vecka innan valet - att vi har fört två valrörelser. En valrörelse ute på fältet bland människorna och en annan valrörelse i massmedia. Den första valrörelsen vann vi och den andra valrörelsen förlorade vi.¹

Olof Palme analyserar situationen strax efter socialdemokraternas historiska valnederlag 1976. Som ingen partiledare och regeringschef tidigare i Sverige hade han att bedriva sin politikergärning inte bara i partiorganisationen och ute bland människor utan även i media.

Under Olof Palmes tid som politiker förändrades villkoren för politiskt ledarskap i många avseenden. Det politiska ledarskapet kom att utövas på allt fler arenor, ofta samtidigt, vilket krävde god simultankapacitet. Snabba reaktioner blev ett allt viktigare krav från det omgivande samhället och inte minst från medierna. Samtidigt försvagades partiernas grepp om väljarna. Politiken blev därmed mer opinionskänslig och partiernas företrädare tvingades att i ökande utsträckning kommunicera med väljarna på mediernas villkor.

När Olof Palme kom in i politiken i början av 1950-talet hade Sverige fortfarande bara en radiokanal. År 1956 började TV sända mer regelbundet och från och med 1970 i två kanaler. Utbyggnaden av etermedia sammanföll i tid med vänsterradikaliseringen och en ny akademisk journalistutbildning. Samhällsutvecklingen bidrog till att formulera nya journalistiska ideal som mer än tidigare präg-

¹ SAP: Partistyrelsen 23/9 1976 (Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek).

lades av ett kritiskt förhållningssätt. På kort tid skapades nya villkor för politik och offentlig debatt. Politiken personifierades; politikerna blev mer synliga och deras mediepersonlighet fick allt större betydelse för partiets politiska framgångar. Maktförhållandet mellan medier och politiker försköts när politikerna i allt större utsträckning tvingats anpassa sig till mediernas agerande. Detta fenomen brukar omnämnas som politikens medialisering. Olof Palmes tid som politiker fångar kanske mer än någon annan in övergången till dessa nya former av samspel och beroende mellan medier och politiker.

Syftet

Den här undersökningen sträcker sig från början av 1950-talet till 1986. Syftet är att undersöka politikens medialisering som en historisk process genom att beskriva och analysera förändringarna i relationen mellan medier/journalister och politik/politiker med speciellt fokus på Olof Palme i hans uppgifter som ung politiker, som partiledare och statsminister.

Undersökningens första del lägger tyngdpunkten på organisatoriska/institutionella förändringar under Olof Palmes tid som politiker. Hur förändrades villkoren för mediernas bevakning av det politiska fältet? Hur förhöll sig Olof Palme och hans medarbetare i statsrådsberedningen och i partihögkvarteret till den nya mediasituationen? Hur anpassades organisationen runt partiledaren/regionschefen för att möta förändringarna och hur påverkades det politiska arbetet?

Den andra delen av undersökningen sätter relationen mellan Olof Palme och medierna i fokus. Det konsensuspräglade ”kontrakt” mellan politiker och journalister som gällde under 1950-talet förändrades under Olof Palmes tid till ett betydligt mer komplicerat och till viss del antagonistiskt förhållande. Hur gick denna förändring till? Hur förhöll sig olika journalister till Olof Palme och hur

mötte Olof Palme den nya situationen?

Vidare undersöks hur dessa relationer påverkade framställningen av Olof Palme i medierna. Vilka framställningar eller bilder, positiva och negativa, av Olof Palme var det som framtonade i de olika medierna? Och vilka möjligheter hade Olof Palme (och hans medarbetare) att utöva någon form av kontroll över framställningen av politikern/privatpersonen Olof Palme och hans politiska budskap? I reaktionerna på mordet på Olof Palme 1986 framkom en för många överraskande stark bild av en internationellt högt respekterad politiker - även den bilden av Olof Palme är här av intresse.

Olof Palme och politikens medialisering

Forskningen om politikern Olof Palme och hans tid har som tidigare påpekats hittills varit mycket knapphändig. Det gäller i stor utsträckning också förhållandet mellan Olof Palme och medierna. Det som publicerats är i huvudsak skrivet av journalister.² Många av dem vittnar om att Olof Palme var starkt medveten om mediernas ökande betydelse. På ett helt annat sätt än den tidigare generationen politiker samspelade han med en växande skara av politiska journalister. Dieter Strands rapportböcker från valrörelserna 1976 och 1979 ger viktiga ögonblicksbilder av förhållandet mellan Olof Palme och medierna.³ Det finns ett par retorikstudier av Olof Palme som talare och Ingvar Holm, professor i drama, har analyserat Olof Palmes ”karisma”.⁴ Den massmediala uppmärksamheten efter mordet 1986 har intresserat flera forskare, både inom och utom lan-

² Framför allt Björn Elmbrant, men också Peter Antman och Pierre Schori, Gunnar Fredriksson, Christer Isaksson, Anette Kullenberg, Yrsa Stenius, Dieter Strand och Bertil Östergren har publicerat mer eller mindre inträngande reportage och biografiska skisser.

³ Strand, Dieter (1977): *Palme mot Fälldin* resp (1980): *Palme igen? Scener ur en partiledares och statsministers liv*.

⁴ Johannesson, Kurt, Josephson, Olle & Åsard, Erik (1998): *Ordet är en makt: svenska tal från Torgny lagman till Carl Bildt och Mona Sahlin: en antologi*; Kurt Johannesson (1998): *Retorik eller konsten att övertyga*; Holm, Ingvar (1991): *Politik som teater*, s 259-299.

det.⁵ Det pågår också forskningsprojekt om valrörelserna i medierna 1960-1998, där partiledarna självklart spelar en framträdande roll.⁶

Även om det mesta alltså återstår att undersöka när det gäller Olof Palme och medierna, finns det forskning om viktiga fält som min undersökning kommer att tangera. Dit hör undersökningar om den svenska medieutvecklingen och de nya förutsättningar som därmed uppstår för politiskt arbete och politiskt ledarskap. Dit hör också historiskt inriktad forskning om journalistikens förändrade villkor och om förändringar i de journalistiska berättelserna.

Medielandskapets förändring

Olof Palmes tid som politiker sammanfaller med tydligt urskiljbara perioder i den svenska medieutvecklingen. Under 1950-talet, präglades mediesituationen av överblickbarhet med ett begränsat utbud som skapade gemensamma referensramar. Den journalistiska berättelsen handlade om framåtblickande, samförstånd och samhällsinformation - tidningarna vidarebefordrade gärna myndigheters budskap till medborgarna. Politiker, planerare och de sociala ingenjörerna var folkhemmets hjältar.⁷ År 1960 antog nyhetsrapporteringen alltmer formen av nyhetsproduktion, men fortfarande var harmonin mellan makt, medier och marknad påfallande i svensk press.⁸ Fyra år tidigare hade TV börjat sända mer regelbun-

⁵ Se t ex Esaiasson, Peter & Granberg, Donald (1996): Attitudes towards a fallen leader: evaluations of Olof Palme before and after the assassination, i *British Journal of Political Science* 26:1996; Lindahl, Rutger & Weibull, Lennart (1988): *Palme i amerikanska ögon. En studie av den amerikanska pressens behandling av nyheten om mordet på sttminister Olof Palme 1986*; Johansson, Olof (1995): Swedish reaction to the assassination of the Swedish prime minister Olof Palme, i *Scandinavian Political Studies* 4/1995; Jenkins, P (1989): The assassination of Olof Palme - evidence and ideology, i *Contemporary Crises* 1:1989.

⁶ Ekström, Mats & Andersson, Cathrin (1999): När väljarna skall mobiliseras. Valrörelsen 1998 i ett jämförande perspektiv, i *Valdeltagande i förändring* (SOU 1999:132).

⁷ Becker, Karin, Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (2000): Journalistic tableaux, i *Picturing politics. Visual and textual formations of modernity in the Swedish press*, s 48-49.

⁸ Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (1994): *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia*, s 194-220.

det, något som snabbt påverkade också tidningarnas innehåll. Det skrivna ordet minskade i betydelse till förmån för bilden och talet. Tryckta medier och etermedia samverkade, sällan planerat utan snarare spontant och omedvetet.

Från och med 1960-talet fick politiker ett betydligt större utrymme framför allt i radio och så småningom också i TV.⁹ Det politiska materialet fick en tydligare journalistisk vinkling samtidigt som nyhetsrapporteringen alltmer kom att präglas av en kritisk inställning till makthavare och myndigheter. Om nyhetsideologin fram till 1950-talet framför allt karaktäriserades av ett folkbildningsideal och en medveten strävan att undvika kontroversiellt stoff så förändrades den alltså under 1960-talet i riktning mot kritisk granskning och kampanjjournalistik.¹⁰ Det skedde parallellt med en kraftig expansion av radio och TV. Under perioden 1965 till 1970 anställde Sveriges Radio 1 400 nya medarbetare.¹¹

Från och med år 1969 och flera år framåt kom frågan om vänstervridningen att bli ett viktigt tema i debatten om radio och TV, inte minst i rapporteringen om Vietnamkriget och gruvstrejken i Malmfälten.¹² Samtidigt genomgick journalistiken i Sverige, liksom på många andra håll i västvärlden, en professionaliseringsprocess. Journalisterna i den traditionella partipressen deklarerade sitt oberoende i förhållande till tidningens partifärg och partipolitiska pläderingar hänvisades i fortsättningen till ledarsidan. Tidningarnas intresse av att bredda läsekretsen utöver partisympatisörernas skara anses också ha bidragit till den här utvecklingen.¹³

⁹ Westerståhl, Jörgen & Johansson, Folke (1985): *Bilden av Sverige. Studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och dagspress*, s 109 f.

¹⁰ Nord, Lars (1997): *Spelet om opinionen. Möten mellan makthavare, medier och medborgare*, s 58. Se även Westerståhl & Johansson (1985) s.215 ff. För en översikt av medieutvecklingen se även Weibull & Gustafsson (1999): *Svenskt medielandskap i förändring. En översikt*, i Erik Amnå, red: *Politikens medialisering*, SOU 1999:126; Hadenius, Stig (1998): *Kampen om monopolet. Sveriges radio och TV under 1900-talet*; Svensson, Jan (1998): *Kommunikationshistoria*.

¹¹ Engblom, Lars-Åke (1998): *Radio- och TV-folket: rekryteringen av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925-1995*.

¹² Hadenius (1998) s 245 ff; Arvidsson, Claes (1999): *Ett annat land. Sverige och det långa 70-talet*, s 149-173.

¹³ Weibull & Gustafsson (1999) s 19 f.

Även om andelen kvinnliga journalister ökade från en femtedel till en tredjedel under undersökningsperioden, fortsatte den politiska journalistiken att vara ett mansdominerat område. Den nyss nämnda nyrekryteringen till trots gällde detta även Sveriges Radio fram till 1980-talet då andelen kvinnliga medarbetare ökade.¹⁴

Under 1980-talet vreds debattklimatet åt höger.¹⁵ Den tekniska och politiska utvecklingen bidrog till att Sveriges Radios monopolställning började luckras upp. Den forskning som finns pekar mot att mediernas makt ökade på bekostnad av politikens; media fick en mer central position som samhällelig och politisk aktör; journalisterna levererade svaren på frågor som de ofta själva hade formulerat.¹⁶

Sammafattningsvis präglades undersökningsperioden av kraftiga förändringar i samhällsklimatet, av mediernas expansion och av förändringar i både förutsättningar och ideal för journalistiskt arbete. Den maktförskjutning som skedde till mediernas fördel, tvingade politikerna att anpassa sig till mediernas tankemönster och logik; detta brukar benämnas politikens medialisering.

Politikens medialisering

Politikens medialisering är som företeelse starkt knuten till de stora strukturella och ideologiska förändringar som präglade medieområdet under andra delen av 1900-talet. I det moderna mediesamhället har kampen om den politiska makten alltmer blivit kampen om uppmärksamhet, samtidigt som journalistiken kommit att präglas av tillspetsning, förenkling, polarisering, konkretisering och personifiering.¹⁷ Politikerna och politiken har i allt högre utsträck-

¹⁴ Weibull, Lennart (1991): *Svenska journalister ett grupporträtt*, se t ex s 17 ff; Engblom(1998) s 224 ff.

¹⁵ För en diskussion om av de ideologiska skiftningarna under efterkrigstiden, se t ex Frenander, Anders (1999): *Debattens vågor. Om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*, s 16-24.

¹⁶ Becker, Ekecrantz & Olsson (2000) s 37-42.

¹⁷ Petersson, Olof & Carlberg, Ingrid (1990): *Makten över tanken*, s 179 ff; Hernes, Gudmund (1978): Det mediavridde samfunn, i Gudmund Hernes (red): *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon*, s 187.

ning tvingats anpassa sig till medierna och mediernas inneboende logik.

Politikens medialisering kännetecknas av ett ömsesidigt beroende mellan medier och politik. Medierna är beroende av politiken för att få material till nyheter och politikerna är i sin tur bundna till medierna för att nå ut med sina budskap. Politiker försöker omedvetet eller medvetet förutse hur medierna ska agera för att sedan anpassa sig där till. När politikerna väl har anpassat sig till medielogiken, dvs till mediernas sätt att arbeta, försöker medierna förändra sina arbetsmetoder för att återigen kunna styra politikerna.¹⁸ Politikens medialisering är en process som anses ha ändrat styrkeförhållandena mellan politik och medier: från mediernas beroende av politikerna till en allt svagare ställningen för partier och politiker.

Även om politikens medialisering diskuteras flitigt i medieforskningen idag, är det mer sällan med ett historiskt perspektiv eller med fokus på enskilda aktörer.¹⁹ Jan Ekecrantz och Tom Olsson har dock undersökt hur mediernas kommunikation har förändrats under 1900-talets senare del, i ett forskningsprogram om journalistikens roll i samhället.²⁰ År 1955, mitt under folkhemmets glansålder (och den tid som vi tidigare har kallat Olof Palmes formativa år som politiker) präglades dagstidningarna av samförståndsanda, samtal och social integration. I medierna möttes makthavare och folk i en harmonisk gemenskap. Projektets nästa historiska nedslag är år 1987 (och sammanfaller därmed med den tänkta slutpunkten för den här undersökningen), då bilden har förändrats radikalt. Högervridningen och individualismen präglar tidsandan så som den manifesteras i medierna. Människor avbildas

¹⁸ Begreppet introducerades i Sverige av Kent Asp (1986): *Mäktiga massmedier*, se även samme förf (1990) Medialisering, medielogik, mediekrafi, i *Nordicom-Information*. För likartade resonemang, se t ex Fairclough, Norman (1995): *Media Discourse*; Thompson, John B (1995): *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Se även Nord (1997) s 15.

¹⁹ Se t ex Demokratiutredningens forskarrapport *Politikens medialisering* (SOU 1999:126).

²⁰ Ekecrantz & Olsson (1994); se även Becker, Ekecrantz & Olsson (2000).

inte längre i gemenskap utan isolerade. Inga frågor ställs, bara svar ges, menar forskarna.²¹

Forskarna tycks alltså vara ganska överens om att det idag är journalistiken som i hög grad arrangerar och konstruerar den politiska diskursen, i konkurrens med den politiska makten, de politiska institutionerna och andra intressen.²² Politikerna har anpassat sig till medierna för att det är viktigt att synas. Samtidigt har politikerna i allt större utsträckning förlorat kontrollen över sin medverkan i medierna, framför allt över hur medierna bearbetar talet, texten, intervjun eller bilden. Förutsättningarna för politiskt arbete har därmed radikalt förändrats under vår undersökningsperiod 1950-1986.

Förändrade förutsättningar för politiskt arbete

Under Olof Palmes tid som politiker förändrades alltså villkoren för politiskt arbete i flera viktiga avseenden. Enkammarriksdagen skapade förutsättningar för snabbare maktförskjutningar och under Palmes tid bröts också det socialdemokratiska partiets 44-åriga regeringsinnehav. Traditionella folkrörelser förlorade successivt sin ställning i svenskt samhällsliv. På central nivå skedde en kraftig tillväxt av politiskt rekryterade tjänstemän och funktionärer. Politiken påverkades av såväl 60-talsradikaliseringen som av 1980-talets högerväg. I dessa processer var mediernas förändrade roll betydelsefull.

Sett i ett längre historiskt perspektiv anses massmedierna på det hela taget ha haft en ganska underordnad betydelse för socialdemokratiens framgångar i Sverige. Genom sin sociala bas och vittförgrenade organisation nådde partiet ut med sitt budskap utan att vara beroende av medierna.²³ Men samhällsutvecklingen under

²¹ Ekecrantz, Jan (1996): "Mediernas demimond", i *Medierummet*, s 292-310.

²² Fairclough (1995), Thompson (1995); Tom Olsson (1996): "Den politiska klassen i gungning", i *Medierummet*, s 213 ff.

²³ Åsard, Erik (1996a): Det politiska ledarskapet i en föränderlig massmedievärld, i Erik Åsard (red): *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*.

andra delen av 1900-talet har inneburit att partiernas grepp om väljarna minskat varvid politiken har blivit mer opinionskänslig. Väljarnas rörlighet har ökat, och därmed också mediebevakningens betydelse för det socialdemokratiska partiets valframgångar. Det inledande citatet av Olof Palme efter valnederlaget 1976 är ett tydligt exempel på att partiernas företrädare i allt större utsträckning tvingades kommunicera med väljarna på mediernas villkor. Att majoritetspartiet hade inflytande endast över en mindre del av dagspressen gjorde naturligtvis förhållandet mellan partiets företrädare och medierna extra prekär. Det var i detta ”triangeldrama” mellan parti, väljare och medier som Olof Palme hade att verka.

Olof Palme fick tidigt, vilket många har vittnat om, nära kontakter med amerikanska intellektuella och var väl förtrogen med den politiska debatten i USA. År 1960 publicerades en bok i USA som väckte mycket uppmärksamhet: *The Making of the President* av Theodore White. Den skildrar John F Kennedys seger mot Richard Nixon i presidentvalet 1960, ett val där TV ansågs ha spelat en avgörande roll för utgången. Boken beskriver valrörelsen och kampanjrådgivarnas betydelse för att skapa bilden av en president. Den följdes 1969 av en annan uppmärksammad bok av samme författare: *The Selling of A President*. En amerikansk presidentvals-kampanj skiljer - och skilde sig - förvisso på många sätt från en svensk valrörelse, men betydelsen av förhållandet mellan medier och politiker var och är ändå ett gemensamt problem vars betydelse Olof Palme tycks ha uppfattat före många andra.

Peter Esaiassons forskning om svenska valkampanjer visar också att från och med valet 1968 var partiledarna på ett annat sätt än tidigare spjutspetsarna i de medieinriktade kampanjerna. Under valrörelsen 1970 - Palmes första som partiledare och statsminister - intensifierades spelet mellan politiker och journalister. Journalisterna skaffade sig ökade möjligheter att påverka valdebattens innehåll och partierna förlorade sitt monopol över den politiska opinionsbildningen. I det läget prövade partierna nya former för kampanjarbetet, både i form av presskonferenser, arbetsplatsbesök, medie-

händelser och tillspetsade utspel. Esaiasson menar att det är befo-
gat att tala om en ny period i valkampanjernas historia - de media-
dominerade valkampanjerna.²⁴

Den nya situationen på medieområdet tvingade undan för un-
dan fram förändringar i organisationen runt partiledaren/statsmi-
nistern. Men om förändringarna på medieområdet är relativt väl
undersökta, saknas det studier av hur de politiska partierna föränd-
rade sin organisation och sitt sätt att arbeta för att möta den nya
mediesituationen; en lucka som det här projektet avser att fylla när
det gäller det socialdemokratiska partiet under Olof Palmes tid. Av
särskilt intresse är de två institutioner där partiet försökte påverka
bilden av partiledaren och utforma relationen mellan Olof Palme
och medierna. Det gäller för det första *partiexpeditionen* på Svea-
vägen 68; framför allt dess informationsavdelning och pressenhet,
en organisation som byggdes ut och förändrades kraftigt under Olof
Palmes tid. Här skedde mycket av planeringen av politiska kam-
panjer och framför allt av valrörelserna. För det andra gäller
statsministerns kansli/statsrådsberedningen där Olof Palme, hans
pressekreterare, talskrivare och övriga nära medarbetare hade sin
huvudsakliga arbetsplats och varifrån man höll den dagliga kon-
takterna med medier och journalister.

Bilderna av Olof Palme

Journalistiken är ingen spegling av verkligheten, den representerar
eller rekonstruerar verkligheten. Forskare inom medie- och kom-
munikation talar ofta om nyheter och om mediebilder som kon-
struktioner, som berättelser om verkligheten formade utifrån
journalistikens villkor. Nyhetsbevakningen eller reportaget beskrivs
ibland som ett drama där media tenderar att både regissera och
recensera föreställningen.²⁵

²⁴ Esaiasson, Peter (1990): *Svenska valkampanjer 1886-1988*, s 290 f.

²⁵ Se tex Eide, Marin (1992): *Nyhetsens intresse. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*; Ekström, Mats & Norhstedt, Stig-Arne (1996): *Journalistikens etiske problem*; Petersson & Carlberg (1990).

Förhållandet mellan politiker och journalister har ofta beskrivits i termer av beroende, symbios eller kollegialitet. Samtidigt visar forskningen tydligt att kampmomentet i nyhetsrapporteringen har blivit allt mer framträdande; en process som tog fart under Olof Palmes tid som politiker. Journalisterna har alltmer börjat betrakta sig själva som politikernas motpart i detta maktspel och som företrädare för folkets intressen.²⁶

Förhållandet mellan journalister och politiker har alltså förändrats. Tom Olsson beskriver det något förenklat men slagkraftigt: Om medierna på 1950-talet främst publicerade bilder som både journalister och politiker ville skulle publiceras så var situationen radikalt annorlunda på 1980-talet; då publicerades bilder som journalisterna men inte politikerna ville skulle publiceras.²⁷ Det blev därtill allt vanligare att politikernas utsagor lyftes ur sitt sammanhang och placerades i ett nytt, av journalisterna bestämt, sammanhang.²⁸ ”Kontraktet” eller ”kollegialiteten” mellan politiker och journalister hade förändrats och mediernas makt över hur politikerna och politiken framställs, har ökat.²⁹

I den här delen av undersökningen ska medieprodukterna eller ”bilderna” av Olof Palme undersökas, men även relationen mellan Olof Palme och journalisterna. Här finns det anledning att uppmärksamma inslagen av beroende mellan Olof Palme och olika journalister likaväl som kampen om kontrollen över framställningen i medierna av Olof Palme som person och politiker. En annan fråga är om det fanns skillnader i manliga och kvinnliga reportrars bilder av Olof Palme.

²⁶ Hvitfelt, Håkan (1996): Skurkar, kapplöpningar och sensationer: om marknadsstyrkt journalistik och politisk populism, i Ulla Carlsson, red: *Medierna i samhället*, s 106 f; Jan Ekecrantz (1996) s 295 f; Olof Peterson myntade begreppet ”journalism” i två artiklar i *Svenska Dagbladet* 30/4 och 6/5 1994.

²⁷ Olsson, Tom (2000): Den politiska föreställningen, i *Picturing politics. Visual and textual formations of modernity in the Swedish press*, s 80 ff.

²⁸ Olsson (1996) s 217 f.

²⁹ Olsson (2000) s 105 använder begreppet ”kontrakt”, medan Konstatin Economou och Per-Anders Forstorp använder begreppet ”kollegialitet” för att analysera förhållandet mellan medier och politiker (Den medialiserade demokratin - ett slag om representationen, i *Politikens medialisering*, SOU 1999:126 s 307 f).

Undersökningen sker som ett antal fallstudier. Källmaterialet är stort och valmöjligheterna många, varför de studier som så småningom genomförs kan komma att ligga inom andra områden än de som jag här mycket preliminärt skisserar som Den ljusa och den mörka bilden, Affärerna, Internationalisten och Palme privat.

Den ljusa och den mörka bilden

Redan i början av 1960-talet, i samband med att Olof Palme fick en tjänst som byråchef i statsrådsberedningen, förekom en hätsk kampanj i borgerlig press. Men det förekom redan tidigare angrepp på Palme i medierna.³⁰ I Aftonbladen den 27/4 1956 publicerades en artikel med en fingerad annons:

Småväxt, höknäst, bredmynt, begåvad och fördomsfri ung student söker politisk karriär, gärna med något lyte. Svar till "Realpolitiker".

När mediernas olika bilder av Olof Palme har behandlats, har tyngdpunkten nästan alltid lagts på den mörka bilden, hatbilden, av Olof Palme. Mer sällan har det nära och, som jag tidigare nämnt, näst intill symbiotiska, förhållande som utvecklades mellan Palme och många journalister uppmärksammats.³¹ Därför blir en viktig uppgift för den här undersökningen att analysera både den "symbiotiska" och den "antagonistiska" bilden av Palme.

Långt in på 1970-talet (möjligen utgjorde ockupationen av den västtyska ambassaden i Stockholm ett vägskäl här) var journalisternas tillgång till Olof Palme påfallande stor. Han ställde alltid upp, berättar en journalist som var med och tillägger att det inte var någon bedrift att komma hem till redaktionen med en intervju med

³⁰ Se t ex Hermansson, Håkan & Wenander, Lars (1987): *Uppdrag Olof Palme. Hatet, jakten, kampanjerna*; Bertil Östergren (1984): *Vem var Olof Palme? Ett politiskt porträtt*, s 97 ff; Peterson, Tage G (1999): *Resan mot Mars. Anteckningar och minnen*, fr a s 190 ff.

³¹ Bertil Östergren hör till dem som inte ser något uppseendeväckande i medias behandling av Olof Palme. Snarare betonar han den välvilja Palme mötte från medierna, hans förmåga att handskas med journalister (Östergren, 1984, s 313-335). Se även intervjun med Jan Lindhagen i Tom Alandh & Birgitta Zachrisson (1996): *Berättelser om Olof Palme*, s 108 ff.

statsministern. Kontakten mellan Olof Palme och många journalister har i efterhand beskrivits som intensiv, under en period i början på 1970-talet till och med symbiotisk; vilket tyder på att journalisterna inte alltid lyckades leva upp till sin nya roll som maktens oberoende kritiker.³²

De flesta bedömare tycks vara ganska överens om att Olof Palme under sin tid som politiker blev föremål för hatkampanjer, ovanliga i sin styrka, hätskhet och uthållighet.³³ Det har också diskuterats i vilken mån hatet gällde personen och/eller politikern Olof Palme och i vilken mån den gällde socialdemokratin. Björn Elmbrant har sökt förklaringen till intensiteten i kampanjerna i borgerlighetens syn på arbetarrörelsen, Olof Palmes ”klassförräderi”, hans debatteknik och framför allt hans framtoning, präglad av briljans i kombination med total brist på ödmjukhet.³⁴ Statsvetaren Leif Lewin menar att det berodde på Olof Palmes demokratisyn; att han såg striden, inte samarbetet, som det som gav det demokratiska styrelseskicket dess märg och vitalitet.³⁵

Det vore emellertid fel att förutsätta att bilderna av Olof Palme enbart skapades i samspelet mellan samhällsklimatet, institutionerna (medierna, partiapparaten) och Palme själv. När det gäller de sk hatkampanjerna riktade mot Olof Palme bedrevs de i betydande utsträckning genom muntliga och informella kanaler. Det är vidare en spridd uppfattning att Olof Palme hade omfattande och djupa kontakter med den socialdemokratiska rörelsens lokalorganisationer, något som också finns väl dokumenterat i Olof Palmes arkiv. Bilden av Olof Palme bör i många fall ha nyanserats i ett samspel mellan medier och människors direktkontakt med honom.

³² Egna anteckningar från föreberedande seminarium om Bilden av Olof Palme på Arbetarrörelsens arkiv den 7/12 1999. Om journalisternas integritet se även Petersson & Carlberg s 114 ff.

³³ Hermansson & Wenander (1987); Östergren (1984) s 313-371. Även många memoarskrivare tar upp hatkampanjerna mot Olof Palme, se t ex Ingvar Carlsson (1999): *Ur skuggan av Olof Palme*, s 23 f. Se även intervjun med Ingvar Carlsson i Alandh & Zachrisson (1996) s 49 ff; Peterson (1999) s 190-195.

³⁴ Elmbrant, Björn (1989): *Palme*, s 334 ff.

³⁵ Lewin, Leif (1998): *”Bråka inte” - Om vår tids demokratisyn*, s 39 ff.

Den här delstudien kommer att ske i samverkan med docent Marie Demker som studerar Olof Palme som politisk ledare (se sid 24).

Affärerna

När politiken medialiserades blev också kontrollen över framträdandena i medierna allt viktigare för politikerna. Det har också inneburit en större sårbarhet för den politiska maktutövningen. Om detta vittnar inte minst de många ”affärer” som fick en framträdande plats i medierna under 1970- och 1980-talen och där Olof Palme i de flesta fall tilldelades en framträdande roll: Raineraffären, IB-affären, U-båtsaffären och Harvardaffären. Den engelske mediasociologen John B Thompson har skisserat vad som händer när politiker misslyckas med att kontrollera sin synlighet (visibility) i medierna.³⁶

- Blundern eller utbrottet (då politikern inte har kontroll över situationen)

- Läckan och skandalen (då politikern förlorar kontrollen över vad som bör hamna i offentlighetens ljus)

- Framträdandet som slår fel (då politikern har kontroll, men effekten blir en annan än den förväntade)

Detta är förstås inga nya fenomen, påpekar Thompson, det nya är att de i och med televisionens ankomst spelas in och återutsänds - gång på gång - till miljontals människor.

Den här fallstudien syftar till att undersöka om dessa sk affärer kan analyseras som en ökad politisk sårbarhet och en kamp mellan Olof Palme och journalisterna om kontrollen över framställningen i medierna. Frågan är också om dessa affärer eller mediehändelser ändrade karaktär från byråchefsstriden på tidigt 1960-tal, över t ex anklagelserna om att Olof Palme skulle ha brutit en militärkolon och trängt sig före i färjekön, fram till Harvardaffären som kom att präglade hans sista år i livet.

³⁶ Thompson (1995) s 140 ff

Internationalisten

Bilderna av Palme påverkades starkt - i både positiv och negativ riktning - av hans internationella engagemang.³⁷ I beaktande av att Olof Palme representerade en liten demokrati i periferin uppnådde han utomlands både betydande anseende och uppmärksamhet.³⁸ I reaktionerna på mordet av Olof Palme framträdde en för många överraskande stark bild av en internationell politiker.³⁹ Men om hans betydelse som politiker var stor t ex i delar av Latinamerika, torde hans betydelse i USA vara mindre än vi kanske föreställer oss. Sanktionerna från USA i samband med Palmes kritik av Vietnamkriget lär ha väckt betydligt större genklang här än i USA.⁴⁰ Bilden av internationalisten Olof Palme hade, som Erik Åsard har påpekat, en viktig symbolisk innebörd men den ställde också till problem på hemmafronten när Olof Palme anklagades för att ägna för mycket tid åt internationell politik på bekostnad av regeringschefskapet. Pressekreterarna tvingades ibland att försöka tona ner ”internationalisten” Palme för att bemöta kritiken att partiledaren/regeringschefen inte skötte sina uppdrag.⁴¹ En viktig fråga att undersöka är huruvida den svenska bilden/bilderna av Olof Palme påverkades av andra länders bild av honom och hans gärning.

Den här fallstudien kan med fördel kopplas till Ann-Marie Ekegrens studie av Olof Palme som utrikespolitisk aktör.

Palme privat

Historiskt sett har ju svenska medier stannat respektfullt på tröskeln till makthavarnas privata liv. Vanan att skarpt skilja mellan en politikers offentliga uppdrag och hans privata sfär har länge varit förhärskande i den politiska kulturen i Sverige, till skillnad från i USA. Det hävdar Erik Åsard i en studie av statsminister Ingvar

³⁷ Åsard (1996a) s 12.

³⁸ Jerneck, Magnus (1990): Olof Palme - en internationell propagandist, i Bo Huldt & Klaus Misgeld, red: *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik*, s 130

³⁹ Esaiasson & Granberg (1996).

⁴⁰ Lindahl & Weibull (1988).

⁴¹ Anteckningar fr seminariet 7/12 1999.

Carlsson.⁴² Men när politikerns personlighet har ökat i betydelse, har också gränsen mellan vad som tillhör en politikers privatsfär och vad som anses vara av allmänt intresse blivit allt mer diffus.⁴³ Frågan är hur Olof Palme ställde sig till publicitet om sitt privatliv; om, när och hur han tillät (eller utsattes för) det.

Olof Palme kom från överklassen; förvisso inget nytt för en ledare för SAP men likafullt ett problem, om inte för honom själv så för andra.⁴⁴ Det bör alltså ha varit särskilt viktigt för honom att anpassa bilden av privatpersonen Palme till de krav på jämlikhet och lika behandling som folkhemstanken inrymmer. Det socialdemokratiska partiets ledare har, som andra politiska ledare, haft starka paternalistiska drag. Det politiska ledarskapet har traditionellt sett förknippats med manliga attribut och värderingar och en ledare som agerar ”omanligt” har ofta uppfattats som svag och ineffektiv i sin ämbetsutövning.⁴⁵ Men under 1960- och 70-talen stod frågor om jämlikhet och jämställdhet mellan könen på ett annat sätt än tidigare på den politiska dagordningen. Historikern Gunnel Karlsson har i sin forskning om det socialdemokratiska kvinnoförbundet framhållit hur mån Olof Palme var om att framstå som drivande i jämställdhetsfrågor.⁴⁶

Frågan är alltså hur Olof Palme lyckades påverka klass- och könsdimensionerna i bilden av partiledaren/statsministern och i vilken utsträckning han därvid lag använde sitt privatliv. Studien kan med

⁴² Åsard, Erik (1996b): ”Statsministern.” 1991 års Ingvar Carlsson-film i jämförande perspektiv, i Erik Åsard, red: *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, s 322.

⁴³ Jag avstår här från att relatera den diskussion som fortfarande pågår om (den historiskt föränderliga) dikotomin privat-offentligt och hänvisar t ex till Thompson (1995) s 120 ff; Pateman, Carole (1989): *The Disorder of Women* s 118-140.

⁴⁴ Se tex Östergren (1984) s 15-50

⁴⁵ Om politiskt ledarskap och manlighet se Edelman, Murray (1988): *Constructing the Political Spectacle*, s 61; se även Gomard, Kirsten (1999): *Negotiating Competence and Gender in Danish Political Television Debates*, i Anne Krogstad & Kirsten Gomard (red): *Instead of the Ideal Debate. Doing Politics and Doing Gender in Nordic Political Campaign Discourse*.

⁴⁶ Karlsson, Gunnel (1996): *Från broderskap till systemskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*; Kullenberg, Annette (1996): *Palme och kvinnorna*.

fördel ske i samverkan med Kjell Östberg, som ska studera Olof Palme och 60-talsradikaliseringen inom ramen för projektet Olof Palme och hans tid.

Arkivläge, uppläggnig och tidplan

Olof Palmes arkiv finns som tidigare nämnts på Arbetarrörelsens arkiv. Av särskilt intresse för min forskning är bl a pressmeddelanden, pressklipp, korrespondens, talmanuskript, ljudband och videoinspelningar.⁴⁷ På Arkivet för ljud och bild finns radio- och TV-inspelningar med Olof Palme bevarade. Arkivläget är med andra ord mycket gott.

Samtidigt är det angeläget att så snart som möjligt komplettera det omfattande arkivmaterialet med ingående intervjuer framför allt med Palmes pressekreterare, talskrivare och andra strategiskt placerade medarbetare samt med journalister i press, radio och tv. Intervjuerna kommer att bandas och förvaras på Arbetarrörelsens arkiv. Under förra året genomförde vi, tillsammans med Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm, tre seminarier med personer som har haft anknytning till Olof Palme. Ett av dessa seminarier fokuserade just på Olof Palme och medierna. Deltog gjorde bl a tidigare pressekreterare, talskrivare och andra medarbetare samt journalister som arbetat nära honom.

Projektet är planerat att pågå under en treårsperiod. Första året prioriteras intervjuer, arkivinventering och materialinsamling med fokus på förändringarna i det socialdemokratiska partiets organisation av press- och informationsfunktionerna runt partiledaren och regeringschefen. Det andra året ägnas åt samspelet mellan medier och politiker och framställningen av Olof Palme i medierna. Ytterligare intervjuer görs med fokus på samspel och förändring. Arbetet ska utmynna i en monografi om Olof Palme och politikens medialisering.

⁴⁷ Andersson, Stellan (1995): Olof Palmes arkiv, i *Arbetarhistoria* 75-76, 1995.

Individen i internationell politik. Olof Palme som idébärare

Ann-Marie Ekengren

Forskningsfrågan

This book is about how ideas, which we define as beliefs held by individuals, help to explain political outcomes, particularly those related to foreign policy. As social scientists we are interested in using empirical evidence to evaluate the hypothesis that ideas are often important determinants of government policy.¹

Så inleder de amerikanska statsvetarna Judith Goldstein och Robert O Keohane sin bok *Ideas and Foreign Policy* från år 1993, som fångar upp en trend inom statsvetenskapens deldisciplin internationell politik.² I boken beskriver de behovet av att vid studiet av utrikespolitiska beslut fokusera enskilda centrala aktörers idéer och inte enbart resurser och andra materiella faktorer.³ Inom fältet in-

¹ Goldstein, Judith och Keohane, Robert O (ed) (1993): *Ideas and Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change*. Ithaca and London: Cornell University Press, sid 3.

² Även inom nyinstitutionell teori har ett ökat intresse för idéer och formativa moment kunnat noteras, se t ex Rothstein, Bo (1992): *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts, Berman, Sheri (1998): *The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*. Harvard University Press, Lagergren, Fredrika (1999): *På andra sidan välfärdsstaten. En studie i politiska idéers betydelse*. Symposium.

³ Se även Checkel, Jeffrey (1997): *Ideas and International Political Change. Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War*. Yale University press, Demker, Marie (1999): "Individuals and Identity in International Politics. Or why the Second-time Failure of Pierre Mendès France?" *Uppsats presenterad vid AFS 2/6 1999 vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet*, Wohlforth, William C (2000): "A Certain Idea of Science: How International Relations Theory Avoids the New Cold War History". *Journal of Cold War Studies, Vol 1, Nr 2*, se s 51ff.

ternationell politik har de dominerande teoriernas strukturalism, betoning vid aktörers egenintresse och resurser samt empiriska intresse för frågor om krig och fred gjort idéer till perifera studieobjekt.

Goldsteins och Keohanes studie utgår från att idéforskningen i första hand måste besvara frågan om huruvida idéer *överhuvudtaget* har betydelse. I senare studier har denna fråga omformulerats. Bland andra argumenterar statsvetaren Jeffrey T Checkel för att idéperspektivets komplementära ställning till maktstudier innebär att frågan om idéer överhuvudtaget har betydelse inte längre är lika intressant som frågorna *på vilket sätt* samt *under vilka omständigheter* som idéer påverkar staters utrikespolitik. Genom att söka svaren på dessa frågor kan idéperspektivets ännu tentativa teoretiska modeller förfinas. Den här studien avser att ta sig an de frågor som Jeffrey T Checkel menar borde vara idéperspektivets centrala frågor.

Idéer och individer

Att ta sin utgångspunkt i ett idéperspektiv ligger väl i linje med det nyvaknade intresset för etnicitet, nationalism och identitet som följt i spåren på det kalla krigets slut. I flera studier, med utgångspunkt i dessa begrepp, studeras idéer som enskilda ledande personer eller elitgrupper omhuldar utifrån antagandet att dessa gruppers identitetsuppfattning påverkar den förda utrikespolitiken.⁴ Även om idéer står i fokus för det teoretiska och empiriska intresset i flera av de nämnda studierna finns en klar tendens att detta intresse förenas med individansatser. Antagandet som genomsyrar dessa studier är att idéer kan ha betydelse för en stats utrikespolitik under förutsättning att det är ledande personers idéer ("elitidéer") som åsyftas.

Goldstein och Keohane t ex menar att individer tar hjälp av sina idéer på tre sätt. För det första kan idéer tydliggöra principer som

⁴ Se tex Ilya Prizel (1998): *National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press.

individen bedömer är viktiga samt hur olika kausala relationer ser ut. Till exempel skulle en idé om vad som vore rättvist kunna leda fram till en uppfattning om varför u-länderna är fattiga och vilka principer som borde vägleda en förändring av rådande omständigheter. I det första fallet fungerar idéerna som ”road maps”, det vill säga som ett slags vägkartor. För det andra kan idéer begränsa eller skapa möjligheter för samarbete med andra aktörer. Idéerna förväntas alltså påverka aktörernas strategiska överväganden. För det tredje bäddas idéer in i de politiska institutionerna. De förhållande idéerna präglar utformningen av olika institutioner. Till exempel skulle de idéer som var dominerande hos beslutsfattarna i samband med institutionaliserandet av svenskt bistånd leva vidare i själva institutionerna, exempelvis Sida.⁵

Att ledande teorier inom internationell politik tidigare inte har diskuterat idéers och individers betydelse i internationell politik mer än i undantagsfall har inte hindrat den politiska psykologin från att åtminstone sätta individen i centrum för analysen. Individintresset har kommit till uttryck i modeller för att förklara utrikespolitiskt beslutsfattande. Modellerna har vilat på antagandet att enskilda individers (beslutsfattares) perceptioner av en situation är avgörande för att vi skall kunna förklara utrikespolitiska beslut.⁶

Den här studien avser att bygga vidare på insikter om individens betydelse och idéernas påverkan på politiska beslut som har vunnits både inom idéforskningen och inom den politiska psykologin. Beröringspunkterna mellan de båda ansatserna är många och goda möjligheter finns att tydligare relatera dem till varandra i syfte att förklara utrikespolitiskt beslutsfattande. Den problematik som behandlas inom ramen för projektet är dels i vilken utsträckning en-

⁵ Goldstein och Keohane 1993:3.

⁶ För en översikt över den politiska psykologin och projekt som initierats för att förklara utrikespolitiska beslut se Charles F Hermann och Gregory Peacocks kapitel ”Evolution and Future of Research” i Charles F Hermann, Charles W Kegley JR och James N Rosenau (ed) (1987): *New Directions in the Study of Foreign Policy*. Se även Jönsson, Christer (1982): *Cognitive Dynamics and International Politics*. London: Pinter och Iwanaga, Kazuki (1993): *Images, Decisions and Consequences in Japan's Foreign Policy*. Lund: Lund University Press.

skilda individer kan påverka en stats utrikespolitik, dels under vilka omständigheter samt på vilket sätt som idéer påverkar politikens utfall.

Idéer som problemtolkare

Statsvetaren Donald A Sylvan och psykologen James F Voss menar att den politiska psykologiforskningen om utrikespolitiskt beslutsfattande har ägnat alltför stor uppmärksamhet åt att utifrån spelteoretiska resonemang specificera vilka handlingsalternativ som en beslutsfattare står inför och tänkbara kostnader i samband med olika handlingsalternativ. De har funnit övertygande argument från de ännu fåtaliga empiriska studier som genomförts för att forskare skall ta ett steg tillbaka i beslutsprocessen och studera hur beslutsfattarna uppfattar problemet, det vill säga varför det är en fråga som de överhuvudtaget skall ta ställning till och hur de definierar problemet och dess karaktäristika ("problem representation"). De menar att problemuppfattningen har stor betydelse för vilka handlingsalternativ som beslutsfattaren sedan väljer mellan och vilket handlingsalternativ som slutligen bedöms som mest rimligt: "the way in which a problem is mentally represented is a critical factor in determining how political choices are made".⁷

På en punkt är Sylvan och Voss betydligt mer vaga, nämligen när det gäller vilka faktorer det är som påverkar hur problemet uppfattas. De förväntar sig att allt från kunskaper, personliga egenskaper till attityder och "beliefs" kan påverka problemuppfattningen. Goldstein och Keohanes tanke om idéer som vägkartor och den politiska psykologins antagande om betydelsen av problemuppfattning är, enligt min mening, ett exempel på de stora beröringspunkterna mellan de två ansatserna. Genom att koncentrera analysen på idéer och använda Goldstein och Keohanes tänkande om idéer som vägkartor som utgångspunkt (world views,

⁷ Sylvan och Voss 1998:24. Sylvan, Donald A och Voss, James F (ed) (1998): *Problem Representation in Foreign Policy Decision Making*. Cambridge, Cambridge University Press.

principled ideas och causal beliefs) kan ytterligare klarhet i den utrikespolitiska beslutsprocessen nås.

Som tidigare noterats är Jeffrey T Checkels studie central för det planerade arbetet. Det finns dock anledning att uppmärksamma att den planerade studiens angreppssätt skiljer sig från Checkels tänkande på åtminstone en punkt. Enligt Checkel uppstår ett idébehov hos beslutsfattare om gamla idéer inte förmår presentera lösningar på existerande problem på grund av instabilitet eller oro i det politiska systemet. I någon mån föregår alltså problem idéval i Checkels kausala förändringsmodell. Enligt den politiska psykologin finns dock anledning att tro att idéer föregår problemuppfattning och att orsaksförhållandet alltså är det omvända. Det är också detta antagande som ligger till grund för denna studien.

Idéforskningens utmaning består i att hitta kausala länkar från idé till agerande och här kan den politiska psykologin ge användbara verktyg och specificera de mellanliggande leden. Min tanke med projektet är att studera i vilken utsträckning en individs idéer kan påverka problemuppfattningen. Hypotesen är att vissa specifika idéer leder till att problem uppfattas på ett visst sätt och att handlingsalternativen därför begränsas.

Den empiriska utmaningen för studien blir att hitta de idéer som dominerade beslutsfattarens världsbild och att visa i vilken utsträckning och på vilket sätt dessa idéer fick konsekvenser för problemuppfattningen och vilka handlingsalternativ som utkristalliserades. Den teoretiska utmaningen består i att förena insikter från idéforskningen och den politiska psykologin och konkretisera beslutsprocessens alla led från idé, problemets initiala stadium, hur handlingsalternativen uppfattas, till beslut.

Olof Palme som fall

Givet ambitionen att förena insikter från idéforskningen och den politiska psykologin är fokus för projektet teoriutveckling snarare än teoritestning. Goda förutsättningar för projektets genomförande finns om vi kan studera en uttalad idépolitiker med stort inflytande över svensk utrikespolitik. Tillgången på material är ett inte oviktigt kriterium då det skall göra det möjligt att för det första studera beslutsfattarens idévärld. En frågeställning för studien är vilka centrala utrikespolitiska idéer som beslutsfattaren hade. Goldstein och Keohanes tredelade idéschema (world views, principled ideas och causal beliefs) kommer att tillämpas i analysen. För det andra måste det vara möjligt att följa en fråga hela vägen - från att beslutsfattaren första gången kommer i kontakt med ett problem till att ett beslut fattas.

Genom att studiens fall är Olof Palme menar jag att nödvändiga förutsättningar finns för projektets genomförande. Olof Palme har tillskrivits ett betydande inflytande över utformningen av svensk utrikespolitik.⁸ Olof Palme beskrevs dessutom under hela sin verksamhet som en idépolitiker. Enligt Palme själv hade idéer och värderingar en central roll att spela inom politiken och det var politikerns uppgift att ha ett medvetet och uttalat förhållningssätt till dessa. Idéerna motiverade partiernas och politikernas verksamhet.⁹ Före detta medarbetare till Palme menar att samma idéer om jämlikhet och rättvisa i mångt och mycket formade Palmes inrikes-

⁸ Andersson, Sven O (1990): "Den rastlöse reformisten" i Huldt, Bo och Misgeld, Klaus: *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet, s 97 och Löden, Hans (1999): "För säkerhets skull". *Ideologi och säkerhet i svensk aktiv utrikespolitik 1950-1975*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

⁹ Elmbrant, Björn: (1989) *Palme*. Författarförlaget Fischer & Rye, s 27 och Antman, Peter och Schori, Pierre (1996): *Olof Palme. Den gränslöse reformisten*. Stockholm: Tidens förlag, s 39ff.

politiska och utrikespolitiska ställningstaganden.¹⁰ Olof Palme kan, med Checkels terminologi, beskrivas som en person som förenade politikerrollen med entreprenörsrollen, det vill säga en duktig och intelligent person som känner av idéströmningar och artikulerar idéer.

Valet av Olof Palme som fall motiveras alltså av att dessa uppfattningar gör det troligt att idéförklaringsperspektivet och problemuppfattningens betydelse kan elaboreras. Genom valet av Olof Palme som fall kan jag argumentera för att studien förmår vara teoriutvecklande och bidra till diskussionen om på vilket sätt idéer kan förklara utformningen av en stats utrikespolitik genom att forma problemuppfattningen i olika frågor.

De skrifter om Olof Palmes gärning som har publicerats, både under hans levnad och efter hans död, återkommer till det starka engagemang och intresse som han kände för internationell politik. Tidigare levnadsteckningar har oftast förlagt Palmes politiska uppvaknande och inledningen till det internationella engagemanget till händelser i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Palmes utrikespolitiska intresse grundlades i så fall under inledningen till det kalla kriget då Sverige i första hand förde en anpassningsriktad utrikespolitik.¹¹ Studietiden i USA, rundresan i USA och Mexiko, tiden i SFS (Sveriges förenade studentkårer) med besök bland annat i Prag och resorna i Bortre Asien har beskrivits som Palmes formativa period.¹²

¹⁰ Antman och Schori 1996:124. Se även Jerneck 1990:125 för en diskussion om internationaliserade idéflöden: Jerneck, Magnus (1990): "Olof Palme - en propagandist" i Huldt, Bo och Misgeld, Klaus: *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet, samt Demker, 1996:72 för en diskussion om det förenande i Erlanders inrikes- respektive utrikespolitiska värderingar: Demker, Marie (1996): *Sverige och Algeriets frigörelse 1954-1962. Kriget som förändrade svensk utrikespolitik*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

¹¹ Löden 1999.

¹² Elmbrant 1989:13-19, Isaksson, Christer 1995: *Palme privat. I skuggan av Erlander*. Ekerlids förlag, se sid 53, Fredriksson, Gunnar (1996), *Olof Palme*, Svenska institutet, Stockholm, se sid 4, Norling, Bengt, (1998), *Skotten i Stockholm och Santiago. Om Olof Palme och Salvador Allende*, Högmans förlag, Sollentuna, se sid 38.

Olof Palmes statsministergärning däremot sträcker sig från 1960- och 1970-talens uttalat aktiva, förändringsinriktade utrikespolitik till 1980-talets mer försiktiga och säkerhetspolitiskt inriktade politik.¹³ Det var inte bara i förhållande till stormakterna som en förändring mellan 1960- och 1980-talen inträffade. På liknande sätt kan förhållandet till Tredje världen beskrivas av utvecklingsoptimism under 1960- och 1970-talen, medan 1980-talet blev ett årtionde då den internationella ”svenska modellen” ifrågasattes i allt större utsträckning.¹⁴

Utveckling av idéperspektivets relation till politisk psykologi står i fokus för studien. Förhoppningen är emellertid att empirin som behandlas i studien även ger ett bidrag till det ännu ganska magra vetenskapliga utbudet om Olof Palmes politiska gärning. Under mer än ett kvartssekel var Olof Palme en central gestalt i svensk politik. Hans politikergärning innefattade många politiska frågor och han var en betydelsefull aktör i de flesta av sin tids viktiga politiska frågor, från atombomb till löntagarfonder. Även internationellt hade Palme en, för svenska politiker, unik ställning. Hans utrikespolitiska ställningstaganden uppmärksammades ofta över hela världen. Palme är också den mest omskrivne av samtidens svenska politiska ledare. Men det är inte forskare utan framförallt politiska journalister, t ex Björn Elmbrant, Gunnar Fredriksson, Christer Isaksson, Anette Kullenberg, Yrsa Stenius, Dieter Strand och Bertil Östergren, som granskat delar av Palmes politiska gärning och ställt dem i relation till Palmes personliga egenskaper och utveckling.

Med Olof Palmes ställning i svensk och internationell politik i åtanke är det slående hur frånvarande den vetenskapliga forskningen kring Palme och olika delar av hans politiska gärning hittills är. Blott några få vetenskapliga studier kring begränsade delar av

¹³ En indikator på aktiviteten, antalet kritikutsagor per år, minskade efter socialdemokratiens återkomst till regeringsmakten 1982, se sid 59 i Bjereld, Ulf (1992): *Kritiker eller medlare? Sveriges utrikespolitiska roller 1945-1990*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.

¹⁴ Holmberg, Susan 1989:129.

Palmes verksamhet har publicerats.¹⁵ Min avsikt är således att, förutom att ge ett teoretiskt bidrag till idéperspektivet, belysa några av Olof Palmes utrikespolitiska insatser.

Undersökningens uppläggning och genomförande

I studiens första steg studeras Olof Palmes utrikespolitiska idéer, genom ett slags kartläggning av Olof Palmes mentala värld. I denna del av studien kommer tal och anföranden som är programmatiska till sin karaktär, till exempel tal i riksdagen eller på partikongresser där utrikespolitiska frågor diskuteras, att analyseras enligt Goldstein och Keohanes tidigare omnämnda schema (exempel på centralt material är Olof Palmes arkiv, serie 2.4 samt 2.4.3).¹⁶ Även om bara delar av kartläggningen av Olof Palmes idévärld används för arbetet med de teoriutvecklande delarna av studien är ambitionen att beskriva Olof Palmes idéer under hela perioden 1950-1986, från hans formativa politiska år till hans sista statsministerår. Som noterats tidigare torde intresset även utanför vetenskapssamhället vara stort för en sådan studie.

Enligt Goldstein och Keohanes schema återfinns fundamentala normativa och etiska samt kosmologiska och ontologiska föreställningar i idékategorin ”world views”. Dessa idéer är svårförändrade och av en sådan fundamental art att världsreligionerna och ett rationalistiskt synsätt återfinns inom denna kategori. De håller det för sannolikt att västvärldens politiker och forskare sannolikt har gemensamma world views.

Trots att två politiker har samma ”world views” kan de däremot ha olika principled beliefs och välja att agera på olika sätt. ”Principled beliefs” påverkar i större utsträckning agerandet och fungerar i

¹⁵ Olof Ruin (1991) och (1994). Andersson (1990), Jerneck (1990), Misgeld (1990) samt Antman (1996).

¹⁶ En god jämförelsepunkt finns i Bjereld och Demkers (1995) studie om det socialdemokratiska partiets utrikespolitiska ideologi där analysen bygger på partiets partiprogram. Bjereld, Ulf och Demker, Marie (1995): *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag. Se även Jerneck 1990.

många och mycket som bedömningsgrunder för om en handling är moraliskt riktig eller inte.

Den tredje kategorin enligt Goldstein och Keohanes schema är ”causal beliefs” som är föreställningar om olika kausala förhållanden. Dessa är mer kunskapsbaserade till sin natur. Sannolikt är det framförallt ”principled beliefs” och ”causal beliefs” som analysen kommer att koncentreras till, eftersom det är från dessa som en specifik politik emanerar.

I studiens andra steg genomförs två fallstudier. Fallstudierna syftar till att undersöka hur Palme kom i kontakt med ett specifikt problem, hans problemuppfattning och hur han definierade dess karaktäristika. Fallstudierna skall göra det möjligt att följa hela beslutsprocessen från idé, problemuppfattning, handlingsalternativ till beslut.

Ett centralt led i argumentationen i fallstudierna är att påvisa att olika idéer sannolikt leder till olika uppfattningar av ett specifikt problemområde. Ett sätt att göra det är att använda sig av kontrafaktisk argumentation, med alla de brister det innebär. Ett annat är att använda sig av en kontrollperson, sannolikt ledaren för Palmes främsta politiska motståndare moderaterna, och visa att en annan ”principled belief” eller ”causal belief” ledde till en annan problemuppfattning än den Palme hade.

Vilken typ av fall är rimligt att välja givet de teoriutvecklande ambitionerna? Ett på förhand uppställt antagande är att Olof Palmes centrala ställning som statsminister gav honom större möjligheter att omsätta sina idéer i praktisk politik än en aktör utanför det politiska systemet.¹⁷ Å andra sidan var Olof Palme, liksom andra aktörer, beroende av stabiliteten i det internationella systemet. Enligt tidigare forskning är sannolikheten större att enskilda individers idéer påverkar politiken när systemet är instabilt.¹⁸ Utifrån dessa

¹⁷ För en diskussion om betydelsen av elitens föreställningsvärld se t ex Checkel (1997), Demker, Marie (1998): ”Magic Moment i Swedish Foreign Policy: Voting YES to Algerian Self-Determination in 1959” i *Cooperation and Conflict*, Vol 33, no 2.

¹⁸ Nicholson, Michael (1999): ”Individuals and their Influence on the International System” i Girard, Michael (ed): *Individualism and World Politics*. MacMillan Press, s 24f.

resonemang vore det fullt möjligt att argumentera för att vi kan förvänta oss att Palmes idéer hade större genomslagskraft på 1970-talet än på 1980-talet beroende på avspänningen och minskad statiskhet i det internationella systemet. För att uppnå kontroll över rådande systemegenskaper kommer de två fallen ligga nära varandra i tiden och båda handhas under 1970-talets avspänning.

Det är också möjligt att argumentera för att idéer sannolikt har större påverkan på en viss typ av sakfrågor, till exempel nordsydfrågor, som i mindre utsträckning handlar om stormaktspolitik. Enligt den norske statsvetaren Johan P Olsen har politiken i allt större utsträckning blivit ett ideologiskt tomrum. Symboliska utspel i vissa utrikespolitiska frågor används därför för att markera en ideologisk profil. Ulf Bjereld och Marie Demker menar att alla utrikespolitiska frågor inte lämpar sig för dessa ideologiska utspel. Enligt Kjell Goldmanns typologi över olika utrikespolitiska frågor finns det dels ”internationalistiska” frågor, som i större utsträckning är profileringsfrågor, dels ”nationens intressefrågor”, som handlar om säkerhet och välfärd.¹⁹

För att få kontrollerad variation i dessa två egenskaper kommer fallstudierna att behandla olika typer av sakfrågor men handhas under lika stor spänning i det internationella systemet. En av fallstudierna kommer därför att vara en ”nationens intressefråga” där ett ställningstagande aktualiserar traditionella säkerhets- och välfärdsfrågor. Studiens teoretiska arbete kommer inledningsvis att riktas in mot frågorna i vilken utsträckning och på vilket sätt ett idéförklaringsperspektiv kan bidra till att specificera problemuppfattningen i en nationensintressefrågor. En tentativ uppfattning är att vi kan förvänta oss att den kausala länken mellan idé och problemuppfattning är svagare än i andra typer av frågor.

¹⁹ Olsen, Johan P. (1983): *Organized Democracy. Political Institutions in a Welfare State - the Case of Norway*. Bergen: Universitetsforlaget., 30f, Goldmann, Kjell, Berglund, Sten och Sjöstedt, Gunnar (1986): *Democracy and Foreign Policy, The Case of Sweden*. Aldershot: Gower., s 34, Bjereld och Demker 1995:25f. Bjereld och Demker har visat empiriskt att i det svenska fallet har partierna oftast politiserat utrikespolitiska frågor utifrån ideologisk grund.

Den andra fallstudien kommer att vara en internationalistiskt fråga där ett ställningstagande inte påverkar Sveriges säkerhet eller välfärd. Ett tentativt svar på frågan i vilken utsträckning och på vilket sätt en idéförklaring kan bidra till att specificera Palmes problemuppfattning är att den kausala länken är starkare i internationalistiska frågor. Förhoppningen är att studien kan bidra till den pågående diskussionen om vilka förutsättningar som krävs för att idéer skall vara centrala förklaringsfaktorer.

En fallstudie som väl uppfyller kraven enligt den första kategorin är *frågan om ett svenskt medlemskap i EEC* som ånyo aktualiserades 1967 och som avgjordes 1971 då Sverige och EFTA undertecknade ett frihandelsavtal med EEC. Europafrågan har tydlig säkerhets- och välfärdsanknytning. Dels eftersom Sveriges ställningstagande kunde uppfattas som ett vägval mellan fortsatt neutralitetspolitik eller närmare beroende av EEC-medlemsländer varav flera var NATO-medlemmar, dels eftersom Sveriges ekonomi var beroende av en god ekonomisk uppgörelse med EEC.

Även om Palme kommit i kontakt med Europafrågan i flera omgångar, bland annat under början av 1960-talet då Sveriges eventuella medlemskap i EEC diskuterades, menar jag att under 1967 så inleddes en ny beslutsprocess. Det är hur Palme uppfattade problemet inför denna beslutsprocess, det initiala stadiet, handlingsalternativen och det slutgiltig beslutet som står i centrum för den första fallstudien. Olof Palmes inställning till Europafrågan över tid bildar dock en nödvändig bakgrund till problemuppfattningen.

En fallstudie som uppfyller kraven enligt den andra kategorin är *frågan om Sveriges stöd till befrielseörelserna i de portugisiska kolonierna i Afrika under 1970-talet*. Fallstudien kan betraktas som ett exempel på en tänkbar internationalistisk profileringsfråga, eftersom frågans säkerhetspolitiska konsekvenser för Sverige var försumbara och enbart indirekta. Dessutom är fallstudien ett exempel på Olof Palmes politik gentemot Tredje världen där avkolonisering, självbestämmanderätt och demokratisering var tre självklara teman.

Olof Palmes intresse för Tredje världen var liksom resten av socialdemokratins nyvaknat under början av 1950-talet. Under 1960-talet fick detta intresse allt oftare konsekvenser för den förda politiken och avkoloniseringen ställde nya krav på beslutsfattandet också i Sverige. Olof Palmes inställning till avkoloniseringen, u-ländernas rätt till självbestämmande och demokratiseringsansträngningarna utgör sannolikt grunden för problemuppfattningen om befrielserörelsernas krav på stöd.

Upprepade nej till EEC

Den första fallstudien som skall genomföras handlar om Sveriges relation till Europa i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Hur uppfattades relationen av Olof Palme, vad uppfattades som problemets karaktäristika? I juli 1967 lämnade regeringen en ansökan om förhandlingar med EEC där anslutningsformen hölls öppen.²⁰ Enligt statsvetaren Jakob Gustavsson kan ansökan förklaras av två faktorer: dels hade EEC genomgått inre förändringar som innebar att EEC i mindre utsträckning var ett politiskt projekt samtidigt som kopplingen till NATO blivit mindre uppenbar, dels fanns det inrikespolitiska skäl för regeringen att gå de borgerliga partierna till mötes före valet 1968. Men tills vidare satte ett franskt veto stopp för förhandlingar med de ansökande länderna.²¹

När de Gaulle avgick som president i Frankrike 1969 blev förhandlingsfrågan åter aktuell. Den svenska regeringen menade

²⁰ För en genomgång av Sveriges Europapolitik före ansökan 1967 se bl a Bergquist, Mats (1970): *Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961-1962*. Stockholm: PA Norstedt & Söners förlag, Miljan, Y (1977): *The Reluctant Europeans. The Attitudes of the Nordic Countries towards European Integration*. London: C Hurst & Company, Viklund, Daniel (1977): *Spelet om frihandelsavtalet. En kritisk studie i svensk europapolitik 1959-1972*. Stockholm: Rabén & Sjögren, Gidlund, Gullan (1992): *Partiernas Europa*. Stockholm: Natur och Kultur, af Malmberg, Mikael (1994): *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945-1959*. Lund: Lund University Press och Gustavsson, Jakob (1998): *The Politics of Foreign Policy Change. Explaining the Swedish Reorientation in EC Membership*. Lund: Lund University Press. Gidlund 1992

²¹ Gustavsson 1998:47.

att deras ansökan kvarstod - givet att Sverige fick garantier för att man kunde fortsätta föra en neutralitetspolitik var medlemskap ett tänkbart alternativ.²² I november 1970 inleddes de formella förhandlingarna mellan Sverige och EEC. Davignonrapporten som hade presenterats tidigare under året godkändes av ministerrådet och innebar att medlemsstaterna i EEC skulle formalisera samarbetet i utrikespolitiska frågor. I mars 1971 förklarade Olof Palme att medlemskap i EEC inte kunde bli aktuellt för Sverige.

Syftet med fallstudien är att undersöka i vilken utsträckning Olof Palmes idéer, exempelvis om Europas identitet, nationell och internationell jämlikhet, rättvisa eller solidaritet kan hjälpa oss att förstå problemuppfattningen. Varför behövde Sverige ånyo ansöka om medlemskap? Vilka alternativa handlingvägar fanns; association, medlemskap eller icke-medlemskap, och hur bedömdes de? Vilka konsekvenser skulle de olika handlingsalternativen få, till exempel för den ekonomiska tillväxten? Varför lät Olof Palme den öppna ansökan kvarstå i första skedet för att därefter avskryva medlemskapsalternativet?²³ Något som begränsar handlingsalternativen enligt den politiska psykologiforskningen är vilka mål en beslutsfattare uppfattar som hotade. Ansåg Olof Palme att ett medlemskap i EEC skulle få som konsekvens att Sverige inte skulle kunna driva jämlikhetsarbetet vidare?²⁴ Eller var det snarare så att Olof Palme befarade att partiet skulle uppleva interna stridigheter om Sverige gick med?²⁵ Och vilken betydelse hade Davignonrapporten och oron över möjligheterna att bedriva en fortsatt neutralitetspolitik?²⁶

²² Andersson 1990:118.

²³ I detta läge kan jag bara ge en tentativ beskrivning av idéer som kan förklara händelseförloppet. Första uppgiften i studien, att beskriva Olof Palmes utrikespolitiska idéer, innebär att jag kan precisera idéförklaringen.

²⁴ Gustavsson 1998:50.

²⁵ Andersson 1990:118, Gidlund 1992:27, Åström, Sverker (1992): *Ögonblick. Från ett halvsekel i UD-tjänst*. Stockholm: Alba Bonnier, se sid 186f.

²⁶ Sveriges dåvarande chefsförhandlare med EG Sverker Åström, dåvarande handelsminister Kjell-Olof Feldt, Olof Palmes utrikespolitiska rådgivare Jan Eliasson, Anders Ferm och Hans Dahlgren är exempel på några personer som kommer bli föremål för intervjuer.

Ja till stöd till befrielseörelserna i södra Afrika

Den andra fallstudien handlar om Sveriges relationer till Tredje världen och avkoloniseringen. Under avkoloniseringsarbetet i Afrika gav Sverige stöd till åtminstone sju befrielseörelser: MPLA i Angola, PAIGC i Guinea-Bissau, FRELIMO i Moçambique, SWAPO i Namibia, ZANU och ZAPU i Zimbabwe samt ANC och PAC i Sydafrika. Alla rörelserna kan i någon mening karaktäriseras som vänsterrörelser, det vill säga positiv inställning till omfattande statligt ägande av produktionsmedlen, planekonomi eller omfattande jordreformer.

Portugal var en av de europeiska stater som motsatte sig avkoloniseringen i det längsta. Portugal behöll makten över Guinea-Bissau, Moçambique och Angola fram till det att den fascistiska regimen föll i Portugal 1974. I Angola var situationen mer komplicerad än i de andra två staterna eftersom två befrielseörelser, MPLA och UNITA, konkurrerade med varandra om makten.²⁷

Redan i maj 1952 uppmärksammade Olof Palme i ett tal på den tyska studentdagen i Berlin behovet av ett ökat stöd och samarbete med de nyligen avkoloniserade staterna i Asien, Afrika och Latinamerika.²⁸ Under 1960-talet började Sverige ge humanitärt bistånd till flyktingar från bland annat de portugisiska kolonierna. I första hand gav Sverige stöd till FN som i sin tur initierade utbildningsprogram, rättshjälp och andra biståndsinsatser. I januari 1969 uttalade utrikesminister Torsten Nilsson sitt stöd för att Sverige skulle kunna ge bistånd direkt till befrielseörelserna, till exempel PAIGC i Guinea-Bissau, MPLA i Angola samt till FRELIMO i Moçambique.²⁹ Under 1970-talet ökade omfattningen på det

²⁷ För en diskussion om konsekvenserna av att kontrollsituationen förblev oklar under en längre period i Angola se Ekengren, Ann-Marie (1999): *Av hänsyn till folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995*, Stockholm: Nerenius & Santérus, sid 145f.

²⁸ Se bland annat Misgeld, Klaus (1984): *Sozialdemokratie und Aussenpolitik in Schweden. Sozialistische Internationale, Europapolitik und die Deutschlandfrage 1945-1955*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, om socialdemokratiens nyvaknade intresse för Tredjevärldenfrågor under 1950-talet.

²⁹ Olof Palme anses haft betydande inflytande över att Sverige valde att stödja MPLA, se Sellström, Tor (1999): *Sweden and National Liberation in Southern Africa. Vol I: Formation of a popular opinion 1950-1970*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, sid 409.

svenska stödet snabbt.³⁰ Stödet från Sverige till befrielseörelserna i södra Afrika kan betraktas i ljuset av Sveriges förändringsinriktade politik under 1960- och 1970-talen.³¹

Vilken betydelse hade Olof Palmes idéer om avkolonisering och självbestämmande för problemuppfattningen av befrielseörelsernas arbete? Vilken betydelse hade idéerna för initieringen respektive upptrappningen av det svenska stödet? Vilka alternativa handlingsalternativ uppfattades? Vilka konsekvenser förväntades av ett växande stöd? I vilken utsträckning var stödet ett försök att vinna den växande opinionen i elit- och studentkretsar?³² Vilken betydelse hade stormakternas växande intresse för Tredje världen och säkerhetsgemenskapen mellan småstaterna under 1960-och 1970-talen för igångsättningen av stödet? Och i vilken omfattning påverkades stödet av att Olof Palme ville att de nya staterna i Afrika skulle ta intryck av socialdemokratiska snarare än kommunistiska idéer?³³

Arkiv- och materialläge samt institutionella förutsättningar för projektet

Arkivläget för projektet är mycket gott. Olof Palmes arkiv, ordnat av och situerat på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, har hittills bara i mindre utsträckning använts för forskning. Tillgängligheten har också varit begränsad, men det finns all anledning tro att de överläggningar som hållits med familjen Palme under våren 2000 leder till att arkivet görs tillgängligt i sin helhet. Familjens representant i arkivfrågor har, i direkta samtal och i offentliga samman-

³⁰ Sellström 1999.

³¹ Den här studien kommer avgränsas till att förklara stödet till befrielseörelserna i de portugisiska kolonierna. Med södra Afrika brukar även avses Sydafrika och de sk Homelandstates, Namibia, Botswana och Zimbabwe. För en studie om den svenska sanktionspolitiken mot Rhodesia och Sydafrika se Nordenmark 1991.

³² Se Sellström 1999 för en initierad och noggrann kartläggning av framväxten av opinionen i Sverige till stöd för södra Afrika.

³³ Hermele, Kenneth och Palmberg, Mai (1990): *Södra Afrika: kamp för befrielse och utveckling*. Afrikagrupperna i Sverige, se sid 230.

hang, uttalat sitt stöd för ett vetenskapligt studium av Olof Palme.

Projektet har framskridit så långt att jag gjort en första inventering i Olof Palmes arkiv och samlat in delar av det material som handlar om fallstudierna. Min bedömning av materialet så här långt är att det lämpar sig mycket väl för den typ av studie som här planeras. Beslutsprocessens alla steg kommer att kunna följas. Materialet är relevant också ur ett samhällsperspektiv, eftersom intresset för de specifika sakfrågorna och politikern Palme inte skall underskattas.

Också beläget på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek finns SAP:s arkiv, Tage Erlanders arkiv samt den socialdemokratiska riksdagsgruppens arkiv. I vilken mån dessa tre arkiv kommer användas är ännu svårt att ha någon uppfattning om. Närheten till arkivmaterialet gör det dock möjligt att vid behov komplettera med ytterligare material.

Arkivmaterialet kommer att kompletteras av ingående intervjuer med Palmes medarbetare. Möjligheterna att med framgång genomföra sådana intervjuer kommer att minska drastiskt under de kommande åren. En prioriterad uppgift under projektets inledningsfas är att inventera redan gjorda intervjuer och därefter inleda intervjuarbetet. Inventeringsfasen äger rum hösten 2000 och intervjuerna kan därför startas redan på våren 2001. Sannolikt måste dock intervjuerna kompletteras när fallstudierna färdigställs 2002.

Studien är en av flera som planeras med anknytning till Olof Palme. Genom samarbete med övriga nystartade projekt om Olof Palme vid Södertörns högskola och vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet kommer en intressant och givande forskningsmiljö att etableras som kommer att vara till nytta för det fortsatta arbetet. Radikaliseringsfrågor, medialisering och ledarskapsfrågor är teman för tre andra planerade projekt.

Jag bedömer det som sannolikt att särskilt intressant för den här studien om idéernas betydelse är docent Kjell Östbergs studie om *Olof Palme, radikaleringen och reformismens gränser*, eftersom en analys av tidsandan kan sätta in idéerna i ett sammanhang. Radikaleringen hade sina rötter i 1950-talets ungdomskultur och

den koloniala frigörelsen och klingade av först en bra bit in på 1970-talet. Svensk forskning har endast i mindre grad diskuterat i vilken utsträckning den påverkat och förnyat arbetarrörelsen.³⁴

Tidsplan

Projektet är planerat att pågå under en treårsperiod med start 2001. Första året ägnas åt att utveckla den teoretiska ansatsen och inleda materialinsamlingsarbetet, både arkivstudierna och intervjuerna. Syftet med det teoretiska arbetet är att arbeta fram en modell över det utrikespolitiska beslutsfattandet som utgår både från idéperspektivet och politisk psykologi. Modellen förfinas sedan i växelverkan med arkivmaterial och intervjuer.

Andra året avslutas kartläggningen av Olof Palmes idéer och materialinsamlingen till fallstudierna. Eventuellt kommer det uppstå behov av att komplettera med ytterligare intervjuer och om möjligt konfirmera resultaten med informantintervjuer.

Tredje året skrivs fallstudierna klart och manuset till en monografi färdigställs. Inom ramen för det planerade samarbetet med övriga Olof Palmeprojekt kommer förlagskontakter att etableras. Monografien förväntas därför kunna ges ut i en särskild serie med vetenskapliga studier om Olof Palme.

³⁴ Se t ex Ekdahl och Stråth.

Olof Palmes arkiv

Stellan Andersson

Att det på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) finns ett fullkomligt unikt material för den som vill studera den svenska och delvis också den utländska arbetarrörelsen och dess roll i samhällsutvecklingen under 1900-talet är välkänt. Vid sidan av biblioteksavdelningens litteratur och periodica, arkivavdelningens bestånd av politiska, fackliga och andra organisationers arkiv är de mer än femhundra arkiven efter personer som varit eller är verksamma inom arbetarrörelsen, däribland samtliga partiordförandes, av utomordentligt stort intresse för forskningen. Ett av de viktigaste är Olof Palmes.¹

Måndagen den 3 mars 1986 ringde dåvarande statssekreteraren Ulf Dahlsten från statsrådsberedningen och undrade om och hur vi på ARAB skulle kunna hjälpa till med att ta hand om Olof Palmes arkiv. Regeringen beslöt att bevilja extra medel för arbetet och utsåg en arkivgrupp, bestående av ambassadören Hans Dahlgren, generaldirektören Ulf Larsson, Olof Palmes assistent Ann-Marie Willsson, och som representant för familjen Joakim Palme, som skulle hjälpa till att samla in vad som fanns på olika håll som rörde

¹ Som exempel på andra viktiga personarkiv på ARAB kan nämnas: Tage Erlanders, Alva och Gunnar Myrdals, Rudolf Meidners, Kaj Björks, Gunnar Langes, Rune Johanssons, Sven Asplings, Sten Anderssons, Ingvar Carlssons, Anna-Greta Leijons, Pierre Schoris, Inga Thorssons m.fl.

partiordföranden och privatpersonen Olof Palme². Viktigt var att det som klassades som offentliga handlingar, dvs statsminister-ämbetets, inte kom med till ARAB, utan att dessa arkiverades i regeringskansliets arkiv. Dåvarande rättschefen vid statsrådsberedningen Johan Hirschfeldt och arkivchefen Rune Hedman vid regeringskansliets förvaltningskontor var oss behjälpliga i att göra nödvändiga bedömningar i de fall där det förelåg tveksamhet.³

Våren 1986 levererades större delen av de handlingar som nu ingår i Olof Palmes arkiv från Statsrådsberedningen och från SSU:s kursgård Bommersvik. Senare tillkom ytterligare handlingar från Socialdemokratiska riksdagsgruppens kansli. På Arbetarrörelsens arkiv fanns sedan tidigare en serie tal 1969-1976 och handlingar som hösten 1976 levererats från dåvarande Statsrådsberedningen⁴, samt de handlingar som överförts och ordnats i samband med arbetet på Tage Erlanders arkiv. Nära anknytning till Olof Palmes arkiv har de kondoleanssamlingar etc som inkommit från Sverige och utlandet till SAPs partistyreelse, Stockholms arbetarekommun, Statsrådsberedningen och familjen Palme och som därifrån överförts till ARAB.⁵ Senare inkommet material *om* Olof Palme har tillförts en särskild biograficasamling Olof Palme.⁶

² Det Palmeska släktarkivet förvaras på Stockholms stadsarkiv. För relevanta uppgifter om släkten Palme och Olof Palme hänvisas till Svenskt biografiskt lexikon. Se även Björn Elmbrant: *Palme. - Stockholm : Författarförlaget Fischer & Rye, 1989.*

³ Det visade sig vid ordningsarbetet att den upprustning av rutinerna för registrator vid Statsrådsberedningen som hade skett vid Palmes tillträde hösten 1969 varit mycket effektiv. Knappast några offentliga handlingar återfanns vid genomgången av det omfattande arkivmaterialet. Se arbetsgruppens rapport dnr SB 6310/88.

⁴ Talen hade överförts till ARAB i samband med Bertil Östergrens arbete på sin bok om Olof Palme. Handlingarna från Statsrådsberedningen efter valet 1976 finns förtecknade i ett Appendix till Olof Palmes arkiv.

⁵ Olof Palme : kondoleanssamling. (Arkivnr 3077). Lisbet Palmes arkiv innehåller till största delen också kondoleanser.

⁶ Olof Palme : biograficasamling. (Arkivnr 3078).

Förteckningsarbetet annorlunda

Arbetet med att ordna och förteckna stora personarkiv på ARAB under 1970- och tidigt 1980-tal⁷ var naturligtvis en viktig erfarenhet för den metod som kom att användas för uppordnandet och förtecknandet av Olof Palmes arkiv. De stora materialmängderna i Palmes arkiv⁸, kraven från många att snabbt kunna återsöka information, liksom den allmänna stämningen efter mordet, gjorde det ändå nödvändigt att arbeta på ett något annorlunda sätt. När ett arkiv normalt ordnas och förtecknas får man nöja sig med att de olika typer av handlingar som finns redovisas i serier, där man för varje serie anger antal volymer och för varje volym handlingarnas tidsomfång (med eventuell kortfattad anmärkning). Med materialet i stora personarkiv ställer sig kraven annorlunda: för att kunna återsöka efterfrågad information kan det vara nödvändigt att till förteckningens översiktliga redovisning av arkivets innehåll foga detaljerade register där innehållet i varje enskild volym beskrivs t.o.m. på dokumentnivå. 1985 hade vi fått den första personatorn till ARAB. Vi var därför på det klara med att om vi någorlunda snabbt skulle klara uppgiften med att ordna, förteckna och registrera handlingarna i Olof Palmes arkiv måste vi använda oss av datorstöd. Att arbeta med hjälp av dator ställde nya krav på arbetets organisering (snabbhet, effektivitet etc) och på hur förtecknings- och registreringsarbetet skulle gå till (t.ex. på vilket sätt de olika dokumenten skulle beskrivas, utformningen av titlar på tal, namnformer), mm.

Handlingarna i Olof Palmes arkiv har i möjligaste mån hållits samman i den form det hade när det överfördes till ARAB. I serierna artiklar, tal, intervjuer, brev m.fl. återfinns de handlingar som ofta fanns insatta i olika sviter ringpärmar eller var sparade i tidskriftssamlare med motsvarande beteckningar. En viss försiktig sammanföring av handlingar rörande en viss fråga har i några fall

⁷ Se Martin Grass: Principer för ordnande och förtecknande av personarkiv : exemplet Hjalmar Branting. //Arkiv, samhälle och forskning 1989, s. 17-44.

⁸ Totalt omfattar arkivet ca 2000 volymer eller drygt 150 hyllmeter.

ägt rum, men i regel har brev, klipp och annat bakgrundsmaterial i anslutning till exempelvis ett manuskript fått ligga kvar i respektive akt. Sammankopplingen av handlingar rörande en viss fråga som finns i olika serier kan göras med hjälp av dataregistren. Och som alltid när det gäller personarkiv måste gallringen av handlingar vara ytterst försiktig. I Olof Palmes arkiv har endast överexemplar av stencilerade tal etc. gallrats.

För den som vill ta del av handlingar i Olof Palmes arkiv gäller det först att orientera sig i den förteckning (arkivnr 676) och de kompletterande register som finns tillgängliga i arkivexpeditionen på ARAB. Handlingarna i vissa serier är tillgängliga utan att särskilt tillstånd krävs (tal, artiklar, intervjuer, klipp), för övriga måste man först ha tillstånd som beviljas av familjen Palme (se förordet till förteckningen).

Handlingarna i Olof Palmes arkiv har strukturerats i 6 huvudavdelningar med olika underserier:

1. *Personliga handlingar*
 - 1.1 Tidsplaner

2. *Egna verk mm*
 - 2.1 Minnesanteckningar, protokoll mm
 - 2.2 Böcker, broschyrer
 - 2.3 Artiklar mm
 - 2.4 Tal
 - 2.5 Pressmeddelanden, uttalanden, kommunikéer
 - 2.6 Intervjuer
 - 2.7 Utskrifter

- 3. *Korrespondens*
 - 3.1 Diarier
 - 3.2 Brevsamling
 - 3.3 Gratulationer på 50-årsdagen
 - 3.4 Intervjuförfrågningar

- 4. *Handlingar rörande Olof Palmes verksamhet*
 - 4.1 Biografiskt material
 - 4.2 Handlingar ordnade efter ämne
 - 4.3 Förarbeten till Tage Erlanders tal mm
 - 4.4 Harpsund
 - 4.5 Kungakommittéerna
 - 4.6 Författningsfrågan
 - 4.7 Brandtkommissionen
 - 4.8 Övrigt

- 5. *Samlingar*
 - 5.1.1 Ljudband
 - 5.1.2 Videoband
 - 5.1.3 Filmer
 - 5.2 Klippsamling
 - 5.3 Bildsamling

- 6. *Övrigt*
 - 6.1 Gåvor
 - 6.1.1 Tavlor, föremål
 - 6.1.2 Böcker
 - 6.2 Utmärkelser

Som bilaga till förteckningen över Olof Palmes arkiv finns redovisat innehållet i ett Appendix: Handlingar från statsrådsberedningen 1966-1976. Kondoleanssamling och Biograficasamling redovisas i separata förteckningar.

Här nedan kommer jag att redogöra för omfång och innehåll i de olika avdelningarna och serierna och i korthet exemplifiera och diskutera något kring materialet.

... idéer och namnförslag ...

Under huvudavdelning 1. *Personliga handlingar* finns i Olof Palmes arkiv bara en serie: *Tidsplaner*, som omfattar 4 volymer helt vanliga bordsalmanackor för tiden 1964-1986 för Olof Palme och hans sekreterare.⁹ I dessa finns noteringar om planerade sammanträden, uppvaktningar, tider för intervjuer, resor, anföranden osv.

Ofta får vi på ARAB frågor om Olof Palme förde dagbok på samma sätt som Tage Erlander, vilket tyvärr inte var fallet.¹⁰ I en intervju som Kerstin Matz gjorde vid nyåret 1983 på Harpsund för Expressen berättade han, att vid valet 1982 fick han en gul anteckningsbok där han ”under regeringsbildningen skrev upp alla idéer och namnförslag ... Den finns inte med på Harpsund därför att den helt enkelt är utskriven. Men jag fick ett par nya små svarta av Mattias i julklapp så jag tänker fortsätta med denna arbetsmetod. I den där lilla gula stod ju inte bara blivande ministernamn utan allt möjligt som jag måste komma ihåg. Telefonsamtal som måste ringas, mat som måste köpas hem, tankar och hugskott om vartannat.”¹¹ Ryktet om dessa anteckningsböcker förklarar alla frågor om dagböcker, men de återfanns inte i Olof Palmes arkiv.

⁹ I andra personarkiv kan förekomma dagböcker, betyg, kassaböcker, kopior av självdeklarationer osv. I ett beslut den 6 mars 1986 bekräftade regeringen att almanackor ska ses som privata minnesanteckningar. Serien är inte tillgänglig utan tillstånd.

¹⁰ Vid SAPs partikongress 1984 förde han dock dagbok för TCO-tidningens räkning: Dagboken : jag som alla andra är en smula fåfäng./TCO-tidningen 1984, nr 25, s. 16.

¹¹ Palme åter på Harpsund : här får han lugn efter höstens stormar. /av Kerstin Matz // Expressen. - 1983-01-06, s. 28-29.

Under huvudavdelning 2. *Egna verk mm* förvaras sådana handlingar som i första hand dokumenterar vad man kan kalla ”den offentliga verksamheten”, dvs det material som innehåller det budskap Olof Palme förde fram i offentligheten i form av tal, artiklar och intervjuer. I första underserien 2.1 *Minnesanteckningar, protokoll mm*¹², som endast omfattar ett par volymer, finns dock sådana handlingar som närmast skulle kunna jämföras med innehållet i dagböcker. Det är anteckningar gjorda av Olof Palme från främst 1950-talet, då han var medarbetare till Tage Erlander. Som exempel kan nämnas anteckningsblock från överläggningar på Harpsund och Bommersvik 1954 och 1955. Intressanta är anteckningarna från överläggningarna med Chrustjov och Bulganin i Moskva under Erlanders besök i Sovjetunionen i april 1956¹³, strax efter SUKPs berömda XX:e partikongress där Chrustjov gick tillrätta med Stalintidens förhållanden och förespråkade ”fredlig samexistens” med väst. Omedelbart efter hemkomsten berättade Olof Palme om sina intryck i ett anförande inför Strångsjö och Ändebols arbetarekommuner.¹⁴ Många år senare, i samband med sitt möte med utrikesministrarna Shultz och Gromyko under Stockholmskonferensen 1984 kunde Olof Palme referera till besöket 1956 och säga att han därför känt Sovjetunionens utrikesminister i nästan trettio år.

90% på svenska

Den till omfånget största serien i denna avdelning är 2.4 *Tal*. Manuskrift till ca 1.300 anföranden finns bevarade i 120 volymer från november 1953 (Nationella självständighetsrörelser i Asien och Afrika)¹⁵ till det sista den 24 februari 1986 (Anförande i Öster-

¹² Serien är inte tillgänglig utan tillstånd.

¹³ Volym 2.1:002

¹⁴ Statsminister Erlanders rysslandsresa : [anförande inför Strångsjö och Ändebols arbetarekommuner, Strångsjö]. //Folket, 1956-04-23. Se volym 5.2:001.

¹⁵ Talet hölls vid en konferens med de politiska studentförbunden på Sänga-Säby. Det låg delvis till grund för Olof Palmes tal vid Broderskapsrörelsens kongress i Gävle 1965. Tal hållna tidigare, under den aktiva tiden i Sveriges förenade studentkårer, finns delvis bevarade i andra serier: 4.2 Handlingar ordnade efter ämne : SFS, volym 1 och 2 och i 2.3 Artiklar, där några tal, t.ex. från besök i Tyskland finns återgivna i tyska studenttidningar.

sund). Serien är i sin tur uppdelad i underserier: 2.4.0 Offentligt framförda tal, 2.4.1 Ej offentligt framförda tal. De ej offentligt framförda talen har avskiljts från de övriga, därför att de i huvudsak har hållits vid ej offentliga möten, t.ex. inför Socialdemokratiska partistyrelsen eller inför Socialdemokratiska riksdagsgruppen vars arkiv ej är tillgängliga utan tillstånd.¹⁶

Hur många tal Olof Palme höll under sin verksamma tid är mycket svårt att fastställa. Från 1950-talet, då Olof Palme var studieledare i SSU, finns endast ett fåtal manuskript bevarade. ”Mina tidigare anföranden finns emellertid knappast bevarade i för eftervärlden helt läsbart skick. Det var oftast fråga om föreläsningar vid kurser och konferenser - miljön var alltså inte sådan att jag stod i en talarstol och högtidligt läste innantill i manus. Anförandena var resonerande varför jag enbart använde mig av stolpar eller en disposition som stöd.”¹⁷ Också från 1960-talet och framåt finns det stora luckor, vilket bl.a. det på ARAB pågående bibliografiska arbetet med Olof Palmes publicerade verk visat. T.ex. finns endast drygt en fjärdedel av de ca 400 anföranden Olof Palme höll i Riksdagen bevarade som manuskript i serie 2.4.0.¹⁸ En genomgång av Klippssamlingen (serie 5.2, se nedan) visar också att där finns ett stort antal anföranden refererade som ej återfinns i manuskriptsamlingen. Under tiden 1976-1986, framför allt under valrörelserna 1979, 1982 och 1985, spelade medarbetare in Olof Palmes tal med hjälp av bärbar bandspelare på ljudkassetter för att dokumentera vad som sagts, (serie 5.1.1, se nedan). De flesta av dessa tal återfinns inte i manuskriptform. Försöker man göra en uppskattning kommer man

¹⁶ Serien 2.4.1 är inte tillgänglig utan tillstånd. Ytterligare en underserie existerar: 2.4.2 Dubbletter av tal. Till största delen utgör dessa kopior av tal som förekommer i 2.4.0, men innan dessa gallras måste en jämförelse göras med varje enskilt manuskript. Original har nämligen hittats i denna serie. I dataregistret har också de tal som hållits i riksdagen och som kopierats till en särskild samling fått seriebeteckningen 2.4.3.

¹⁷ Brev: Olof Palme till Expressen 1974-08-30 inför Expressens serie ”Så började det”. Se volym 2.3:013.

¹⁸ Under detta arbete har därför en kopieserie byggts upp med samtliga riksdagsanföranden i kronologisk ordning. Källa: Riksdagens protokoll 1958-1986. Denna kopiesamling tal börtecknas som en egen samling: Olof Palme : tal i riksdagen [samling] - (Arkivnr. 3076).

fram till att Olof Palme höll upp till 100 anföranden varje år under sina 30 mest aktiva år, dvs totalt ca 3000¹⁹. Av dessa hölls mer än 90% inför en svensk publik, från Riksdagen via olika organisationers kongresser, partidistrikt, arbetarekommuner till små föreningar och klubbar. Och det var inte bara inför arbetarrörelsens organisationer han talade: Scoutförbund, Grossistförbund, mässor och träffar av alla de slag gästades av Olof Palme som talare. Också många hälsnings- och invigningstal finns representerade, från att hälsa utländska gäster välkomna vid middagar till invigningar av broar, Kaknästorn, Riksarkivets nya lokaler och alla slags utställningar. De anföranden Olof Palme höll för internationella fora kan exemplifieras med Nordiska rådet, Socialistinternationalen, olika broderpartiers kongresser, Förenta nationerna, andra länders parlament, World Council of Churches, NATO, Europarådet, Foreign Press Association, Romklubben, Bilderberggruppen, IALHI²⁰, Council of Foreign Relations och utländska universitet.

¹⁹ Ungefär en tredjedel av dessa tal finns publicerade i t.ex. Riksdagens protokoll, i olika organisationers kongressprotokoll, i tidningar och tidskrifter och i samlingarna Politik är att vilja (1968), Att vilja gå vidare (1974) och En levande vilja (1987). Olof Palmes utrikespolitiska tal finns bl a i samlingarna Sveriges utrikespolitik (1984) och i FN måste stärkas (1990). Tal i utrikespolitiska frågor hållna under Olof Palmes statsministertid finns också i den av Utrikesdepartementet utgivna serien Utrikesfrågor (också på engelska: Documents on Swedish Foreign Policy). Hans tal finns också översatta och utgivna i samlingar på andra språk, t.ex. i Olof Palme : "Er rührte an die Herzen der Menschen" : Reden und Texte / zusammengestellt von Freimut Duve. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt, 1986; Olof Palme. Suecia y América Latina / Goñi, José (red.). Stockholm : Buenos Aires, 1987; Socialism, Peace and Solidarity : Selected Speeches / ed. by E S Reddy, New Delhi, 1990; Liberation of Southern Africa : Selected Speeches / ed. by E S Reddy, New Delhi, 1990 och Socialisme à la Scandinave - Paris : Plon, 1971.

²⁰ International Association of Labour History Institutions. Se: Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, nr 16 (1980), s. 40-41.

... lysande manus

Många gånger talade alltså Olof Palme utan manuskript²¹. Själv sade han om att hålla tal i en intervju som Lennart Hyland gjorde 1984: "För det mesta talar jag utan manus, jag är så intresserad av språket, har kanske bara en, två tre stolpar. Då blir det hackigt och dant, men å andra sidan så får jag en helt annan kontakt med människorna, och publiken kan styra vad jag säger lite grann. Jag kan aldrig läsa upp samma tal två gånger. Det skulle jag aldrig kunna göra. Men talar jag utan manus kan jag hålla samma tal hur många gånger som helst för det blir aldrig lika."²² I samma intervju kom man in på talskrivarnas roll och Palme sade: "Jag var ju talskrivare åt Erlander och jag la hela min själ och anda i att göra ett lysande manus som jag tyckte själv, och sen började han då och när han kom ungefär till sidan två och en halv så greps han av en idé och kastade manuset... men det blev lysande."

Två för forskningen principiellt viktiga och ibland diskuterade frågor illustreras av det ovan sagda: vilket värde har manuskripten till talen och vilken roll spelar talskrivarna? Först: det finns i det samlade materialet stora möjligheter att göra jämförelser med manuskripten och det hållna talet, t.ex. med hjälp av de ljudupptagningar som finns. Också tal som senare publicerats har ibland skrivits ut från ljudupptagningar t.ex. från SAPs, LOs och olika andra organisationers kongresser. Det är då möjligt att jämföra manuskripten med de tryckta versionerna. Ofta ser man att det framför allt är i inledningen som Olof Palme avviker från manuskriptet genom att göra en personlig kommentar till något dagsaktuellt, som t.ex. vid Svenska fabriksarbetareförbundets kongress våren 1981: "Jag skulle igår ha varit i Teheran för diskussioner om den aktuella situationen där. Men den resan fick jag lov att skjuta upp därför att

²¹ Se t.ex. inledning till talet på Svenska livsmedelsarbetareförbundets kongress i Stockholm 1981: "jag har inte ... något manus, utan jag talar fritt". Svenska livsmedelsarbetareförbundets kongressprotokoll 1981, s. 226.

²² Olof Palme hemma hos Lennart Hyland: Jag vill inte slåss som förr. / av Lennart Hyland // Hänt i veckan 1984, nr 12, s. 49-55.

de lokala mullorna stökade till det på hemmaplan. Det omöjliggjorde att jag lämnade landet. En av fördelarna med detta var att jag fick tillfälle att komma till denna kongress.”²³ Eller när han som Erlander ”får en idé”. En del spontana uttalanden som blivit berömda finns därför inte med i manuskriptet till talen: t.ex. ”Sattans mördare”²⁴ och ”Diktaturens kreatur”²⁵ från 1975. Andra uttalanden som vid framförandet föreföll vara helt spontana visar sig i arkivmaterialet varit väl förberedda. Ett sådant exempel är från partiledardebatten i TV den 17 september 1982, när Olof Palme på Thorbjörn Fälldins envist upprepade påstående: ”Erkänn att du är socialist Olof Palme!” svarade: ”Jag är en demokratisk socialist med stolthet och med glädje. Jag blev det när jag for omkring i Indien och såg den fruktansvärda fattigdomen, när jag for runt och såg en på sätt och vis ännu mer förnedrande fattigdom i Förenta Staterna, när jag som ung kom öga mot öga med kommunisternas ofrihet och förtryck och människoförföljelse i kommuniststaterna. När jag kom till nazisternas koncentrationsläger och såg dödslistorna på socialdemokrater och fackföreningsmän...”. I underlagsmaterialet till slutdebatten återfanns uttalandet som utkast ”Jag är socialist - och stolt över det” daterat den 15 september 1982 av en av Palmes nära medarbetare: KL (Kjell Larsson).²⁶

²³ Om den borgerliga regeringskrisen i maj 1981 då Moderata samlingspartiet lämnade Fälldins trepartiregering efter mittenpartiernas uppgörelse med socialdemokraterna om marginalskatterna. Se volym 2.4.0:095 där ett manuskript på 21 sidor återfinns och Svenska fabriksarbetareförbundets kongressprotokoll 1981, s. 116-129.

²⁴ SAPs kongressprotokoll 1975-09-28, s. 96. Se även volym 2.4.0:068.

²⁵ Statsminister Olof Palmes tal vid Stockholms arbetarekommuns 75-årsjubileum 1975-04-19. Se volym 2.4.0:065.

²⁶ Uttalandet återges inte i sin helhet här. Det finns publicerat på många håll: Jag är en demokratisk socialist. // Stockholms-Tidningen 1982-09-22, bildbilaga, s. XI. ; Partiledardebatten i TV 17 september // Olof Palme Segervalet : ett bildokument av Stig-Göran Nilsson. Malmö, 1983, s. 87. ; Därför är jag socialist ... // En levande vilja. - Stockholm : Tiden, 1987, s. 24-25. ; Bekännelse till socialismen // Arbetarrörelsens historia ... / av Hans Haste - ny uppl. Stockholm : Tiden, 1987 [även i tidigare uppl. 1983, 1985], s. 5. ; Bekännelse till socialismen // 100 år i Sverige : vägen till folkhemmet / av Sven Aspling - Stockholm : Tiden, 1989, s. 80. ; Jag är en demokratisk socialist... // Boken om Olof Palme : hans liv, hans gärning, hans död / av Hans Haste Stockholm : Tiden, 1986, försätsbladet. ; [Je suis fier et heureux...] // Olof Palme / Hans Haste. Paris : Descartes & Cie, 1994, s. 9-10. Se även volymerna 4.2:171-172.

Hur kom ett manuskript till ett tal som Olof Palme skulle framföra till? I många fall finns det väl genomarbetade utkast skrivna för hand av Olof Palme²⁷. Det kanske mest berömda talet, det s.k. Gävletalet från Broderskapsrörelsens kongress 1965 kan man följa från det första handskrivna utkastet som gjordes på Fårö under semestern sista veckan i juli, via ett maskinskrivet utkast på 27 sidor till en färdig stencil på 14 sidor²⁸. Talet har sedan publicerats på många olika håll. För att inte tala om det s.k. juluttalandet den 23 december 1972 om USAs bombningar av Hanoi. På baksidan av Anders Ferns förslag till ev. uttalande den 22 december har Olof Palme för hand skrivit ner det originalmanus som, efter omfattande telefonkonsultationer, han sedan läste upp i radio och TV och som distribuerades via TT som pressmeddelande.²⁹ Det förekom att han dikterade manuskript till sina tal och artiklar.³⁰ Ofta satt han tillsammans med sina medarbetare - talskrivarna - och skissade på uppläggningsen av ett tal. Därmed är vi inne på talskrivarnas roll: Talskrivaren fick efter de riktlinjer som dragits upp arbeta fram ett utkast som Palme och andra medarbetare läste och kommenterade. Därefter arbetades ytterligare versioner fram, ofta med viktiga tillägg "som tillförde resonemanget en djupare dimension" av Olof Palme själv³¹. Talskrivarnas utkast är nästan alltid signerade: AF, RS, JK³², osv. Ulf Larsson, en av Olof Palmes nära medarbetare

²⁷ Vid registreringen har angivits om talet är skrivet för hand = hskr eller på maskin = mskr och om handskrivna ändringar finns, om talet är stencilerat etc.

²⁸ Se volym 2.4.0:005.

²⁹ Se volym 2.4.0/044. Björn Elmbrant har sin sin bok om Palme (1989) en utförlig redogörelse för uttalandets tillkomst, se s. 136-147 (på s. 140 återges manuskriptet). ; Anders Ferm: Palmelinjen. // Tiden 1987, nr 7-8. - s. 448-452. (på s. 450 återges manuskriptet) ; Se även: Alva Myrdals arkiv : Handlingar ordnade efter ämne, volym 59. ; Olof Palme: Palme om Vietnamfrågan i Bohmans "Så var det": så var det i varje fall inte. // Dagens Nyheter, 1983-11-10. Jfr Yngve Möller: Sverige och Vietnamkriget - Stockholm : Tiden, 1992. - s. 284 ff.

³⁰ På det maskinskrivna manuskriptet till en artikel till Libertas i juli 1968 "Arbetare och studenter" finns antecknat: "Dikterad men ej genomläst av OP." Se volym 2.3/006.

³¹ Se Pierre Schori: Dokument inifrån : Sverige och storpolitiken i omvälvningarnas tid. - Stockholm : Tiden, 1992. - s. 267 f., där Schori berättar om hur Olof Palmes tal till TANU-kongressen i Dar es Salaam 1971-09-26 kom till. Se även volym 2.4.0/032.

³² I registret anges dessa tillsammans med datum för resp. version. AF=Anders Ferm, RS=Roland Svensson, JK=Jan Karlsson.

skriver att Olof Palme lade ”ner intresse och arbete på sina anfö-
randen. Det var i dem han utvecklade vad han ansåg vara viktigt i
den politiska debatten. Att skriva tal var därför en viktig syssla för
flera av hans medarbetare: två-tre av dem hade detta som huvud-
uppgift, andra bidrog med underlag eller genom läsning. Han hade
som regel bestämda idéer om uppläggning och utformning, bety-
dande tid lades ned på författande och genomgång - sida för sida,
precis som finansplanen. Han uppskattade om författarna kunde
bidraga med citat ur litteratur - politisk eller skönlitterär - men kunde
ofta ösa ur egen fatatur. Hans anföranden kom också att spela stor
roll för den politiska debatten. Det var hans sätt att kunna sätta en
fråga på dagordningen, inte minst viktigt för ett parti utan ett
dominerande pressinflytande.”³³ De färdiga talen stencilerades i
förväg upp i stora upplagor som delades ut till massmedias företrä-
dare, med noga angiven tid för tidigast tillåten publicering. Till sist
kan man se att på det manuskript Olof Palme hade med sig till sitt
framträdande gjorde han in i det sista ytterligare ändringar och
tillägg för hand.

³³ Ulf Larsson: En egen, särskild stil // Boken om Olof Palme Stockholm : Tiden,
1986, s. 155 f.

Portaltal

Vissa tal var av sådan vikt att Palme kallade dem ”Portaltal” och dem kunde man arbeta med under mycket lång tid. T.ex. om det utrikespolitiska anförandet inför Paasikivisamfundet i Helsingfors den 1 juni 1983 som var ett sådant berättade han senare att ”Vi höll på med talet i tre månader”.³⁴ Exempel på andra tal som Olof Palme själv lade ner mycket tid och arbete på var talet till Gunnar Sträng vid Socialdemokratiska partikongressen 1981³⁵ och minnestalet till Tage Erlander vid midsommar 1985³⁶. Till allmänpolitiska, utrikespolitiska och andra debatter i riksdagen, till valrörelser och större debatter togs det fram ett stort underlag i ”faktapärmar” som på olika sätt kunde arbetas in i de framförda anförandena och replikerna.³⁷

Jag menar därför att de tal där det finns manuskript på ett sätt kan ses vara uttryck för en betydligt mer medvetet utformat innehåll än det i de fritt framförda. Det är i dessa som en mer genomarbetad och genomtänkt politisk taktik och strategi läggs fast. Dessa tal fungerar också som standardmall för alla de andra som fritt förs fram och bör därför av forskningen vara av utomordentligt stor betydelse, även om de vid det muntliga framförandet inte fick den

³⁴ Palme om stormakterna och Sverige: även våra gränser är heliga. / av Harald Hamrin // Dagens nyheter, 1983-10-09, s. 11. Talet finns bl.a. återgivet i En levande vilja (1987): Säkerhet och stabilitet i Norden ... , s. 344-353. Wilhelm Agrell anför i sin doktorsavhandling (Alliansfrihet och atombomber : kontinuitet och förändring i den svenska försvarsdoktrinen 1945-1982. Stockholm : Liber, 1985.) ett avsnitt i detta tal som exempel på ”vådan av att tolka in för mycket av avsikter bakom utformningen av en text”. Han skriver: ”Jag fäste mig vid att talet, på ett som jag uppfattade det inlindat sätt, kopplade samman den svenska inställningen i zonfrågan [Kärnvapenfri zon i Norden] med frågan om respekten för Sveriges territoriella integritet i samband med kränkningar. Strax efteråt träffade jag en av talskrivarna som till min besvikelse kunde upplysa om att den finurliga kopplingen bara berodde på att olika textavsnitt med olika författare redigerats samman. Men, det är klart, fler än jag kan ju ha iakttagit en koppling och det var kanske inte alla som kom sig för att fråga om orsaken.” (s. 42, not 9)

³⁵ Se volym 2.4.0:097 och 4.2:156-157.

³⁶ Se volym 2.4.0:114 och 4.2:248, som förutom bakgrundsmaterial och utkast även innehåller den portfölj Olof Palme dessa dagar ständigt bar omkring detta material i.

³⁷ Om förberedelser inför en större debatt se Dieter Strand: Palme igen? Scener ur en partiledares liv. Stockholm : Norstedts, 1980, s. 119 ff.

exakta utformning som de har i den skrivna formen. Med andra ord: innehållet och temat är det väsentliga, medan de olika improvisationerna på detta tema främst var avsedda för den publik Olof Palme hade framför sig, ett sätt att skapa den nödvändiga kontakten, ett sätt att nå ut med budskapet, och som alltid: en viktig förutsättning för varje stor talare att hitta det rätta anslaget vid varje särskilt tillfälle. Eller för att citera Olof Palme själv: "Improvisation är den noggranna förberedelsens belöning. Det gäller både politik som handling och politik som förmedling av ord. ... Att improvisera ett tal kan lätt bli en undanflykt för att slippa tänka efter om man har någonting att säga, och i så fall vad. Improvisationen blir då dösnack, fras och plattityd. Men efter mycket av plåga och möda i förväg kan improvisationen i något lyckligt ögonblick komma som en plötslig stimulans, en variation på ett tema, en frenesi i tangentens riktning. Min enkla erfarenhet är därför att man om möjligt bör tala utan manuskript. Det är mera krävande, blir inte sällan uselt. Men det ger chansen till en inlevelse som betyder kontakt och växelspel med publiken. Man blir så lätt trubbig i politiken. Improvisationen är nödvändig för att inte bara hålla sig vid liv utan också levande."³⁸

Studentskrivning

I serie 2.3 *Artiklar* återfinns det äldsta dokumentet i Olof Palmes arkiv. Det är en kopia av hans studentskrivning i svenska från våren 1944: *Kritiska situationer i Englands historia under nya tiden*.³⁹ Efter studentexamen och militärtjänst började Olof Palme arbeta som journalist på Svenska dagbladet, först på sportredaktionen. Från hösten 1946 arbetade han som allmänreporter och skriver artiklar under signaturen SOJ (= Sven Olof Joakim). Exempel på rubriker till artiklar av Olof Palme under denna tid är: "*Svea garde soaré*",

³⁸ Se Olof Palmes uttalande: Improvisationen håller en vid liv. //Kungliga dramatiska teatern : stora scenen : i afton improvisation [programblad], 1966, s. 12-13. I volym 2.3:006.

³⁹ Se volym 2.3:001

*"Schweizveckan har inletts", "Filmen kan bli en ny predikstol", "Musiken diplomatins språk", "Terräng bromsar ej ny brandkärra", "Starkare belysning på förortslinjerna", "En södertös från Bagdad".*⁴⁰ Dessa artiklar återfinns inte i Olof Palmes arkiv. Inte heller återfinns den examensuppsats på 43 sidor som Olof Palme våren 1948 skrev vid Kenyon College i USA. Den var en kritisk analys av Friedrich von Hayeks frihetsbegrepp⁴¹; ett tema som han decennierna framöver ständigt skulle återkomma till i tal och artiklar var just skillnaden mellan detta det marknadsliberala frihetsbegreppet och det socialdemokratiska. För att inte tala om ofriheten under de kommunistiska diktaturerna: "Det går kalla kårar utmed ryggraden på mig, när jag hör en kommunist tala om arbetarrörelsens gemensamma värderingar."⁴² Den första artikeln som finns bevarad i arkivet skrev han efter den kommunistiska kuppen i Prag våren 1948 under sin tid vid Kenyon College i tidskriften *The Advocate* under rubriken: *Czechoslovakia gone - what about Sweden.*⁴³ Hösten 1948 publicerade han i *Aftontidningen* en artikel med anledning av en nyutgåva av det 100-årsjubilerande Kommunistiska manifestet.⁴⁴ Därefter fortsatte den publicistiska verksamheten i allt större omfattning.

Ca 600 artiklar av Olof Palme finns bevarade i hans arkiv i form av manuskript och/eller i form av det nummer av tidningen / tidskriften hans artikel publicerades i, ibland bara som en urklipp sida. I artiklarna utvecklades ofta delasppekter av något ämne han samtidigt behandlade i ett anförande, ofta är det debattinlägg i den pågående politiska diskussionen⁴⁵, ibland innehåller de också mer

⁴⁰ Se Robert Aschbergs artikelserie i *Expressen* 26-30 december 1983: Den okände Olof Palme. Artikelserien handlar om Olof Palmes ungdomsår 1944-1954 och bygger bl.a. på intervjuer med Olof Palme och ett 20-tal andra personer.

⁴¹ Se Bertil Torekulls intervju med Olof Palme i *Östgöta Correspondenten* den 12 september 1983: Bekämpa nyliberalismen huvuduppgift.

⁴² Anförande i riksdagens finansdebatt 1980-02-28. // Riksdagens protokoll 1979/80, nr 96, s. 34.

⁴³ *The Advocate* 1948, vol II, No 6, s. 3,10-11. Se volym 2.3:001

⁴⁴ Laski och manifestet. // *Afton-Tidningen*. - 1948-12-20, s. 2-3.

⁴⁵ Till exempel: Vattenrallare är också människor : [Olof Palme svarar Lars Gyllensten]. // *Dagens nyheter* 1969-05-10, s. 3., om utbyggnaden av de orörda norrländsälvarna.

djupgående analyser av ett politiskt problem. Som exempel på sådana kan man nämna artiklarna ”Parlamentariska perspektiv” och ”Radikal förnyelse” i Tiden 1960⁴⁶, analyserna av den politiska situationen i Aftonbladet 1965: ”Dubbelspelets vår” (1965-05-24) och ”Herr Ohlins fem roller” (1965-05-25), eller av situationen efter valet 1966 i Aftonbladet: ”Det återvunna initiativet” (1967-07-25), ”De trista stämmorna” (1967-07-26), ”Det ideologiska mönstret” (1967-07-27) eller inför valet 1970, också i Aftonbladet: ”Den viktiga segern” (1970-07-11), ”Den programlösa konservatismen” (1970-07-12) och ”Det gäller jämlikheten” (1970-07-13). Sådana sviter av artiklar föranledde i regel en livlig debatt på tidningarnas ledarsidor. Också sina reaktioner på utrikespolitiska händelser gav Olof Palme ofta uttryck åt i artiklar, t.ex. ”För Song My i vårt hjärta” i Dagens Nyheter (1970-07-29), eller som efter sitt besök i Hiroshima i december 1981 om sin fruktan för kärnvapenkrigets konsekvenser i artikeln ”En skugga ingraverad i stenen. Olof Palme om människans framtid efter kärnvapenkriget” i Dagens Nyheter (1982-02-27).

Ett viktigt sätt att snabbt nå ut med information och politiska budskap från politiker och politiska partier, men också från regering och departement, är att till massmedia skicka ut pressmeddelanden, kommunikéer och uttalanden om dagsaktuella händelser och hoppas på att dessa publiceras och kommenteras. De blir också ett medel i kampen om vilka frågor som ska stå på den aktuella politiska dagordningen. I Olof Palmes arkiv är dessa inordnade i serie 2.5 *Pressmeddelanden, kommunikéer och uttalanden*, som omfattar 37 volymer för tiden 1967-1986. Från tiden i opposition 1976-1982 finns endast två volymer kvar. (För flera serier, bl.a. handlingar ordnade efter ämne och klipp, gäller att det bevarade materialet från oppositionstiden är mycket magert.⁴⁷

⁴⁶ Tiden 1960, nr 2, s. 75-85, resp. Tiden 1960, nr 7, s. 407-417.

⁴⁷ Materialet från denna tid kan ibland kompletteras med material i arkiv från Olof Palmes medarbetare, t.ex. Ulf Larssons (arkivnr 1184), Pierre Schoris (arkivnr 4245) och Hans Dahlgrens (arkivnr 4247). Givetvis finns det alltid också kompletterande material i SAPs arkiv (arkivnr 1889) och i Socialdemokratiska riksdagsgruppens arkiv (arkivnr 1271).

Förklaringen fick jag av en av Palmes medarbetare: ”Ingen var särskild lycklig över arbetet under oppositionstiden, detta evinnerliga motionsskrivande som inte ledde till något, så när valet var vunnet hösten 1982 och vi kunde flytta tillbaka till regeringskansliet kastade vi det mesta. Överallt stod fulla sopsäckar.”) Pressmeddelandena etc. är många och omfattar i regel bara en till två sidor, varför de ännu inte har registrerats på dokumentnivå. De är lagda i kronologisk ordning.

... mer personlig ...

Att Olof Palme under alla sina år som aktiv politiker stod i massmedias centrum ser man tydligt i serien *2.6 Intervjuer*, som innehåller omkring 1.300 intervjuer (i 42 volymer) från i första hand dags- och veckopress (om radio och TV se nedan). Då räknas inte artiklar etc. som tillkommit i samband med presskonferenser hit. Denna serie är inte alls komplett, vilket det pågående bibliografiska arbetet, jämförande kontroller i brevsamlingen, mm visat. Hur många intervjuer Olof Palme givit blir därför nästan omöjligt att besvara. Karaktären på intervjuerna är mycket skiftande, från långa utförliga om någon aktuell politisk fråga till korta frågor och svar om allt och intet. Alla slags tidningar i Sverige och utomlands har gjort intervjuer med Olof Palme, från de stora internationella drakarna som Washington Post, International Herald Tribune, Financial Times, Die Welt, Guardian, Newsweek, Times, Jeune Afrique, Der Spiegel etc., till de svenska motsvarigheterna Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Arbetet, Aftonbladet, Expressen. Vissa tidningar återkom regelbundet, t.ex. tidningen Folket i Eskilstuna som traditionellt gjorde en nyårsintervju med Palme från 1970-1986 (under statsministeråren på Harpsund där Olof Palme alltid brukade fira nyår). Men också små tidningar fick tid av Olof Palme, som lokala hem- och skolaföreningars blad, skolklassers egna tid-

ningar, lokala föreningstidningar etc. I intervjuerna blir ofta Olof Palme mer personlig än i annat material och man kan få många intressanta inblickar i Olof Palmes privatsfär genom att läsa dem. Ett par rubriker från svensk dampress får illustrera: "Kvinnorna spelade stor roll för barnet Olof Palme: Min mors liv som jagad flykting har lärt mig mycket."⁴⁸, "Frågan som chockade statsministern: kan du tänka dig att vara hemmaman, Olle?"⁴⁹, "Olof Palme: så mötte jag Lisbet och så blev mitt liv : vi gifte oss kyrkligt och jag valde brudbuketten."⁵⁰ Men det finns också många nedslag av personliga minnen från hans politiskt verksamma liv, ett exempel: "Mot väggen. Mona Andersson och Weine Dahlström träffade Olof Palme. Varför är du socialdemokrat?"⁵¹ Exempel på en längre viktig intervju hittar man i boken "Le rendez-vous suédois : Conversations avec Serge Richard"⁵², delvis översatt i boken "Med egna ord : samtal med Serge Richard och Nordal Åkerman"⁵³. På samma sätt som talen och artiklarna gav också intervjuerna ibland upphov till häftiga diskussioner, t.ex. i februari 1966 då Olof Palme intervjuades av *Le Monde Diplomatique* (*Le mot d'ordre économique: "Liquidier ceci n'est pas rentable"*) och bl.a. yttrade sig om handels- och jordbrukspolitik. Detta föranledde en rad artiklar och ledarkommentarer⁵⁴ och blev också föremål för en debatt i riksdagen en månad senare.⁵⁵ Några intervjuer blev massmediala händelser, som när David Frost i april 1969 gjorde en berömd TV-intervju med Olof Palme.⁵⁶

⁴⁸ Av Heidi Elmgren // *Husmodern* 1979, nr 35, s. 6-7, 76.

⁴⁹ Av Ebba Samuelsson // *Svensk damtidning* 1973, nr 14, s. 10-11, 65.

⁵⁰ Av Heidi Elmgren // *Husmodern* 1975, nr 39, s. 16-17.

⁵¹ Av Mona Andersson [Sahlin] och Weine Dahlström. // *Frihet* 1973, nr 5, s. 8-9.

För SSUs räkning gjorde Mona Sahlin 1973 också en intervju med Olof Palme för en stillfilm: *Tillsammans för en idé*, som återfinns i volym 5.1.1:017.

⁵² Paris : Stock 1976.

⁵³ Uppsala : Brombergs 1977.

⁵⁴ Se volym 5.2:015.

⁵⁵ Ang herr Magnussons interpellation i II:a kammaren : anförande i riksdagen. - mskr 3 s. [kopia] ; Hr Nilsson i FK : anförande i riksdagen. - mskr 2 s., 1966-03-11. Se volym 2.4.0:007.

⁵⁶ Se volym 5.2:031 och 5.2:036.

I radions och TV:s nyhetsändningar fanns ibland nästan dagligen inslag där Olof Palme intervjuades⁵⁷. Dessa inslag finns i stor utsträckning bevarade i utskriften form (över 2000) i serie 2.7 *Utskrifter*. Oftast handlar det om korta inslag på ett par minuter, men ibland finns också längre utskrifter från t.ex. partiledarutfrågningar eller -debatter under valrörelserna, eller andra debatter som t.ex. från en serie som sändes hösten 1963, vid samma tid som Olof Palme blev statsråd, med Ivar Ivre som programledare under rubriken "Nya kammaren" där herrarna Erik Anners, Thorbjörn Fälldin, Gunnar Helén, Olof Palme och C. H. Hermansson debatterade aktuella samhällsfrågor, eller från våren 1977: "Slå näven i bordet", en debatt mellan Olof Palme och Thorbjörn Fälldin i TV-programmet Mot väggen (stencil 105 s.). Utskrifterna fick man dels genom att prenumerera på dem eller så gjordes de på socialdemokraternas partiexpedition. Ibland gjorde de egna medarbetarna utskrifter av bandupptagningar av anföranden eller presskonferenser Olof Palme hållit.

... närvarokänsla ...

Genom att följa rubrikerna på de olika inslagen i olika nyhetsprogram får man en stark närvarokänsla av det historiska skeendet. Exemplet nedan från regeringskrisen hösten 1978 får illustrera detta:

1978-09-29 Hotet om regeringskris undanröjd. Energiuppgörelse idag. Regeringen säger nej till laddning av de omstridda reaktorerna i Ringhals och Forsmark. Intervju med Olof Palme. // TV 2, Rapport. Stencil 1 s.

⁵⁷ I Sveriges radions arkiv finns ca 1200 ljudupptagningar med Olof Palme bevarade. Kopia av registret finns tillgängligt på ARAB och har lagts in i dataregistret. I Sveriges televisions arkiv finns enligt uppgift ca 2400 upptagningar arkiverade.

- 1978-09-29 Regeringen gjorde upp om kärnkraften. Statsminister Fälldin fick ge med sig i förhandlingarna. Ringhals 3 och Forsmark 1 får inte laddas nu. Men så fort som nya provborrningar visat att Sverige har tillräckligt säkra berg för slutförvaring av avfallet. Vi klarar proven säger kraftverksindustrin. Intervju med Olof Palme. // TV 1, Aktuellt. Stencil 1 s.
- 1978-10-09 Regeringsförhandlingarna drar ut på tiden. Inget förslag till ny statsminister... Intervju med Olof Palme. // Radio, Dagens eko. Stencil 3 s.
- 1978-10-09 Besked i kväll. Fälldin och Bohman säger nej till en ren folkpartiregering. // TV 1, Aktuellt. Stencil 2 s.
- 1978-10-09 Palme säger nej till borgerlig regering om den håller fast vid samma politik som tidigare. // TV 2, Rapport. Stencil 5 s.
- 1978-10-10 Centern bekräftar i regeringsförhandlingarna. Ny regering folkpartiet - moderaterna har vi inget emot. Socialdemokraterna har gjort ett nytt uttalande. // Radio, Dagens eko. Stencil 3 s.
- 1978-10-10 Nytt utspel av Olof Palme i regeringskrisen. Socialdemokratisk regering med nyval som enda uppgift. // TV 1, Aktuellt. Stencil 1 s.
- 1978-10-10 Socialdemokraterna i kväll om regeringskrisen. Vi vill regera. Första och enda riktiga beslut, att utlysa nyval. // Radio, Kvällsekot. Stencil 2 s.

- 1978-10-11 Nu beror det på socialdemokraterna hur en ny borgerlig regering ska se ut. // Radio, Dagens eko 18.00. Stencil 2 s.
- 1978-10-11 Palme räddar Ullsten... Palme gör idag uttalanden som kan tolkas som ett passivt stöd till en ren folkpartiregering. // TV 2, Rapport. Stencil 5 s.
- 1978-10-11 Ren folkpartiregering med Ola Ullsten, det ser ut att bli lösningen på regeringskrisen. // TV 1, Aktuellt. Stencil 2 s.
- 1978-10-12 Klart att Ola Ullsten blir statsminister efter att socialdemokraterna diskuterat sin hållning hela dagen i dag. // TV 2, Rapport. Stencil 8 s.
- 1978-10-12 Slutet av en veckas regeringskris. Ställde socialdemokraterna några villkor? Den frågan fick Palme på en presskonferens. // TV 1, Aktuellt. Stencil 3 s.
- 1978-10-12 Regeringskrisen är slut, det blir en folkpartiregering. // Radio, Kvällsekot. Stencil 5 s.
- 1978-10-18 Partiledarna om den nya regeringen... Palme säger, bra att blockpolitiken är borta. // Radio, Dagens eko 18.00. Stencil 3 s.

I en serie 2.2. *Böcker och broschyrer* har de böcker och broschyrer Olof Palme skrivit eller medverkat i sammanförts under ordningsarbetets gång. De återfanns i huvudsak i boksamlingen (se nedan).

... skrin från de djupa källarvalven ...

Huvudavdelning 3. *Korrespondens*⁵⁸ består av en stor underserie 3.2 *Brevsamling*, som omfattar ca 450 volymer eller uppskattningsvis 100.000 brev. Till denna brevsamling är kopplade två olika diarium (serie 3.1), dels i form av ett kortregister över brevskrivare för åren 1969-1986, dels i form av liggare för samma tid. Till de tidigare delarna av samlingen (1954-1969) har ett preliminärt brevregister upprättats på ARAB. Brevsamlingen innehåller både de inkommande breven och i regel en kopia av Olof Palmes svarsbrev. Breven är ordnade årsvis och inom året i huvudsak i alfabetisk ordning (gäller även för delar av de diariumförda breven. En serie som gick under arbetsnamnet E IV under oppositionstiden 1976-1982 ligger dock i diariumnummerordning). Från början av 1970-talet samlades inkommande handlingar från vissa avsändare, t.ex. Riksdagsgruppen, SAP, UD m.fl. i separata pärmar, en ordning som bibehållits. Detta gäller också för material från Socialistinternationalen från 1977, efter det att Olof Palme vid SI:s kongress i Genève 1976 blev en av de vice ordförandena under nyvalde ordföranden Willy Brandt. I separata volmer ligger också breven i samband med ett par ”opinionsstormar”: brev angående Vietnamtalet på Sergels torg i februari 1968⁵⁹, och brev i samband med Arafats besök våren 1983⁶⁰. I separata serier finns också ett par speciella samlingar: Gratulationer på 50-årsdagen 1977 (serie 3.3, 7 volymer) och Intervjuförfrågningar 1983-1985 (serie 3.4, 3 volymer).

Givetvis var det omöjligt för Olof Palme att själv svara på alla brev. Här fanns därför en grupp medarbetare som hade till uppgift att ta fram underlag och göra förslag till svar. Men på samma sätt som med talen, läste Olof Palme själv alla brev och hade synpunkter på svarens utformning innan han undertecknade dem.

⁵⁸ Serierna under huvudavdelning 3 är ej tillgängliga utan tillstånd.

⁵⁹ Volym 3.2:031-033

⁶⁰ Volym 3.2:417-418

Att i några korta ordalag beskriva innehållet i brevsamlingen låter sig knappast göras, men ändå: I grova drag kan man dela in breven i tre stora grupper. Till största delen utgörs samlingen av brev från allmänheten / socialdemokratiska väljare, som har synpunkter och önskemål på hur den socialdemokratiska politiken i stort ska föras eller rörande vissa speciella frågor, ofta med anknytning till egna personliga bekymmer⁶¹ som man hoppas Olof Palme ska kunna hjälpa till att lösa. ”En del brev är som skrin från de djupa källarvalven”, sade Olof Palme själv vid ett tillfälle.⁶² Många ställer inför riksdagsvalen frågor om hur socialdemokratien tänker agera, inte minst finns många sådana brev från förstagångsväljare. Man imponeras av med vilken omsorg varje enskilt brev besvarats. Ibland finns svar på flera sidor. En andra grupp av brev, som väl i framtiden kanske mest kommer att locka forskarna, är korrespondensen mellan Olof Palme och olika ledande personer, inte minst inom den internationella arbetarrörelsen. Eftersom Olof Palme redan från början av sin tid som Erlanders medarbetare fick följa honom på dennes utlandsresor lärde han tidigt känna alla de ledande personerna i Socialistinternationalen och i andra länders ledningar. Detta återspeglas i korrespondensen. En speciell typ av brevväxling, redan från början avsedd för publicering, hade Olof Palme med Willy Brandt och Bruno Kreisky i början av 1970-talet. Den resulterade så småningom i boken *Briefe und Gespräche* av Willy Brandt, Bruno Kreisky, Olof Palme, publicerad 1975⁶³.

En tredje grupp av korrespondens är alla de brev med önskemål om Olof Palmes medverkan, med tal, artiklar eller intervjuer. De är ofta ett viktigt komplement till manuskriptsamlingarna för att fastställa de olika engagemang Olof Palme medverkat i, och ibland redovisar de också reaktionerna efteråt. Ibland finns inget annat

⁶¹ Det är främsta anledningen till att speciella tillståndsregler tills vidare måste gälla för den som önskar ta del av innehållet i brevsamlingen.

⁶² Enligt uppgift från Olof Palmes medarbetare Inga-Lena Wallin.

⁶³ Frankfurt, Köln : EVA, 1975. Boken översattes till en rad andra språk. På svenska: Brev och samtal / Brandt, Kreisky, Palme. Stockholm : Tiden, 1976. Se volym 3.2:172-173.

material bevarat än denna brevväxling, t.ex. Olof Palmes första engagemang som Första maj-talare i Osby och Glimåkra 1955.⁶⁴ Stolparna till hans tal kan finnas på baksidan av breven, t.ex. finns de handskrivna stolparna till ett anförande inför Själevad - Arnäs partikrets årskonferens i Örnköldsviks folkets hus den 17 april 1955 på baksidan av ett brev från Ångermanlands socialdemokratiska partidistrikt.⁶⁵

... folkpartiets ideologi och politik ...

Vid det Socialdemokratiska studentförbundets pingstkonferens våren 1953 hade Tage Erlander frågat Assar Lindbeck om han hade möjlighet att ”göra en undersökning om folkpartiets teori och politik under de senaste åren”. I ett brev den 15 juni 1953 svarar Assar Lindbeck att han inte hade tid till detta, men han rekommenderar i stället ett antal andra namn, bland dessa Krister Wickman och Olof Palme. Om Olof Palme skriver Assar Lindbeck: ”Palme slutligen, jurist och statsvetare, har inte varit lika engagerad i partiarbete som de övriga. Men om han genom ett utredningsuppdrag kunde knytas fastare till partiarbetet skulle socialdemokratin säkert få stor nytta av honom. Han lär ha gjort en undersökning för försvarets räkning om Västtysklands kommunistiska parti, som skall vara bra gjord⁶⁶. Härigenom har han väl åtminstone kommit i kontakt med metodiska frågor som han skulle ha nytta av i en undersökning av ett svenskt parti. Palme är, om jag är rätt underrättad, i Indien ett par månader i sommar, så han går kanske inte att få tag i förrän till hösten.”⁶⁷

Erlander fick som bekant tag i Olof Palme i början av hösten, när han återkommit från sin asiatiska resa och det blev upptakten

⁶⁴ Se brev från Glimåkra arbetarekommun 1955-04-16 och Osby socialdemokratiska arbetarekommun 1955-04-18 i volym 3.2:001.

⁶⁵ Se Brev: Ångermanlands socialdemokratiska partidistrikt / Erik Karlsson 1955-04-02, i volym 3.2:001.

⁶⁶ Denna undersökning återfinns inte i Olof Palmes arkiv.

⁶⁷ Brevet finns i Tage Erlanders arkiv: Korrespondens, volym 3.1:021

till den verksamhet Olof Palme skulle ägna resten av sitt liv åt. I huvudavdelningen 4. *Handlingar rörande Olof Palmes verksamhet*⁶⁸ hittar man sådant material som hållits samman kring vissa frågor. Avdelningen omfattar ca 300 volymer uppdelade på några serier, där den största kallas 4.2 *Handlingar ordnade efter ämne*. Den inleds med ett par volymer från Olof Palmes verksamhet i Sveriges förenade studentkårer, 1949-1953.⁶⁹ En volym finns bevarad med material från hans tid som studieledare i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, 1955-1961.

Tre serier i avdelningen rör handlingar från hans tid som medarbetare åt Tage Erlander, 1953-1963: 4.3 *Förarbeten till Tage Erlanders tal mm*, 4.4 *Harpsund* och 4.5 *Kungakommittéerna*. Jag går inte närmare in på dessa serier här, men vill ändå påpeka hur viktigt det är för den som vill studera efterkrigstidens historia att erinra sig hur nära Tage Erlander och Olof Palme stod varandra. Det återspeglas i deras arkiv, varför det i många fall är nödvändigt att utnyttja materialet i bådas arkiv om man vill få en fullständig bild av deras verksamhet och frågornas behandling. I en serie 4.1 *Biografiskt material* finns en rad officiella biografiska beskrivningar över Olof Palme, statsråden och statssekreterarna från tiden för Olof Palmes första regeringsperiod 1969-1976.

Från 1958 sitter Olof Palme i riksdagens första kammare som representant för Jönköpings län. Från denna tid kom han alltmer att engageras i uppgifter skiljda från Tage Erlanders, som t.ex. ordförande eller ledamot i en rad utredningar. Material rörande dessa återfinns i serien 4.2, t.ex. från Studiesociala utredningen, Universitetsutredningen⁷⁰, Gymnasieutredningen och från arbetet med att utforma den svenska biståndspolitiken i början av 1960-talet. Materialmängderna ökar från 1963 då han på hösten blir kon-

⁶⁸ Serierna i huvudavdelning 4 är inte tillgängliga utan tillstånd.

⁶⁹ Här återfinns bl.a. Olof Palmes rapporter från besök på flera internationella studentkongresser och från olika resor, bl.a. den Asiatiska resan sommaren 1953. SFS, Sveriges förenade studentkårers arkiv finns på Riksarkivet.

⁷⁰ I Universitetsutredningen var inte Olof Palme med, men han följde den noga. Håkan Berg, en av Olof Palmes vänner från studietiden, var sekreterare i denna utredning.

sultativt statsråd. Större delen av handlingarna utgör underlag till valrörelser och debatter med politiska meningsmotståndare. Det finns också ett rikt bakgrundsmaterial till Olof Palmes inrikes och utrikes resor, t.ex. från besöken i London, Paris och Bonn 1970 då EEC-frågan diskuteras till den sista resan: länsbesöket i Jämtland i slutet av februari 1986. Kring vissa inrikes- och utrikespolitiska viktiga frågor finns också ett material samlat, t.ex. författningsfrågan,⁷¹ kärnkraften⁷², löntagarfonderna, valsamverkan Centerpartiet-Kds, Vietnamfrågan osv⁷³.

I denna serie finns även några volymer från Olof Palmes verksamhet i det internationella nedrustningsarbetet som ordförande i vad som efter hans död fick namnet Palmekommissionen.⁷⁴ I en särskild serie 4.7 *Brandtkommissionen* finns material i elva volymer från hans ledamotskap i den av Willy Brandt ledda kommissionen om Nord-Syd-problematiken.

”The joy of politics”

För Olof Palme var politik någonting djupt allvarligt, men samtidigt också någonting fyllt med stor glädje: “The joy of politics”.⁷⁵ Att han med sin talekonst formligen kunde få ett möte elektrifierat, där man nästan såg gnistorna spraka och slå mellan honom och mötesdeltagarna har många omvittnat. Ena stunden kunde det vara andäktigt tyst där alla väntade under fullständig uppmärksamhet på nästa ord av Olof Palme, nästa stund kunde skrattsalvorna rulla fram genom åhörarleden. Må det så ha varit inför en stor kongress,

⁷¹ 2 volymer finns i en särskild serie 4.6

⁷² I serie 4.3 återfinns en volym kallad Atomfrågor (4.3:021), där material kring frågan om svenskt atomvapen under 1950-talet har samlats.

⁷³ Från tiden 1969-1976 bör materialet i denna avdelning kopplas samman med de handlingar som finns förtecknade i Appendixet (Handlingar från statsrådsberedningen 1966-1976).

⁷⁴ Volymerna 4.2:152, 191, 222, 250. Hela Palmekommissionens arkiv överfördes från sekretariatet i Wien till Arbetarrörelsens arkiv efter det att kommissionen upphört med sin verksamhet 1989. Palmekommissionens arkiv är tills vidare inte tillgängligt.

⁷⁵ Olof Ruin: I välfärdsstatens tjänst. Tage Erlander 1946-1969. Stockholm : Tiden, 1986, s. 9.

ett första maj-möte med tiotusentals åhörare, på valmöten, eller inför en liten förening. Hans allvar, hans entusiasm och hans glädje smittade av sig. Politik blev under hans tid någonting roligt och viktigt att ägna sig åt. De som varit med på hans möten minns detta och något kan man förstå och ana sig till genom att läsa hans texter, men för att komma närmast den stämning som kunde skapas på ett möte måste man lyssna till honom, eller helst också se hans blickar, gester och mimik.

Under huvudavdelning 5. *Samlingar* i förteckningen hittar man sådant material i underserierna 5.1.1. *Ljudband*, 5.1.2 *Videoband* och 5.1.3. *Filmer* som här kan vara till hjälp. I 41 volymer förvaras närmare 600 olika inspelningar på ljudband. Större delen av dessa är inspelade efter 1976 på kassetter, från 1960- och tidigt 1970-tal finns ett antal rullband. Det är upptagningar från radioprogram där Olof Palme medverkat⁷⁶, inspelningar från debatter och presskonferenser, samt som ovan nämnts upptagningar av anföranden. Kvaliteten på inspelningarna är mycket skiftande, hörbarheten på flera är mycket dålig. Videobanden är betydligt färre, ca 50, varav flera intervjuer gjorda av utländska TV-bolag är på andra format än VHS, vilket gör det svårt för andra än professionella att ta del av innehållet. Övervägande delen av videobanden är inspelningar av TV-program⁷⁷. Filmerna i Palmes arkiv är få: en från Förenta nationerna 1970, en från Polen 1974, en från Cuba 1975 och en från Bagdad 1981.⁷⁸ Märkligt är att denna typ av arkivhandlingar i mycket liten utsträckning hittills utnyttjats av forskningen, inte ens av dem som studerar retorik.

⁷⁶ Den äldsta inspelningen i Sveriges radios arkiv är från den 29 augusti 1950: Intervju med Olof Palme : intryck från Världsstudentkongressen i Prag. Dagens eko, 5 min. 30 sek. Se även volym 2.3 :001: Efter Prag : Franck talar : Palme svarar. // Gaudeamus 1950, nr 7, s. 9, 16 ; Studentkongressen stark manifestation för freden : Hans Göran Francks rapport från Prag. // Ny dag 1950-09-05. Se vidare diskussionen i Svenska dagbladet 1981: Då var det 1950: Palme och fredshetsarna. / av Mats Johansson 1981-09-10 ; inlägg av Tage Danielsson 1981-09-13 ; av Mats Johansson 1981-09-13 ; av Hans Göran Franck 1981-09-18 ; av Mats Johansson 1981-09-18.

⁷⁷ Till ARAB har också överlämnats en samling videospelningar med Olof Palme från Erik Sandström (Acc.nr. 1987/44, 13 masterband och 3 VHS-kopior).

⁷⁸ Dessa samlingar kan givetvis kompletteras med motsvarande material i andra arkiv på ARAB, t.ex. med ljud- och videobandsupptagningar från SAPs kongresser i SAPs arkiv.

Under huvudavdelning 5 hittar vi också serierna 5.2. *Klippsamling* och 5.3 *Bildsamling*. Klippsamlingen omfattar 100 volymer, Bildsamlingen 25 volymer. Klippen är under 1960-talet ofta lagda ämnesvis kring en viss fråga, t.ex. Författningsfrågan 1965-1966, Vietnam 1965-1967, Sydvästafrika, Sydafrika 1965-1967, Högertrafikomläggningen 1967 (som Olof Palme som kommunikationsminister var ansvarig för), UKAS 1968, Tjeckoslovakien 1968, Partiledarskapet 1967-1969. Från 1970-talets början är klippen lagda i strikt kronologisk ordning⁷⁹. För tiden 1977-1981 finns endast en volym bevarad (se ovan). I klippen kan mycket kompletterande material till övriga serier hittas, här kan man följa reaktionerna på Olof Palmes göranden och låtanden, här finns pressdebatterna och framför allt finns här en hel del av annars svåråtkomligt utländskt pressmaterial. Klippsamlingar ger ofta också en bekväm överblick och en snabb ingång till ett skeende. Fotografierna i serie 5.3 är oftast kopior av bilder tagna av professionella fotografer, som skickat exemplar till Olof Palme från speciella tillfällen som t.ex. vid intervjuer, eller som vid arbetsplatsbesöket i Göteborg den 26 februari 1968 då Se-fotografen Åke Borglund efteråt översände 393 fotografier⁸⁰. Vanligt var också att Olof Palme efter utländska resor fick fotoalbum som minnesgåva, t.ex. från besöken i Tanzania och Zambia 1971.⁸¹

... afrikanska träskulpturer ...

Under huvudavdelning 6. *Övrigt*⁸² hittar vi sådant som står i nära samband med annat material i arkivet, men som p.g.a. format mm starkt avviker från övriga arkivalier. Det är i detta fall huvudsakligen gåvor som Olof Palme fått ta emot vid sina utrikes och

⁷⁹ Klippen från 1968-1975 kompletteras av en stor stencilerad samling pressklipp (126 volymer) förtecknad i Appendixet (Handlingar från statsrådsberedningen 1966-1976), serie A 21.

⁸⁰ Volym 5.3:003.

⁸¹ Fotografierna är tills vidare endast preliminärt registrerade.

⁸² Materialet i huvudavdelning 6 är inte tillgängligt utan tillstånd.

inrikes resor: allt från serviser, vaser, broderier, afrikanska träskulpturer till tavlor av kända och okända konstnärer, liksom böcker med och utan dedikationer⁸³. Här finns t.ex. det exemplar av Miguel de Cervantes bok *Don Quijote*, som Felipe Gonzales nött och burit på varje dag under tolv års tid och som han sedan överlämnade med tack till Olof Palme. Under denna huvudavdelning återfinns också en del av de utmärkelser och medaljer Olof Palme fått ta emot. Inramat finns också hans betyg från Bachelor of arts-examen vid Kenyon College i USA 1948.

Appendixet har ovan i olika sammanhang berörts. Det är ett omfattande material, ca 450 volymer, uppdelade på 21 underserier från tiden 1966-1976. Den största serien innehåller material om/av Socialdemokraterna (110 volymer) främst från valrörelser och partikongresser, andra har rubriker som t.ex. Arbetsgruppen mot narkotika, Tullväsen (EEC och Nordek), IB-affären, Energifrågan, Naturskydd och miljö, Konflikter på arbetsmarknaden, Kvinnans ställning och familjepolitik. En serie innehåller Göte Fridhs papper från Socialdepartementet ang. vårdfrågor, bl.a. den s.k. sjukvårdsreformen. Här finns också en stor pressklippssamling. Handlingarna överlämnades till ARAB från Statsrådsberedningen efter valnederlaget hösten 1976.⁸⁴

Till sist några ord om biografica- och kondoleanssamlingarna:

Biograficasamlingen består av klipp om Olof Palme som på olika sätt vid sidan av Palmes arkiv inkommit till ARAB. Här återfinns t.ex. de minnesartiklar och minnesnummer av olika tidningar som skrevs efter Olof Palmes död.⁸⁵ *Kondoleanssamlingen*⁸⁶ utgörs av de tusentals kondoleansböcker som dagarna efter mordet fanns utlagda runt om i Sverige och utomlands där människor skrev in sina

⁸³ Boksamlingen innehåller inte på samma sätt som t.ex. Tage Erlanders de lästa böckerna, d.v.s. sådana som har förstrykningar och marginalanteckningar.

⁸⁴ Handlingarna i samtliga serier utom Pressklipp är inte tillgängliga utan tillstånd.

⁸⁵ Klippssamlingar om mordet och polisutredningen etc finns inte.

⁸⁶ Kondoleanssamlingen är inte tillgänglig utan tillstånd.

namn, många gånger med en dikt som sista hälsning, eller några ord som gav uttryck åt den djupaste förtvivlan. Tillsammans ger de ett skakande och mäktigt intryck från den kollektiva sorg som drabbade landet våren 1986. Det gör också alla de hälsningar och dikter som på lappar åtföljde de tiotusentals rosorna på Sveavägen. Här finns också alla gåvor som lades på mordplatsen: biblar, tavlor, smycken mm. Här finns alla plakat som skrevs med önskan om fred. Och en balalajka.

REFERENSER I URVAL

- Alandh, Tom och Zachrisson, Birgitta (1996), *Berättelser om Olof Palme*. Stockholm: Norstedts.
- Andersson, Cathrin och Ekström, Mats (1999), "När väljarna skall mobiliseras. Valrörelsen 1998 i ett jämförande perspektiv" i Erik Amnå (red). *Valdeltagande i förändring*,. SOU 1999:132.
- Andersson, Sven O (1990), "Den rastlöse reformisten" i Huldt, Bo och Misgeld, Klaus: *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Antman, Peter och Schori, Pierre (1996), *Olof Palme: den gränslösa reformisten*. Stockholm: Tiden debatt/ Rabén Prisma.
- Arvidsson, Håkan m. fl. (1994), *Modernisering och välfärd*. Stockholm: City University Press.
- Asp, Kent (1986), *Mäktiga massmedier*. Stockholm: Akademitratur.
- (1990), Medialisering, medielogik, mediokrati, *Nordicom Information 4*.
 - (1991), "Journalisternas åsikter - en jämförelse med politiker och allmänhet" i Lennart Weibull (red). *Svenska journalister. Ett grupporträtt*. Stockholm : Tidens förlag.
- Becker, Karin m. fl. (2000), "Journalistic tableaux" i *Picturing politics. Visual and textual formations of modernity in the Swedish press*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.
- Bennulf, Martin (1994), *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Bjereld, Ulf (1992), *Kritiker eller medlare? En studie av Sveriges utrikespolitiska roller 1945-1990*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- och Demker, Marie (1995), *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Björklund, Fredrika (1992), *Samförstånd under oenighet. Svensk säkerhetspolitisk debatt under det kalla kriget*. Diss: Uppsala universitet.
- Blondel, Jean (1987), *Political leadership. Towards a general analysis*. London : Sage.
- Carlsson, Ingvar (1999), *Ur skuggan av Olof Palme*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

- Edelman, Murray (1988), *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ekdahl, Lars (1997), "Att konstruera en vänster" Häften för kritiska studier, 3/97.
- Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (1994a), *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Stockholm: Carlssons.
- Ekström, Mats & Eriksson, Göran (1999), "Den medialiserade politikens paradoxer. Exempel från den svenska valrörelsen 1998" i *Nordicom Information* 1999:4.
- Elander, Ingemar (1978), *Det nödvändiga och det önskvärda. En studie av socialdemokratisk ideologi och regionalpolitik 1940-72*. Diss. Uppsala Universitet. Stockholm : Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia.
- Elgström, Ole (1982), *Aktiv utrikespolitik. En jämförelse mellan svensk och dansk utrikesdebatt 1962-1978*. Diss. Lunds universitet. Lund: Studentlitteratur.
- Björn Elmbrant (1989), *Palme*. Stockholm: Fischer & Rye.
- Engblom, Lars-Åke (1998), *Radio- och TV-folket. Rekryteringen av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925-1995*. Stiftelsen Etermedierna i Sverige nr 8. Stockholm: Rabén Prisma.
- Esaiasson, Peter (1990), *Svenska valkampanjer 1886-1988*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- (1996), "Käbblar politikerna? Om skryt, attacker och bortförklaringar i partiernas valbudskap" i Bo Rothstein & Bo Särilvik (red): *Vetenskapen som politik. Festskrift till professor Jörgen Westerståhl*. .Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- och Granberg, Donald (1996), "Attitudes towards a fallen leader: evaluations of Olof Palme before and after the assassination" i *British Journal of Political Science* 1996:26(3).
- Esping-Andersen, Gösta (1985), *Politics against Markets: the social democratic road to power*. Princeton N.J. : Princeton University Press.
- Florin, Christina och Nilsson, Bengt (2000), "*Något som liknar en oblodig revolution ...*" : *jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*. Umeå Universitet.
- Fredriksson, Gunnar (1996), *Olof Palme*. Stockholm: Svenska institutet.

- George, Alexander L (1980), *Presidential Decisionmaking in foreign policy: The effective use of information and advice*. Boulder, Colo. : Westview Press.
- Gilcher Holtey, Ingrid (1998), 1968-vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft. *Geschichte und Gesellschaft. Sonderheft; 17*. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht.
- Goldstein, Judith och Keohane, Robert O.(ed). (1993), *Ideas and Foreign Policy : beliefs, institutions, and political change*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Gomard, Kirsten (1999), "Negotiating Competence and Gender in Danish Political Television Debates" i Krogstad, Anne och Gomard, Kirsten (red)., *Instead of the Ideal Debate. Doing Politics and Doing Gender in Nordic Political Campaign Discourse*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hadenius, Stig (1998), *Kampen om monopolet. Sveriges radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Hermansson, Håkan och Wenander, Lars (1987), *Uppdrag: Olof Palme. Hatet, jakten, kampanjerna*. Stockholm: Tiden.
- Hernes, Gudmund (1978), "Det mediavridde samfunn" i Hernes, Gudmund (red).: *Forhandlingsekonomi og blandningsadministrasjon*. Bergen: Universitetsforlag.
- (1983), Media: Struktur, vridning og drama. *Nordicom Information 3-4*.
- Hirdman, Yvonne (1998), *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Stockholm: Atlas
- Holm, Ingvar (1991), *Politik som teater. Från Bastiljen till Helgeandsholmen*. Stockholm: Carlsson.
- Hvitfelt, Håkan (1996), "Skurkar, kapplöpningar och sensationer. Om marknadsstyrd journalistik och politisk populism" i Carlsson, Ulla: (red).: *Medierna i samhället. Igår, idag, imorgon*, Göteborg: Nordicom-Sverige 8.
- Isaksson, Christer (1995), *Palme privat. I skuggan av Erlander*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Jenkins, P (1989, The assassination of Olof Palme - evidence and ideology. *Contemporary Crises 1:1989*.
- Jerneck, Magnus (1990), "Olof Palme - en propagandist" i Huld, Bo och

- Misgeld, Klaus (red.): *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Johansson, Olof (1995), Swedish Reaction to the Assassination of the Swedish Prime Minister Olof Palme. *Scandinavian Political Studies* 1995:4. Oslo: Universitetsforlag.
- Kullenberg, Annette (1996), *Palme och kvinnorna*. Stockholm: Brevskolan.
- Larsson, Sven-Erik (1986), *Regera i koalition. Den borgerliga treparti-regeringen 1976-78 och kärnkraften*. Stockholm: Bonniers.
- Lindahl, Rutger (1988), *Palme i amerikanska ögon: en studie av den amerikanska pressens behandling av nyheten om mordet på statsminister Olof Palme 1986*. Arbetsrapport nr 33, avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Lumley, Robert (1990), *States of Emergency : Cultures of Revolt in Italy from 1968 to 1978*. London: Verso.
- Lundberg, Bengt (1979), *Jämlikhet? Socialdemokratin och jämlikhetsbegreppet*. Lund: Dialog.
- Lödén, Hans (1999), "För säkerhets skull". *Ideologi och säkerhet i svensk aktiv utrikespolitik 1950-1975*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- McAdam, Doug m. fl. (ed). (1996), *Comparative Perspectives on Social Movements: political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. New York: Cambridge University Press.
- Mandel, Ernest (1982), *Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen*. Göteborg: Röda förlaget.
- Michelette, Michele (1994), *Det civila samhället och staten : medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Stockholm: Fritze.
- Nicholson, Michael (1999), "Individuals and their Influence on the International System" i Girard, Michael (ed): *Individualism and World Politics*. Basingstoke: MacMillan.
- Nord, Lars (1997), *Spelet om opinionen : möten mellan makthavare, medier och medborgare*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordenmark, Ove (1991), *Aktiv utrikespolitik.: Sverige - Södra Afrika 1969-1987*. Uppsala Universitet.
- Olofsson, Gunnar (1995), *Klass, rörelse, socialdemokrati : essäer om arbetarrörelsens sociologi*. Lund: Arkiv.
- Petersson, Olof & Carlberg, Ingrid (1990), *Makten över tanken: en bok om det svenska massmediesamhället*. Stockholm: Carlsson.

- Pontusson, Jonas (1992), *The Limits of Social Democracy: investment politics in Sweden*. Ithaca: Cornell University Press.
- Przeworski, Adam (1985), *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, Bo och Bergström, Jonas (1999), *Korporatismens fall och den svenska modellens kris*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- Ruin, Olof (1991), "Three Swedish Prime Ministers: Tage Erlander, Olof Palme and Ingvar Carlsson" i *West European Politics, vol. 14, nr. 3*. London: Frank Cass.
- Olof Palme. *Svenskt biografiskt lexikon*.
- Salomon, Kim (1996), *Rebeller i takt med tiden : FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*. Stockholm: Tiden
- Schiller, Bernt (1988), "Det förödande 70-talet". *SAF och medbestämmandet 1965-1982*. Stockholm: Arbetsmiljöfonden.
- Stahre, Ulf (1999), *Den alternativa staden*. Stockholm: Stockholmiana.
- Strand, Dieter (1977), *Palme mot Fälldin*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- (1986), *Med Palme. Scener ur en partiledares och statsministers liv*. Stockholm: Norstedts.
- Stråth, Bo (1998), *Mellan två fonder: LO och den svenska modellen*. Stockholm: Atlas.
- Svensson, Jan (1988), *Kommunikationshistoria : om kommunikationsmiljön i Sverige under fem sekler*. Lund: Studentlitteratur.
- Tarrow, Sidney G (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Actions and Mass Politics in the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tham, Carl (1973), *Jämlikheten som försvann: socialdemokratin efter Erlander: en debattskrift*. Stockholm: Folk och Samhälle.
- Thompson, John B (1995), *The Media and Modernity : a social theory of the media*. Cambridge: Polity Press.
- Thullberg, Per och Östberg, Kjell (1994), *Den svenska modellen*. Lund: Studentlitteratur.
- Uddhammar, Emil (1993), *Partierna och den stora staten : en analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*. Stockholm: City University Press.

- Weibull, Lennart, (red.) (1991), *Svenska journalister. Ett grupporträtt*. Stockholm: Tiden.
- och Gustafsson, Karl Erik (1999), *Svenskt medielandskap i förändring. En översikt*, i SOU 1999:126.
- Westerståhl, Jörgen & Johansson, Folke (1985), *Bilden av Sverige. Studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och dagspress*. Stockholm: Studier Näringsliv och Samhälle.
- White, Theodore (1961),: *The Making of the President 1960*. New York: Atheneum.
- Åmark, Klas (1986), *Facklig makt och fackligt medlemskap : de svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890-1940*. Lund:Arkiv
- (1989), "Sammanhållning och intressepolitik. Socialdemokratin och fackföreningsrörelsen i samarbete och på skilda vägar" i Misgeld, Klaus m.fl.: *Socialdemokratins samhälle*. Stockholm : Tiden.
- Åsard, Erik (1985), *Kampen om löntagarfonderna : fondutredningen från samtal till sammanbrott*. Stockholm: Norstedt.
- (1996), "Det politiska ledarskapet i en föränderlig massmedievärld" i Åsard, Erik,(red.): *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm: Carlssons förlag.
- (1996b), Statsministern. 1991 års Ingvar Carlsson-film i jämförande perspektiv, i Erik Åsard, (red.): *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*, Carlssons förlag.
- Östergren, Bertil (1984), *Vem är Olof Palme? Ett politiskt porträtt*. Stockholm: Timbro.

